

**КЫРГЫЗПАТЕНТИН
КАБАРЛАРЫ:**

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК
МЕНЧИКТИН
МАСЕЛЕЛЕРИ**

ISSN 1029-208X

2/2008

КЫРГЫЗПАТЕНТТИН
КАБАРЛАРЫ:

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК
МЕНЧИКТИН
МАСЕЛЕЛЕРИ

Илимий-практикалык журнал

1998-жылдан бери чыгат

Уюштуруучу - КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
МАМЛЕКЕТТИК ПАТЕНТ КЫЗМАТЫ

Журнал Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинде катталган
Каттоо № 000844, индекс - 77301

№ 2, 2008

Редакциялык коллегиянын төрагасы
Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент
кызматынын директору - У.М. Мелисбек (башкы редактор)

Редакциялык коллегия:

Твраганын орунбасарлары:
Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент
кызматынын статс-катчысы - К. К. Ормушев,
Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент
кызматынын директорунун орунбасары - Т. К. Коеналиев

Редакциялык коллегиянын мүчөлөрү:
М. А. Ааматов, Т. М. Адилов, Л. А. Баклыкова,
А. С. Бердалиев, А. С. Джаманкулов, И. А. Ибраимов, Н. С. Ильясова,
К. О. Кадыралиева, А. С. Нажимудинов, Р. И. Нуруллина (катчы), А. Т. Токоев

Материалдарды кайталап басуу редакциянын макулдугу боюнча гана жүргүзүлөт.

Жарыяланган материалдардын авторлору келтирилген фактылардын, цитаталардын, энчилуу аттардын, географиялык аталыштардын, экономикалык-статистикалык жана башка маалыматтардын, ошондой эле материалдардагы ачык жарыялоого болбой турган маалыматтардын тандалышына жана тактыгына жоог. беришет. Редакция автор менен кез карашы туура келбеген макалаларды дагы талкуу иретинде жарыялашы мумкун. Кабыл алынбаган макалалар кайтарышып берилбейт, жыйынтыктары жарыяланбайт. Журнал жышына 2 жолу чыгат.

И Редакциянын дарегі:
Кыргыз Республикасы, 720021
Бишкек ш., Москва кечесу 62,
Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик патент кызматы

Я Тел.: 68-08-19,68-16-98,68-06-41,61-45-29
Факс:(0312)68-17-03

© Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы, 2008-ж.

МАЗМУНУ

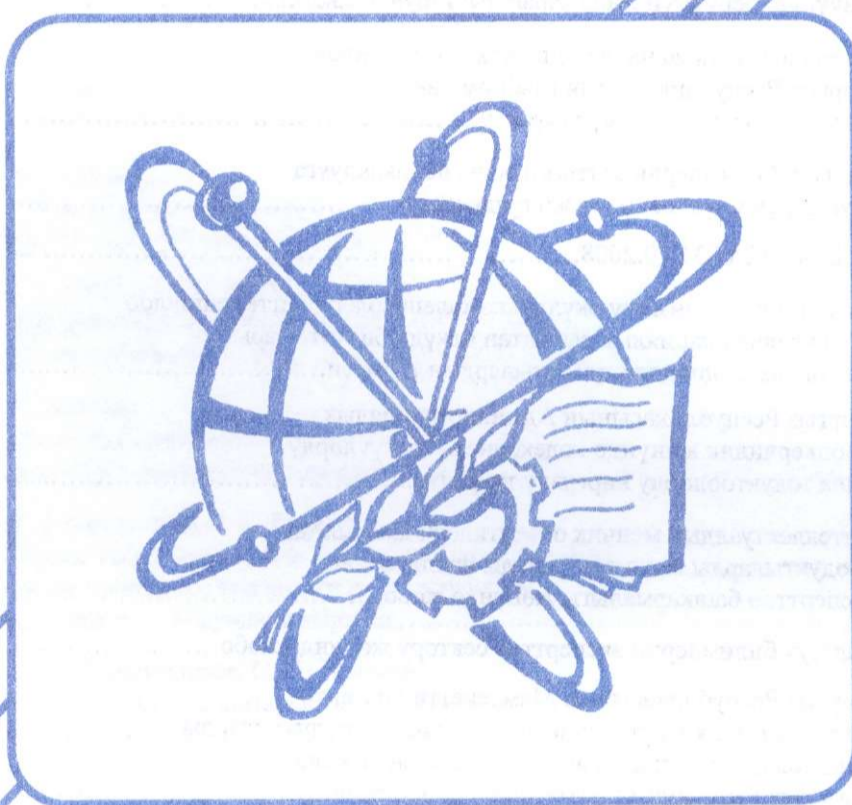
1. ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИ КОРГОО

1.1. 2008-жылдагы окуялардын хроникасы.....	5
1.2. Кыргыз Республикасында автордук укук жана чектеш укуктарды коргоо системасы.....	29
1.3. <i>Б. Д. Будайчиев</i> Кыргызстандыш керкем сурет енеру.....	37
1.4. <i>Я. А. Карабаев</i> Топурак тууралуу кам керуу - мамлекеттан тамак-аш коопсуздугун чечуунун негизи.....	47
1.5. <i>С. Г. Степанов, М. М. Шамсутдинов</i> Окуучулар ойлоп таба алышабы? (Полемикалык ой жугуртууге чакыруу).....	54
1.6. <i>Э. Головина</i> Селекциялык жетипсендиктер айыл чарба ендурушуне жардамга.....	56
1.7. <i>Я. А. Раджапова, А. С. Рыспаева</i> Кыргыз Республикасынын Талас, Ош жана Ысык-Көл облустарынын тоо этегиндеги райондорундагы кыртышынын фонундагы кыртыш.....	61
1.8. <i>М. М. Шамсутдинов, С. Г. Степанов</i> Кыргызстандыш жаштарынын техникалык чыгармачылыгын енукутуруунун стратегиясы.....	66
1.9. <i>А. А. Алымкулова</i> Кыргызстандагы техника ишмердинин жаатындагы окумуштуулар - 2009-жылдын юбилярлары.....	68
1.10. <i>В. Д. Даровских</i> Гомогендик автоматташтырууну эвристикалык долбоорлоо.....	73
1.11. <i>А. А. Куттубаева</i> Пайдалуу моделдерди коргоо.....	80
1.12. <i>В. П. Живоглядов</i> Кыргызстанда маалыматташтыруунун ченемдик-укуктук базасын енукутуруу жөнүндө.....	87

2. МААЛЫМДОО

2.1. Салпуу бшпшдерди катгоого жана пайдаланууга укук беруу учун втунмену жана катталган салттуу билимдерди пайдаланууга укук беруу учун втунмену тузуунун, беруунун жана карал чыгуунун эрежелери.....	103
2.2. «Автордук укук жана чектеш укуктар женунде» Кыргыз Республикасышш Мыйзамыша толуктоолорду киргизуу тууралуу.....	120
2.3. Салттуу билимдерди катгоого жана пайдаланууга укук беруу учун алымдар женунде жобо.....	121
2.4. Буйрук№ 287 31.10.2008.....	125
2.5. Патенттик ишенимдуу екулдукке талапкерлерди аттестациялоо учун квалификациялык сынактан етууде билууге зарыл болгон ченемдик укуктук актышардыш тизмеси.....	127
2.6. Кыргыз Республикасышш Администрациялык жоопкерчилик женунде кодексине езгертуулерду жана толуктоолорду киргизуу тууралуу.....	133
2.7. Интеллектуалдык менчик объектилери камтышган продуктыларды жана товарларды изилдее жана экспертtee башкармалыгы женунде жобо.....	134
2.8. Салпуу билимдерди экспертtee сектору женунде жобо.....	138
2.9. Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын екпертteeсуне келип тушкен продуктыларды жана товарларды кабыл алуунун, сактоонун жана кайтарыш беруунун тартиби женунде нускама.....	141

л

ИМ i t J I J I t M УМЈ ЩЫ I \

**МЕНЧИКТИ
КОРГОО**

іЛ Г к

2008-ЖЫЛДАГЫ ОКУЯЛАРДЫН ХРОНИКАСЫ

Интеллектуалдык менчиктин Буткул дуйнелук уюмунун Борбордук Европа патенттик ведомстволору менен кызматташууну кеңейтуу долбоорунун алкагында **2008-ж. январында** Будапешт ш. (Венгрия) Венгрия жана Кыргыз Республикасынын патент ведомстволорунун жетекчилеринин - М. Бендзель жана Н. Турганбаевдин жолугушуусу болуп өтүү.

Жолугушууда жетекчилер улуттук патент системаларынын иштешине тийиштуу, мамлекеттердин экономикасынын өнүгүшүндө интеллектуалдык менчиктин ролу тууралуу бир катар маселелерди талкуулашты жана Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы менен Венгрия патенттик ведомствосунун ортосунда кызматташуу жөнүндө макулдашууга кол коюшту.

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы менен Венгрия патенттик ведомствосунун ортосунда кызматташуу жөнүндө макулдашуунун долбоору негизинен жана тараптар ортосунда Евросоюзда интеллектуалдык менчик жаатында кызматташууну өнүктүрүү жана бекемдөө максатында кыргыз тарабынан демилге керсетулүп даярдалган, алар бири-бирине интеллектуалдык менчикти коргоо жаатындагы мыйзамдардын өзгөрүүлөрү тууралуу, ошондой эле алардын ведомстволорундагы уюптуруу иштеринин өзгөрүүлөрү жөнүндө маалымат берип турушат. Макулдашуу Кыргыз Республикасынын бкметунун 2008-жылдын 12-январындагы № 9-6 буйругу менен жактырылды.

2008-жылдын 31-январында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын коллегиясынын кеңейтилген отуруму болуп өтүү. Коллегияда 2007-жыл учун ведомствонун ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгы чыгарылды, 2008-жыл учун маселелер аныкталды.

Коллегиянын кун тартибинде Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын структуралык белүкгерунун белүмдеру жана башкармалыктары жөнүндө жоболордун, ведомствонун кызматкерлеринин кызмат нускамаларынын, Интеллектуалдык менчиктин Эл аралык, Улуттук кунуне, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын 15 жылдык юбилейине арналган иш-чаралар пландарынын долбоорлору каралып чыкты жана бекитилди.

13-14.02.2008-ж. Анкара шаарында ИМБДУнун Генералдык катчысынын орунбасары Нарендра Сапхарвал мырза, Турция Республикасынын премьер-министри Реджеп Т. Эрдоган, Турциянын өкмөт мүчөлөрү, Турциянын патент институтунун президенти д-р Юксель Биринчи жана отуз өлкөнүн төрагалары

катышкан «Инновациялык процесске патент системасынын кошкон салымы» аттуу эл аралык симпозиум болуп өтгү. Симпозиумдун ишине Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Турганбаев Н. Т. катышты.

Симпозиумдун катышуучулары интеллектуалдык менчик системасын коргоо боюнча конструктивдик мамлекеттер аралык сүйлөшүүлөрдү улантууга даяр экендиктерин ырасташты. 9з кезегинде Турциянын патент институтунун президенти д-р Юксель Биринчи инновациялык процесстерди енукуруу боюнча чаралардын маанилуулугун белгилею менен, симпозиумдун жыйынтыктарына каанааттангандыгын билдирди.

Н. Т. Турганбаевдин визитинин журушундо Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы менен Турциянын патент институтунун ортосундагы кызматташтык женундо ведомстволор аралык Макулдашууга кол коюлду. Бул Макулдашуу Кыргыз Республикасынын вкмотунун 2008-жылдын 12-январындагы № 8-р буйругу менен жактырылды.

Макулдашуу енержай менчиги тармагында эки тарашуу мамилелерди енукуруу маселелеринин кецири алкагы боюнча кызматташууну жана алмашууну караштырат.

29.02.2008-ж. Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын (КР МПК) Коллегиясынын кезектеги отурумун болуп ©туп, анда мамлекеттик сыйлыктарга кандидаттарды корсотуу женунде, кээ бир башкармалыктардын ишмердуулугун изилдее боюнча маселелер жана 2006-жылдын II кварталынан 2007-жылдын 31-декабрына чейинки мезгил учун КР МПКнын финансылык чарбалык ишмердуулугун Эсептоо палатасынын текшеруусунун жыйынтыктары каралды. Ошондой эле «XXI кылымдын интеллектуалдары» аттуу жыл сайын отуучу республикалык сынакты каржылоо маселелери, Кыргыз Республикасынын Маданият лсана маалымат министрлиги аркылуу республиканын китепканаларынын фонддорун толуктоо учун КР МПКнын басылмаларын Кыргыз-Россия (Славян) университетинин китепканасына жана Авторлор кецешинин мучолеруно беруу маселелери каралды. Коллегия тарабынан Расмий басылмаларды даярдоо жана котормо башкармалыгы тарабынан сунушталган Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын жацы логотипинин долбоору бекитилди.

ИМДУнун штаб-квартирасында (Женева, Швейцария) интеллектуалдык менчик жана генетикалык ресурстар, салттуу билимдер жана фольклор маселелери боюнча ИМДУнун Окмоттер ортосундагы 12-сессиясы болуп отту, ага Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын эл аралык байланыштар белум башчысынын милдетин аткаруучу Эралиева Ж. М. катышты.

Мурун болуп еткен сессиялардын жыйынтыктарына таянышып, комитеттин мүчөлөрү салттуу билимдерди жана маданияттын салттуу керсетуулерун коргоо жаатындагы саясаттын варианттарын ото айкын баалоого етууге чечим кабыл алышты.

Комитеттин отурумдары оз салпуу урп-адаттарын, билимдерин жана жашоо турлерун сакгоого жана коргоого байланыштуу жергиликтуу топтордун жана отурукташып жашаган адамдардын топторунун чыгып суйлеелеруно арналды. Баяндамалар генетикалык ресурстар жана салттуу билимдерди коргоонун алдын ала чараларына байланыштуу маселелерге, аларды активдуу коргоонун кейгейлеруне, аларды документтее жана интеллектуалдык менчиктин укуктарынын азыркы системасынын чегинде салттуу маданият объектилерин коргоону белгилее маселелерине арналды.

Сессиянын катышуучулары еткерулген иш-чараларга чоц канааттандырарлык билдиришти жана ухпул татаал жана кеп аспектилуу жааттагы топтолгон тажрыйба тууралуу маалымат алмашуу коз карашы менен анын пайдалуулугун белгилепги. Бул жаат ар турдуу елкелерде улутгук саясапы иштеп чыгуучулар учун улам ерчуй турган практикалык мааниге ээ жана жалпы саясий максаттарга жетишуу учун тыгыз эл аралык кызматташуу эц зарыл. Катышуучулар ез тажрыйбалары менен алмашыпгы, актуалдуу суроолорго жоопторду алышты жана каралуучу жааттагы жацы кейгейлерду белгилепги. Алар интеллектуалдык менчиктин механизмдерин пайдалануу менен салттуу билимдерди жана маданият объектилерин натыйжалуу коргоо учун улупук, регионалдык жана эл аралык децгээлде негиз тузуу максатында ушул маанилуу жаатта ишти улантууну ИМДУдан ото суранышты.

2008-жылдын 9-апрелинде «Кыргыз Республикасында акниетсиз атаандаштыкган коргоону укуктук женге салуу» темасына тегерек стол еткерулду.

Тегерек стол кутуусуз чечим кабыл алууну талап кылып жаткан Кыргыз Республикасынын мыйзамдарындагы акниетсиз атаандаштыктын талаш-тартыш маселелерин чечуу максатында уюштурулду. Тегерек столго Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын, Кыргыз Республикасынын вкметуно караппуу Монополияга карты саясат жана атаандаштыкты енукуруу мамлекеттик агенттигинин экспертгери-адистери жана патентгик ишенимдуу екулдер катышты, алар акниетсиз атаандаштыктан коргоо боюнча Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына тигил же башка езгертуулерду киргизууну кабыл алууда «макул» жана «карты» деген добуштарды беришип, талкуулашгы.

2008-жылдын 11-апрелинде 26-апрель Интеллектуалдык менчиктин Эл аралык жана Улуттук кунуне арналган «Кыргыз Республикасында интеллектуалдык менчик укуктарын коргоо маселелери» деген темадагы семинар өткөрүлдү.

Семинардын максаты интеллектуалдык менчик объектилерин коргоо койгейуно жана республикадагы интеллектуалдык менчик укуктарын коргоого Кыргыз Республикасынын укук коргоо органдарынын кошулун буруу болду.

Семинарга Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун жана жергиликтүү соттордун, Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын, Бишкек шаарынын жана райондорунун прокуратурасынын, финансы полициясынын, ички иштер органдарынын, бажы жана башка мамлекеттик башкаруу органдарынын өкүлдөрү катышты.

Атайын баяндамалары жана билдируулерү менен Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Н. Т. Турганбаев, ведомствонун адистери жана эксперттери чыгып сүйлөштү.

Ойлоп табуучулук, чыгармачылык жана искусствону өнүктүрүүгө, ошондой эле интеллектуалдык менчик объектилеринин рыногун өнүктүрүүгө, Кыргыз Республикасынын ойлоп табуучуларынын, иштеп чыгуучуларынын жана өнөр жай жана финансы бизнесинин өндүрүшчүлөрүнүн кызыкчылыктарын бириктирүүгө, патенттик жана лицензиялык ишмердуулукту жакшыртууга жана интеллектуалдык менчик объектилерин коммерциалаштырууга ебелге тузуу максатында **2008-жылдын 23-25-апрелине** чейин «Кыргызстандын интеллектуалдык менчиги - 2008» ҮҮ Республикалык керегемесу өткөрүлдү.

Керегемесу Кыргыз Республикасынын Вице-премьер-министри Нур уулу Досбол жана Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Н. Т. Турганбаев ачышты. Керегемесу ойлоп табуучулар, рационализаторлор, селекциячылар, автордук укук жана чектеш укуктар объектилеринин укук ээлери, облустук илимий уюмдар жана өнөр жай ишканалары, илимий борборлор, КР УИАнын институттары, жогорку окуу жайлары, чакан инновациялык бизнестин ишканалары, инновациялык долбоорлордун демилгечилери, атаандаштыкка жарамдуу илимге сыйымдуу продукцияны сатуудан коммерциялык натыйжа алууга кызыкдар болгон ишкерлер чейресунун өкүлдөрү, фондулар, технопарктер, инновациялык-технологиялык борборлор, инкубаторлор, ошондой эле ишмердуулугу илимге сыйымдуу долбоорлорду каржылоону, ишке ашырууну жана коштоону караштырган финансылык жана консалтингдик тузумдар катышты.

Экспозицияда инновациялык жана инвестициялык долбоорлор, тажрыйбалуу улгулер, макеттер, плакаттар, тушундуруучу тексттери менен суреттер, маалымат бурчтары, барактары, продукциялар, технологиялар, жабдуулар, тейлөө чейресунун сунуптары жана башка экспонаттар керсетилди.

Влкену экономикалык енукуруу учун ете маанилуу ойлоп табууларды, инновациялык технологияларды, езгече техникалык чечимдерди, товарлардын жацы турлерун белгилеe жана чыгармачылык активдуулукту мындан ары жакшыртуу максатында кергезменун экспонаттарынын конкурсу еткерулду. Конкурса кергезменун бардык катышуучулары катышты.

Конкурстун жыйынтыгы боюнча акчалай сыйлыктарды жана дипломдорду тапшыруу менен байгелуу орундар ыйгарылды. «Эц мыкты ойлоп табуучу», «Эц мыкты автор» номинациялары боюнча жецуучулер аныкталды жана кызыктыруучу сыйлыктар тапшырылды.

©ткен жылга салыштырмалуу катышуучулардын саны кебейгендугуне, ошондой эле керсетулген экспозициялардын сапатынын бир кыйла жакшыргандыгына байланыштуу, алардын жогорку социалдык-экономикалык маанилуулугун эске алып, байгелуу орундар жана сыйлыктар да кебейтулду.

Керсетулген материалдарды карап чыгып, конкурстун калыстары I орунду ойлоп табуучу Обозов Алайбек Жумабековичке ыйгарууга чечим чыгарды.

II орун «Кыргыз комволдук-нооту комбинаты» ААКсына жана К. Тыныстанов атындагы Ысыккел мамлекеттик университетине ыйгарылды.

III орунду керкем суретчу Чаланов Ишенбек Чаланович, Курулуш, транспорт жана архитектура Кыргыз мамлекеттик университета жана Кыргыз Республикалык Инженердик академиясы ээлешти.

«Эц мыкты ойлоп табуучу» номинациясы боюнча ойлоп табуучу Фуксман Зиновий Ханиновичке, «Эц мыкты автор» номинациясы боюнча «Жылдыз, Кийиз» чыгармачылык тобуна сыйлык ыйгарылды.

Кергезменун бардык катышуучуларына грамоталар жана 500 сом елчемунде кызыктыруучу сыйлыктар тапшырылды.

26-апрелде Интеллектуалдык менчиктин Эл аралык жана Улутгук кунуне карата «Кыргыз Республикасында инновацияны енукурууде интеллектуалдык менчиктин ролун кучетуу маселелери» деген темадагы илимий-практикалык конференция еткерулду. Интеллектуалдык менчикти енукуруунун актуалдуу маселелери менен катар конференцияда Кыргыз Республикасында машина куруунун абалы жана енукуруу келечеги, авторлорду колдоо жана алардын укуктарын коргоо, инновациялык ишканаларды енукуруу каражаты аттуу маселелер каралып чыкты. Конференция Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнелук уюмунун «Инновацияга урмат-сый!» девизи астында жана Кыргыз Республикасынын Президента К. С. Бакиевдин влкену енукуруунун стратегиясында елкенун экономикасын инновациялык багытка еткерууге байланыштуу тууралуу

1 1 *L* 1

Кыргыз Республикасында чыгармачылык жана ойлоп табуучулук ишмердуулукту шыпсгандыруу максатында Интеллектуалдык менчиктин Эл аралык жана Улупук кунун майрамдоодо Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын бир жолу берилуучу стипендияларына жана сыйлыктарына ойлоп табуучулар, авторлор, республиканын гуманитардык жана техникалык ЖОЖдорунун студенттери татыктуу болушту.

2008-жылдын 13-14-майына чейин Женевада Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнелук уюмунун (ИМДУ) штаб-квартирасында ИМДУнун Генералдык директорун шайлоого арналган Координациялык комитеттин 58-сессиясы болуп етгу, ага Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору катышты.

Сессиянын иши ИМДУнун Генералдык директорун шайлоого багытталды, анын жыйынтыгы боюнча ИМДУнун Координациялык комитета Австралиянын жараны мырза Фрэнсис Гаррини талапкер катарында керсетгу, ал 2008-жылдын 22-23-сентябрына белгиленген ИМДУнун Генералдык Ассамблеясынын кезектеги сессиясында дайындалмакчы.

Иш сапардын журушунде Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору И. Т. Турганбаев Женевадагы Кыргыз Республикасынын Туруктуу окулчулугунун кызматкерлери менен бирге ИМДУнун Генералдык директору доктор К. Идрис менен жолугутшу. Жолугутпуунун журушундо 2008-жышдын июнуца Кыргыз Республикасында «Интеллектуалдык менчик жана салттуу билимдер» темасындагы Эл аралык симпозиумду уюштуруу жана еткеруу маселелери талкууланды. Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Н. Т. Турганбаев ИМДУнун Генералдык директору доктор К. Идриске Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын тузулгедугунун 15 жылдыгына карата арналган иш-чарага чакырууну тапшырды.

2008-жылдын 21-майында Талас облустук мамлекеттик администрациясында «Кыргыз Республикасында интеллектуалдык менчиктин укуктарын коргоо маселелери» темасындагы семинар еткерулду. Семинар Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын тузулгедугунун 15 жылдыгына карата Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы тарабынан уюштурулду.

Семинарда интеллектуалдык менчик жаатындагы ченемдик-укуктук базаны жакшыртуунун жана укукту ишке ашыруунун маселелери, жарандык жугуртуунун катышуучуларын индивидуалдаштыруу каражаттарын, автордук укук жана чектеш укуктар объектилерин, ойлоп табууларды, пайдалуу моделдерди жана енер жай улгулерду, селекциялык жетишкендиктерди укукдук кор-

гоонун маселелери каралды. Семинардын езунче темалары Кыргыз Республикасында урен естуруу жана сыйакыларды жыйноо системасына, ойлоп табуучулук жана чыгармачылык ишмердуулукту шыктандыруунун маселелерине арналды.

Семинарга жазуучулар, авторлор, ойлоп табуучулар, рационализаторлор, Талас облусунун бажы, прокуратура жана сот департаментинин екулдери катышты.

2008-жылдын 27-30-майына чейин Варшавада Европалык патенттик ведомствонун колдоосу менен Польша Республикасынын Патенттик ведомствосунун тузулгандугунун 90 жылдыгына арналган «Патенттик-маалыматтык борборлор - 2008» деген темадагы конференциясы болуп етту. Конференцияга Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Н.Т.Турганбаев катышты. Конференциянын негизги максаты патенттик-маалыматтык борборлор тармагынын мучелерунун ортосунда тажрыйба жана маалымат менен алмашуу, жаңы мучелерду кабыл алуу болду. Конференцияда ошондой эле интеллектуалдык менчик объектилерин коргоо системасы женунде билимдерди кеңейтуу жана Польшада жана жалпысынан Европалык союзда патенттик-маалыматтык борборлор тармагын кеңейтуу маселелери каралды. Конференция аяктагандан кийин Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Н. Т. Турганбаев Польша патенттик офисинин Президенти Алисия Адамчак, Румын патенттик ведомствосунун Генералдык директору Габор Варга менен жолугушту. Бул жолугушуунун журушунде Польша жана Румын патенттик ведомстволор ортосундагы Кызматташтуу женунде макулдашуу талкууланды, Улупук патенттик ведомстволордун иштеесуне жана мамлекетгердин енуугусунде интеллектуалдык менчиктин ролуна тийиштуу бир катар маселелер каралды.

2008-жылдын 28-30-майына чейин Дуйшембу шаарында Тажик Республикасынын Улупук патенттик-маалыматтык борборунун тузулгандугунун 15 жылдыгына арналган ИМДУнун колдоосу менен «Интеллектуалдык менчик, маалымат технологиялары жана инновациялар» деген темадагы семинар еткерулду, ага Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын статс-катчысы К. К. Ормушев катышты. Иш сапардын журушунде К. К. Ормушев юбилейлик иш-чараларга, ошондой эле Тажик Республикасынын эң мыкты ойлоп табуучусу сынагынын жыйынтыгын чыгарууга жана онер жай менчик объектилеринин кергезмесуне катышты.

Республиканын аймактарында ойлоп табуучулук жана чыгармачылык ишмердуулукту жандандыруу максатында 2008-жылдын 6-июнунда Ош облустук мамлекеттик администрациясында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын тузулгандугунун 15 жылдыгына арналган «Кыргыз Республикасында интеллектуалдык менчикти укуктук коргоонун маселелери» аттуу семинар өткөрүлдү.

Семинардын ишине Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын жооптуу кызматкерлери, облустун жана Ош шаарынын мамлекеттик тузумдерунун жооптуу кызматкерлери жана жетекчилери, ойлоп табуучулар, селекциячылар, авторлор, чыгармачыл ишмердуулуктун башка өкүлдөрү, билим беруу жана илимий мекемелердин окутуучулары жана окумуштуулар, коомдук уюмдардын жана бизнес тузумдерунун өкүлдөрү катышты.

Семинарды Ош облустук мамлекеттик администрациясынын башчысы - губернатор А. А. Карашев ачып, куттуктоо сөз сүйлөдү. Ал өз сөзүндө биздин өлкөнүн экономикасын инновациялык багытка өткөрүүдө интеллектуалдык менчиктин ролунун жана маанисинин жогорулагандыгын белгилеп кетти.

Ошондой эле губернатор интеллектуалдык менчиктин рыногун тузууда жана өнүктүрүүдө ойлоп табуучулук жана чыгармачылык ишмердуулукту колдоо жана шыктандыруу үчүн өз убагында берилүүчү жана жеткиликтуу болгон укуктук, административдик, маалыматтык шарттарды жана мамлекеттик кызмат көрсөтүүнү сунуш кылуу жана тузуу мамлекеттик башкаруунун борбордук гана эмес, жергиликтүү органдардын да түздөн-түз милдеттери болуп эсептелээрин баса белгиледи.

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Н. Т. Турганбаев «Кыргыз Республикасындагы рыноктук экономика шарттарында интеллектуалдык менчиктин ролу» аттуу баяндама жасап, анда ведомствонун күндөлүк ишмердуулугун жана республикадагы интеллектуалдык менчик системасынын өнүгүү келечегин жеткиликтүү абалда чагылдырды.

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын кызматкерлери республикадагы интеллектуалдык менчик системасынын өнүгүүсүнүн өзүнчө өсүштөрү боюнча, тактап айтсак, автордук укукту жана чектеш укуктарды, өнөр жай менчик объектилерин жана селекциялык жетишкендиктерди укуктук коргоо, ченемдик-укуктук базаны өркүндөтүү жана чыгармачылык ишмердуулукту шыктандыруу маселелери боюнча баяндама жасапгы жана семинардын катышуучуларынын суроолоруна жооп беришти.

2008-жылдын 16-июнунда Окмет Уйунде Кыргыз Республикасынын Президент К. С. Бакиев ИМБДУнун Генералдык директору доктор Камил Идрис жана Евразиялык патенттик ведомствонун Президент А. Н. Григорьев менен жолугушту. Кыргыз Республикасынын Президент К. С. Бакиев интеллектуалдык менчик укугун коргоо жаатында Кыргызстанга жардам жана колдоо

керсеткендугу учун ИМБДУга жана ЕАПВга ыраазычылыгын билдирди. Доктор Камил Идрис кыргыз элинин маданий бай мурастарын тажрыйба жузунде изилдее учун Кыргызстанга ИМБДУ нун атайын комиссиясын женетууну сунуш кылды, мунун езу кызматташуунун иш жузундогу жыйынтыгы, алдыга жылуунун дагы бир баскычы болуп калмакчы. Президент доктор Камил Идрисин сунушун колдоп, ИМБДУ нун миссиясын кабыл алууга Кыргызстан даяр экендигин жана мамлекет тарабынан зарыл болгон бардык жардам берилерин жана миссиянын ишмердуулугуне кемек керсетулеорун билдирди. ИМБДУнун жана ЕАПВнын жетекчилери ез кезегинде Кыргызстандын интеллектуалдык менчикти коргоо жаатындагы ишмердуулугуне зарыл болгон жардамды мындан ары да керсетууге даяр экендигин билдиришти.

2008-жылдын 16-июнунда вкмет Уйунде ИМБДУнун Генералдык директору доктор Камил Идрис Кыргызстанда интеллектуалдык менчикти коргоонун маселелерин талкуулоо учун Кыргыз Республикасынын Премьер-министри И. В. Чудинов менен жолугушту. «Кыргыз Республикасынын Президенти К. С. Бакиев екметте кандай оорчулук болсо да инновацияга инвестирлее, келечектуу технологияларды жана товарларды венчурдук каржылоо учун мумкунчулук табуу тууралуу тапшырма берди. Бул тапшырманын негизи болуп интеллектуалдык менчикти коргоо эсептелээрин биз абдан жакшы тушунебуз» деп баса белгиледи И. В. Чудинов. Жолугушууда ИМБДУнун ишмердуулугунун жацы багыты болгон салттуу билимдерди, генетикалык ресурстарды жана фольслорду коргоо маселелери каралды, бул маселелердин алкагында салттуу билимдерди, генетикалык ресурстарды жана фольслорду коргоо жаатындагы стандарттарды даярдоо жана коргоо, интеллектуалдык менчик боюнча кадимки мыйзамдарды маданий бай мурастарды эске алуу менен колдонуу боюнча ыкмаларды иштеп чыгуу зарыл. Жолугушуунун акырында доктор Камил Идрис интеллектуалдык менчикти коргоонун натыйжалуу системасын калыптандырууда ИМБДУ Кыргызстанга мындан ары да жардам керсетеерун билдирди.

Расмий иш сапардын журушунде доктор Камил Идрис Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин жамааты менен жолугушту. Жолугушууда елкену инновациялык экономикага еткерууде интеллектуалдык менчиктин маанилуулугу женунде университеттин профессордук-окутуучулар курамы, жаш окумуштуулар жана студенттер менен пикир алышуу болуп етту.

Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин жамааты менен жолугушууда доктор Камил Идриске «Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин Ардактуу доктору» деген диплом тапшырылды.

2008-жылдын 17-18-июнунда Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнелук уюму (ИМБДУ) менен бирдикте Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы тарабынан «Ысык-Кел-Аврора» мейманканасында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын тузулгандугунун 15 жылдыгына арналган «Интеллектуалдык менчик жана салттуу билимдер» аттуу эл аралык симпозиум өткөрүлдү. Симпозиумга Евразиялык патенттик ведомствонун, Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнелук уюмунун (ИМБДУ), Кыргыз Республикасынын ©кметунун, Европа жана Азия патенттик ведомстволорунун өкүлдөрү, Кыргыз Республикасынын ойлоп табуучулары, окумуштуулары, авторлор жана Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын кызматкерлери катышты.

Симпозиумда Кыргыз Республикасынын Вице-премьер-министри Э. С. Ибраимова, ИМБДУнун Европа жана Азиянын кээ бир өлкөлөрү менен кызматташуу боюнча белумунун жетекчиси Михал Свантнер, Евразия патенттик ведомствонун Президент А. Н. Григорьев куттуктоо сөз сүйлөштү.

Симпозиумда өткөөл экономикалуу өлкөлөрдө интеллектуалдык менчик укуктарын башкаруу үчүн мүмкүнчүлүктөрдү тузуу, Кыргызстанда интеллектуалдык менчиктин улуттук системасын өнүктүрүү маселелери жана салттуу билимдер маселесинин өзгөчө мааниси, интеллектуалдык менчиктин жана салттуу билимдердин укуктуу маселелери талкууланды. Катышуучулар дүйнөдө биринчилерден болуп (Уругвай жана Перудан кийин) кабыл алынган «Салттуу билимдерди коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын жаңы мыйзамы менен таанышты. Ошондой эле симпозиумда интеллектуалдык менчик жана салттуу билимдерди коргоо боюнча Монголиянын улуттук тажрыйбасы, Интеллектуалдык менчик, генетикалык ресурстар, салттуу билимдер жана фольклор боюнча өкмөт аралык комитеттин негизги милдеттерин аткарууда Роспатенттин катышуусу, салттуу билимдерди коргоонун ыкмалары жана өлкөнүн экономикалык жана маданий өнүгүүсүндөгү салттуу билимдердин ролу каралды.

Симпозиумдун жыйынтыгы боюнча салттуу билимдерди коргоо жаатындагы улуттук мыйзамдарды иштеп чыгуу үчүн модель катары «Салттуу билимдерди коргоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамын кабыл алуу тууралуу сунуш кабыл алынды.

Симпозиумдун катышуучуларына Кыргыз Республикасынын эл чеберлеринин буюмдарынын көргөзмөсүндө жана «Рух-Ордо» тарыхый-маданий борборунда болууга, ошону менен кыргыз элинин көп кылымдык маданияты, салты жана фольклору менен таанышууга мүмкүнчүлүк берилди.

2008-жылдын 8-июлунда Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына караштуу Интеллектуалдык менчиктин мамлекеттик фондусунун Башкармалыгынын отуруму болуп етту.

Отурумда Интеллектуалдык менчиктин мамлекеттик фондусунун 2008-жылдын биринчи жарым жылындагы ишмердуулугу женунде отчёту каралды. Чыгармачылык демилгени енукуруу жана колдоо учун материалдык жардам керсетууге авторлордун, ойлоп табуучулардын каттарына жана арыздарына отурумда езгече кенул бурулду. Интеллектуалдык менчиктин мамлекеттик фондусуна 2008-жылдын биринчи жарым жылында 24 кайрылуу келип тушкен. Алардын ичинен 11 арыз боюнча он чечим кабыл алынган.

2008-ж. 10-июлунда еткен Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматыкин коллегиясынын отурумунда 2008-жылдын биринчи жарым жылы учун жарандардын арыздары жана кайрылуулары менен иштее жана аткаруу тартиби боюнча отчёту угушту.

Ошондой эле: «Товардык белгилер, тейлее белгилери жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары женунде» Кыргыз Республикасынын мыйзамына езгертуулерду жана толуктоолорду киргизуу тууралуу» Кыргыз Республикасынын мыйзамынын долбоору, «Салттуу билимдерди катгоо жана укук беруу учун алым телее женунде жобону бекитүү тууралуу» долбоор каралып чыкты жана жактырылды.

Мындан тышкары, Салттуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук беруу учун етунме тузуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери бекирилди. Бул долбоорлор интеллектуалдык менчик жаатындагы мыйзамдык базаны жакшыртууга жана интеллектуалдык менчик объектилерин каттоонун жол-жоболорун женекейлетууге багытталганын белгилеп кетуубуз керек.

2008-ж. **3-4-июлунда** Женевада Улуггар Сарайында UNESENN (БУУнун Европа экономикалык комиссиясы) Экономикалык кызматташуу жана интеграция боюнча комитеттин интеллектуалдык менчик боюнча адистер тобунун жыл сайын отуучу III сессиясы болуп етту, ага Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын статс-катчысы К. К. Ормушев катышты. UNESENN интеллектуалдык менчик боюнча адистер тобу интеллектуалдык менчикке укуктарды натыйжалуу коргоону илгерилетуу жана инновациялык енуугууде анын ролун кучетуу максаты менен Экономикалык кызматташуу жана интеграция боюнча комитеттин демилгеси менен 2006-жылы тузулген.

Учунчу сессиянын максаты экинчи сессиядан кийин ишке ашырылган, анын ичинде ИМАТнын иш программасы менен байланыштуу негизги тематикалык маселелерди талкуулоодо жана карап чыгууда ЕЭК БУУнун Экономикалык кызматгашуу жана интеграция боюнча комитеттин карамагына кирген башка тийиштуу негизги тематикалык маселелерде ишмердүүлүктөрдү жыйынтыктоо, 2008-жылдын калган белугуне жана 2009-жылга План тузууну даярдоо жана макулдашуу менен корутундуланды.

2008-ж. 16-17-июлунда Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директорунун орунбасары Т.К.Коёналиев Баку шаарында өткөн Экономикалык, социалдык жана маданий өнүгүүгө көмөк көрсөтүү максатында интеллектуалдык менчик системасын заманбап башкаруу боюнча эл аралык симпозиумга катышты.

Он сегиз елкенун патенттик органдарынын, ошондой эле Интеллектуалдык менчиктин бүткүл дүйнөлүк уюмунун, Евразия жана Европа патенттик уюмдардын өкүлдөрү чогулган форум Азербайжандын патенттик кызматынын тузулгандугунун 15 жылдыгына арналды.

Форумдун катышуучулары бул мамлекеттин патенттик ведомствосунун тажрыйбалары, кейгейлеру жана өнүгүү келечеги менен таанышты. Эл аралык эксперттер, ошондой эле патенттик ведомстволордун өкүлдөрү мамлекеттин экономикалык, социалдык жана маданий деңгээлин жогорулатуу үчүн интеллектуалдык менчик укугун колдонуунун артыкчылыктары жөнүндө эздерунун уюмдарынын тажрыйбаларын белушту. Интеллектуалдык менчикке болгон укук региондордун экономикалык өнүгүүсү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү абдан кеңейтэри белгиленди.

Россия менен Кыргызстандын ортосунда достукту, кызматгашууну бекемдеде сицирген эмгеги жана жеке зор салым киргизгендиги үчүн, кыргыз адабиятынын өнүгүшүнө керуноктуу салым киргизгендиги үчүн акын, Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгегин сицирген ишмер, Ленин комсомолунун сыйлыгынын лауреаты, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын башкармалыгынын начальниги Ааматов Маркабай Россия Федерациясынын Коопсуздук, коргоо жана укук тартиби академиясынын анык мучесунун наамын ыйгаруу менен М. Ломоносов атындагы Россия Федерациясынын ордени менен сыйланды.

Ошондой эле жазуучу Камбарова Нуранияга Академиянын анык мучесунун ардактуу наамы ыйгарылып, М. Ломоносов атындагы Россия Федерациясынын алтын медалы менен сыйланды.

Россия сыйлыктарын салтанаттуу тапшыруу аземи Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын имаратында 2008-жылдын 29-августунда болуп өттү.

Сыйлыктарды Россия Федерациясынын Коопсуздук, коргоо жана укук тартиби академиясынын Вице-президенти Рустам Рахманалиев тапшырды.

Сыйлыкты тапшыруу аземине Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Турганбаев Надырбек Турганбаевич, Кыргыз Республикасынын баатыры Телеген Касымбеков, коомдук ишмер, «Руханият» Эл аралык ассоциациясынын президенти, Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгегин сицирген ишмер Токтосартов Акун, акын, Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгегин сицирген ишмер Мамеев Телеген жана башка маданият, искусство жана адабияттын керуноктуу ишмерлери катышты.

22-30 сентябрга чейин Женевада Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнелук уюмунун (ИМБДУ) штаб квартирасында Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнелук уюмунун генералдык ассамблеясынын 45-сессиясы болуп өттү. Кыргызстандын делегациясынын башында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Н. Турганбаев болду.

ИМБДУнун 45-сессиясынын ишинин кун тартибинин алкагында Генералдык ассамблея ИМБДУ нун Генералдык директорунун ордуна Фрэнсис Гарринин (Австралия) талапкерлигин бир добуштан жактырышты.

2008-жылдын 24-сентябрында И. Турганбаевдин ИМБДУнун жаңы шайланган Генералдык директору Ф. Гарри менен эки тараптуу жолугушуусу болуп өттү.

Жолугушуу учурунда Кыргызстандын Патент кызматынын башчысы Н. Турганбаев Ф. Гаррини жаңы жогору кызмат ордуна дайындалышы менен купуктап, Кыргыз Республикасынын интеллектуалдык менчик системасын енукутуруу жана демилге беруу жаатында анын артыкчылыктары тууралуу маалымат берди. Суйлешуунун журушунда ал жакында эле доктор Камил Идристин иш сапары, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президенти К. Бакиевдин децгээлинде суйлешуп келишкендиктери тууралуу айтып өттү.

Президент Курманбек Салиевич езу Кыргызстандын интеллектуалдык дареметин пайдалануу зарылчылыгына артыкчылыктуу маани берерин, ошондой эле патент кызматынын бардык демилге керсетуулеруне колдоо керсетеерун П. Турганбаев езгече белгилеп кетти.

Оз кезегинде Ф. Гарри кыргыз делегациясына шайлоонун журушунда анын талапкерлигин керсетууде колдоо керсеткендугу жана эл аралык патент системасын енукутурууде ведомствонун активдуу иштегендиги учун ыраазычылыгын билдирди. Ал Кыргыз Республикасы ез региону учун улгу экендигин

белгиледи, анткени аз убакыттын ичинде интеллектуалдык менчик укукгарын камсыздоо жана коргоо кызыкчылыгында иштеген кучтуу укук системасы тузулду.

ИМБДунун Генералдык директору Ф. Гарри жакынкы убакта Кыргызстанга ИМБДунун эксперттер тобун жиберууну пландаштырып жатканын ишендирди, алар интеллектуалдык менчикти онуктуруу жаатында республиканын бардык муктаждыктарын баалашат жана Кыргызстан учун техникалык жардамды даярдоо боюнча иш жүргүзүшөт.

Жыйынтыктап жатып, ал жакынкы убакта езунун Кыргызстанга, тузден-туз олке менен, анын жогору адамдык жана интеллектуалдык даремети менен таанышуу учун келууге ниеттенгендигин билдирди.

2008-жылдын 6-9-октябрында Анталия (Туркия) шаарында Батыш жана Борбордук Азия елколорунун UPOV Конвенциясына караштуу есумдуктер сортгорун коргоо боюнча IV регионалдык семинары болуп өтгү. Бул семинарга Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын Онер жай менчигин жана селекциялык жетишкендиктерди экспертизалоо башкармалыгынын начальниги А. С. Жаманкулов жана селекциялык жетишкендиктерди экспертизалоо секторунун эксперта катышты.

Семинар, есумдуктердун жаңы сортгорун коргоо боюнча эл аралык союз (UPOV) тарабынан Туркиянын Айыл чарба министрлиги менен бирдикте жан? Япониянын Айыл, токой жана балык чарбасы министрлигинин (MAFE) финансылык колдоосу астында уюштурулган.

Семинарга 13 мамлекеттин (Азербайжан, Кыргызстан, Озбекстан, Казакстан, Тажикстан, Россия, Украина, Туркия, Иран, Пакистан, Япония, Германия, АКШ) екулдери жана 4 эл аралык уюм - GNIC, FAO, ICARDA, ISF катышты.

Семинарда есумдуктердун сортгорун UPOV Конвенциясынын системасын колдонуу аркылуу натыйжалуу коргоо ишинде Батыш жана Борбордук Азиянын елкелеруне жардам беруу маселеси талкууланды.

2008-жылдын 14-октябрында Кыргыз Республикасынын Президента Курманбек Бакиев Буйрукка кол коюп, ага ылайык Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 46-статьясынын 1-пунктунун 4-пунктчасынын негизинде Улан Мелисбек Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору болуп дайындалды.

2008-жылдын 14-октябрында Кыргыз Республикасынын Улуттук керкем сурет академиясынын кергезме залында заманыбыздын залкар жазуучусу Чыңгыз Айтматовдун 80 жылдык мааракесине арналган керкем сурет кергезме-конкурсу ачылды. Кергезме Кыргыз Республикасынын Улуттук керкем сурет академиясы тарабынан Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы менен бирдикте уюштурулган.

Кергезменун ачылышында Кыргыз Республикасынын Баатыры, скульптор-монументалист Т. С. Садыков, Билим беруу жана илим министри И. С. Болжурова, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директорунун орунбасары Т. К. Коеналиев жана башкалар сөз сүйлөштү.

Кергезмеге белгилуу кыргыз суретчулери: С. С. Торебековдун, К. А. Давлетовдун, Д. Нургазиевдин, М. Шарафидиновдун, А. Н. Каменскийдин жана башкалардын чыгармалары коюлду.

Кергезме жабылгандан кийин калыстар тобу 4 номинация: живопись, скульптура, керкем-кол өнөрчүлүк искусствосу боюнча жеңүүчүлөрдү аныктайт жана сыйлайт.

Мындай кергезмелер кадрларды даярдоонун сапатын арттыруу жана жаш муундардын чыгармачылыгын колдоо максатында жыл сайын өткөрүлүп турат. Ушул сыяктуу иш чараларды өткөрүү билим алуучуларды эстетикалык жактан тарбиялоого, жаштардын арасында керкем чыгармачылыкты жайылтууга, суретчулөрдүн чыгармачыл деңгээлин ачууга жана шыктандырууга, ошондой эле билим берүүнүн бардык тепкичтериндеги усулдукту жакшыртууга ебелге тузет. Конкурсту ачууга жыл сайын ардактуу мейманлар, ошондой эле Кыргыз Республикасынын маданиятынын жана искусствосунун белгилуу ишмерлери катышышат.

2008-жылдын 24-октябрында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын отурумдар залында «Кыргызстанда чыгармачыл интеллекттин колдоонун маселелери» аттуу тегерек стол өткөрүлдү.

Тегерек столдун отурумуна Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын статс-катчысы К. К. Ормушев, ошондой эле Интеллектуалдык менчиктин мамлекеттик фондусунун аткаруучу директору А.Т.Токоев жана башкармалыктардын начальниктери: А. С. Жаманкулов, С. К. Арипов, М. А. Ааматов катышышты.

Тегерек столге өлкөбүздүн илим жана маданият ишмерлери: суретчи жана искусство таануучу Медеткул Акынбекова, суретчи жана тузуп өздөөчү Таалай Усубалиев, ойлоп табуучу Владимир Даровских, жазуучу Калканбай Ашымбаев, «Кабар» маалымат агенттигинин директору жана «Слово Кыргызстана» гезитинин башкы редакторунун орунбасары Виктор Виноградов чакырылган.

Тегерек столдо чыгармачылык ишмердуулукту шыктандыруу, коомдо чыгармачыл интеллигенциянын кадыр баркын кетеруу жана аларды элге кецири таанытуу, кыргыз элинин маданий жана илимий мурасын сактоонун формасы жана Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы тарабынан чыгарышган маалымдамалардын актуалдуулугу тууралуу маселелер талкууланды.

2008-жылдын 30-октябрында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы Кыргыз Республикасынын интеллектуалдык менчигин жаратуучуларга арналган маалымдамалар-китептер сериясынын бет ачарын еткерди. А.Малдыбаев атындагы Кыргыз улупук академиялык опера жана балет театрынын залында болгон бул салтанатуу иш чарага елкебуздун ойлоп табуучулары, композиторлору, суретчулору, жазуучулары, илим жана маданият ишмерлери чакырылды.

Бул аземде «Кыргыз Республикасынын ойлоп табуучулары», «Кыргыз Республикасынын суретчулору», «Кыргыз Республикасынын жазуучулары» (1-том), «Кыргыз Республикасынын композиторлору» аггуу 4 маалымдама-китептин бет ачары болуп етту.

Аземди Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Улан Мелисбекович Мелисбек кутгуктоо сез суйлеп ачып, андан кийин Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик катчысы Нур уулу Досболго сез берилди.

Мамлекеттик катчы ез сезунде Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы менен бекитилген 2007-2010-жылдары елкену енукуруу стратегиясында мамлекетибизди илимий-техникалык, маданий жана экономикалык жактан енукуруунун стратегиялык максаты коюлгандыгын, бул максатка элибиздин чыгармачыл жигери менен жетишээривизди белгиледи.

Мамлекет башчысынын чыгармачыл интеллигенция менен болгон жолугушуусунда бкмттун алдына Кыргызстандын интеллектуалдык жана маданий байлыгын жаратуучуларды шыктандыруунун конкреттуу тапшырмасы коюлган. Ушул максатга Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы интеллектуалдык менчикти жаратуучулар женунде маалымдамалардын сериясын чыгарды, ошондой эле ойлоп табуучулукка жана чыгармачылыкка колдоо керсеткендугу учун Президенттик сыйлык уюштурулмакчы. Бул сыйлык 100 миц сом келемунде эки жылда бир жолу эц мыкты эки ишмерге берилет.

Нур уулу Досбол коюлган тапшырмаларды аткаруудагы нагыйжалуу иш алып баргандыгы учун Кыргыз Республикасынын мамлекеттик патент кызматына ыраазычылыгын билдирди жана Кыргызпатентти енукурууде мурдагы директор Н.Т.Турганбаевдин етеген зор эмгегин баса белгилеп кетти.

Бет ачар аземинде Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору У.М.Мелисбек «Маалымдама-китептери - Кыргыз Республикасынын интеллектуалдарынын бейнеси» аттуу баяндама жасап, чыгарылган маалымдама-китептеринин мааниси жогору экендигин, мындай маалымдама-

ларды чыгаруу маалыматтык доордун озгочелуктеру менен гана шартталбастан, эц биринчиден кыргыз маданиятынын жана илиминин жетишкендиктери менен шартталгандыгын баса белгиледи.

взунун баяндамасында директор енугуунун инновациялык жолу дуйненун коп олкелеру учун стратегиялык багыт болуп калгандыгын, Кыргыз-патент оз кезегинде республикада интеллектуалдык менчиктин системасын мындан ары енукуруу жана интеллектуалдык байлыгыбызды сактоо учун болгон куч аракетин жумшаарын айтып, келерки жылы Кыргызпатент тарабынан Кыргызстандын обончулары, текме акындары, манасчылары жана театр ишмерлери женундо терт китепти чыгаруу пландаштырылгандыгын кабарлады.

Бет ачар аземинде ошондой эле Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын мурдагы директору Н. Т. Турганбаев, Кыргыз Республикасынын Улупук илимдер академиясынын Президента - Ш. Ж. Жоробекова, Кыргыз Республикасынын Улутгук жазуучулар союзунун торагасы - О. С. Султанов, Кыргыз Республикасынын Композиторлор союзунун торагасы - К. М. Асанбаев, Кыргыз Республикасынын Суретчулор союзунун торагасы Т. К. Курманов, ойлоп табуучу - В. Д. Даровских соз суйледу.

Иш чаранын аягында бардык суротчулерго, жазуучуларга, ойлоп табуучуларга жана композиторлорго китеп-маалымдамалары бекер таратылып берилди. Китептер республиканын ири китепканаларына да белекке берилмекчи.

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Улан Мелисбек жана Интеллектуалдык менчиктин мамлекеттик фондусунун аткаруучу директору Абдыкалил Токоев **2008-жылдын 11-13 ноябрына** чейин Москвада Евразия патенттик уюмунун штаб-квартирасында еткен Евразия патенттик уюмунун Административдик кецешинин (ЕАПУ АК) XX отурумуна катышышты.

ЕАПУ АКнын отурумуна Азербайжан Республикасынын, Армения Республикасынын, Беларусь Республикасынын, Кыргыз Республикасынын, Молдова Республикасынын, Россия Федерациясынын, Тажикстан Республикасынын, Туркмонстандын ыйгарым укуктуу окулдери, ошондой эле делегациянын мучолору катышты.

Отурумдун ишинде байкоочулар катарында Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнелук уюмунун (ИМБДУ), Евразия патенттик уюмунун (ЕАПУ АК), Интеллектуалдык менчик боюнча Африка регионалдык уюмунун (ARIPO), Интеллектуалдык менчиктин Африка уюмунун (OAPI) окулдери катышты,

Отурумда ЕАПУнун Президенти А. Н. Григорьевдин 2007-жыл учун ЕАПУнун отчётун угуппу жана кабыл алынды, ошондой эле талкуулоонун жыйынтыктары боюнча жана ЕАПУ АКнын Бюджеттик жумушчу тобунун XIII отурумунун сунуштарын эске алуу менен 2009-жыл учун ЕАПУнун бюджета кабыл алынды.

Отурумдун катышуучулары медицина илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын эмгек сицирген врачы Ж. Т. Бектуровду, ошондой эле профессор, академик, Молдова Республикасынын Илимдер академиясынын Президенти Г. Г. Дуканы, Казакстан Республикасынын Юстиция министрлигинин Интеллектуалдык менчик укуктары боюнча комитеттин торагасы М. О. Айкеновду, профессор, техника илимдеринин доктору, Тажик техникалык университетинин жылуулук техникасы жана жылуулук техникалык жабдуулар кафедрасынын башчысы М. М. Сафаровду «Ойлоп табуучулук жана патенттик ишке салым киргизгендиги учун» В. И. Блинников атындагы Алтын медаль менен сыйлоо жонунде чечим кабыл алышты.

Кийинки 2 жылга ЕАПУ АКнын торагасы болуп Молдова Республикасынын ыйгарым укуктуу ©кулу Дорион Кироска бир добуштан шайланды.

ЕАПУнун Административдик кеңешинин кийинки отуруму 2009-жылдын ноябрында откорууго пландаштырылууда.

2008-жылдын 28-ноябрында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына караштуу Авторлор кеңешинин президиумунун кезектеги отуруму болуп етту.

Отурумду Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Улан Мелисбек сез суйлвп ачты.

Кун тартибине ылайык Кыргызпатенттин автордук сыйакыны жыйноонун жана белуштуруунун абалы боюнча маалымат берилди.

Ошондой эле 26-апрелде Интеллектуалдык менчиктин эл аралык жана улуттук купун майрамдоонун урматына ыйгарыла турган Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнолук уюмунун Алтын медалын алууга корунуктуу жазуучулар жана акындардын ичинен талапкерди керсотуу жонунде маселе каралды.

Авторлор кеңешинин президиумунун мучолорунун жашырын добуш беруусундо кепчулук добуш менен ИМБДУнун Алтын медалын алууга талапкер катары керунуктуу драматург, Кыргыз Республикасынын Эл акыны Жалил Садыков керсотулду.

2008-жылдын 28-ноябрында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Улан Мелисбектин торагалыгы астында Чектеш укуктар ээлеринин кеңешинин президиумунун отуруму болуп етту.

Отурумда Чектеш укуктар ээлеринин кеңешинин президиумунун жаңы курамы бекитилди, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын жаңы тузумдук белукчосун - Интеллектуалдык менчик объектилери камтылган продуктуларды жана товарларды изилдео жана экспертизалоо башкармалыгынын тузулгондугу тууралуу маалымат угулду.

Ошондой эле отурумдун журупгунде 26-апрелде Интеллектуалдык менчиктин эл аралык жана Улуттук кунун майрамдоонун урматына ыйгарыла турган Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнелук уюмунун Алтын медалын алууга талкуулоонун жана жашырын добуш беруунун натыйжасында кепчулук добуш менен талапкер керсотулду.

Ал токмо акын, Кыргыз Республикасынын Эл артиста, Токтогул атындагы Мамлекеттик сыйлыктын лауреаты Замирбек Усонбаев болду.

2008-жылдын 4-декабрында «Хаятт Ридженси Бишкек» отелинде Бугкул дуйнолук соода уюмуна (БДСУ) Кыргызстандын муче болгондугуна 10 жыл болгондугуна арналган «Борбордук Азияда сооданын онугушу: кейгейлеру жана келечеги» деген регионалдык конференция болуп етту.

Конференция соода бажы реформасын либералдаштыруу боюнча USAID регионалдык долбоорунун комок корсотуусу менен Кыргыз Республикасынын Экономикалык енукугуруу жана соода министрлиги тарабынан уюштурулду.

Ишчараны купуктоо сезу менен Кыргыз Республикасынын Экономикалык онуктуруу жана соода министри А. Жапаров жана Кыргыз Республикасынын БДСУга етушу боюнча Ведомстволор аралык комиссиянын жетекчиси Э. бмуралиев ачышты.

Конференцияда талкуулоонун негизги маселелери Борбордук Азиянын БДСУга отушунун койгойлору жана келечеги, ошондой эле бажы реформасы жана соода ж^д-^оболорун жонокойлотуу, техникалык женго салуу, интеллектуалдык менчик укуктарын кСргоо сыяктуу регионалдык жана эл аралык сооданы енукугуруу процессинде эн маайЛуу болун эсептелГ£Н М*CSJISJICр болуп капшы.

«Интеллектуалдык менчик укуктарын коргоо - инвестицияларды тартуу учун факторлордун бири» деген темадагы баяндама менен Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Улан Мелисбек чыгып суйлоду.

Конференцияга ездерунун елкелерунун БДСУга кируу процессинин болуп жаткан статусу женунде баяндамалары менен Казакстан жана Тажикстандын расмий екулдору катышышты.

2008-жылдын 5-декабрында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына караштуу ойлоп табуучулар Президиумунун Кецешинин IV отурумуну болуп етту.

Отурумду Президиумдун терагасы, Кыргызпатентгин директору Улан Мелисбек ачты.

Отурумда жыл сайын 26-апрелде-Интеллектуалдык менчиктин Эл аралык жана Улуттук кунунде берилуучу «Ойлоп табуучулук жана патент ишине салым

киргизгендиги учун» В. И. Блинников атындагы Евразия патент уюмунун (ЕАПО) Алтын медалын жана ойлоп табуучулук жаатында Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнолук уюмунун (ИМБДУ) Алтын медалын ыйгарууга талапкерлерди короотуу тууралуу маеелелер каралды.

Талкуулоонун жана жашыруун добуш беруунун негизинде Президиумдун мучолору тарабынан ардактуу сыйлыктарды ыйгарууга талапкерлер аныкталды.

«Ойлоп табуучулук жана патент ишине салым киргизгендиги учун» В. И. Блинников атындагы ЕАПОнун Алтын медалын алууга талапкер катары медицина илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын илимине эмгек сицирген ишмер, Кыргыз Республикасынын «Данакер» орденинин ээси, Илим жана техника жаатындагы Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты Акрамов Эрнест Хашимович керсетулду. Ал 250 илимий эмгектин, 150 ойлоп табуунун, 5 монографиянын жана ойлоп табууга 21 патенттин автору болуп эсептелинет.

Ойлоп табуучулук жаатындагы ИМБДУнун Алтын медалын алууга техника илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын эмгек сицирген ойлоп табуучусу Бочкарёв Игорь Викторович керсетулду. Игорь Викторович - 170тен ашуун илимий эмгектин, 4 монографиянын автору, ал 68 ойлоп табууну иштеп чыккан, алардын 18 ойлоп табуусу Кыргызстандын, Россиянын, Казакстандын жана Кубанын бир катар ишканаларында ийгиликтуу пайдаланылууда.

Отурумдун журушунда Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын мындан аркы иши боюнча ойлоп табуучулардын, илим жана маданият ишмерлеринин сунуштары жана каалоолору талкууланды.

2008-жылдын 10-11-декабрында Женевада (Швейцария) Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнолук уюмунун (ИМБДУ) программасы жана бюджетта боюнча XIII сессиясы болуп еггу, ага Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Улан Мелисбек катышты.

Кун тартибинин негизги маселелери - Программа жана бюджет' боюнча комитеттин терагасын жана эки вице-терагаларын шайлоо, ошондой эле жетекчиликтин 2006-2007-жж. эки жылдык мезгилдерге финансылык отчёту, 2008-2009-жж. кайра каралып чыккан программа жана бюджет жана башкалар болду.

2008-жылдын 12-декабрында Женевада (Швейцария) Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнолук уюмунун (ИМБДУ) штаб-квартирасында ИМБДУ га муче-мамлекетгердин Ассамблеясынын отурумунун кезектеги 46-сериясы болуп еггу, ага Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Улан Мелисбек, ошондой эле Онер жай менчик объектилерин жана селекция-

лык жетишкендиктерди экспертизалоо башкармалыгынын начальниги Абдыкалил Токоев катышышты.

Интеллектуалдык менчиктин бугкул дуйнелук уюмуна муче-мамлекеттердин Ассамблеясынын отурумунун кезекгеги 46-сериясынын алкагында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Улан Мелисбек менен ИМБДУнун Генералдык директору Френсис Гарринин жолугушуусу болду.

Жолугушуунун журушунде жетекчилер Кыргызпатент менен Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнелук уюмунун мындан аркы кызматташуусунун келечегин талкуулашты. Биргелешкек ишмердуулуктун артыкчылыктуу багыттары болуп теменкулер аныкталды: Кыргызстанда интеллектуалдык менчик системасын жакшыртуу, адистерди даярдоо жана квалификациясын жогорулатуу, ошондой эле интеллектуалдык менчик жаатында, анын ичинде салттуу билимдер боюнча биргелешкен ишчараларды уюштуруу жана еткеруу, 2007-жыл Кыргызстан тарабынан кабыл алынган коргоо женундо мыйзам.

2008-жылдын 24-декабрында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын коллегиясынын отуруму болуп етгу.

Кун тартибиндеги материалдарды карап чыгып, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын коллегиясы: Салттуу билимдер сектору, ошондой эле Интеллектуалдык менчик объектилери камтылган продуктыларды жана товарларды изилдее жана экспертгее башкармалыгы женунде жоболордун долбоорлорун жактырды. Жаны тузумдук белуктердун ишмердуулугу Кыргызстанда интеллектуалдык менчик системасын жакшыртууга жана интеллектуалдык менчик чейресундегу тарТИП бузууларга натыйжалуу каршы аракет кылууга багытталган.

Негизинен, ©нор жай менчик объектилерин жана селекциялык жетишкендиктерди экспертгее башкармалыгына караштуу Салттуу билимдер сектору Кыргыз Республикасынын аймагындагы салттуу билимдер боюнча маалымат базасын тузет, ошондой эле салттуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук берүүгө етунмелерду карайт.

Интеллектуалдык менчик объектилери камтылган продуктыларды жана товарларды изилдее жана экспертизалоо - жаны башкармалыгы контрафактуу жана жасалма продуктыларды изилдее жана экспертгее белумунен жана интеллектуалдык менчик маселелерин окутуу боюнча сектордон турат. Башкармалыктын негизги маселелерине анын контрафактуулугун аныктоо максаты менен интеллектуалдык менчик объектилери камтылган продуктыларды жана товарларды изилдее жана экспертгее, изилдее жана экспертгик практикага илимий сунуштамаларды, алдынкы тажрыйбаларды, жаны ыкмаларды ж.б. изилдеп киргизуу кирет.

2008-жылы «2007-2008-жж. мезгилдерде ойлоп табуучулук ишмердуулук жаатындагы эн мыкты ингер» VII Республикалык сынагы откерулген, сынакка илимий-ишмердуулуктун бардык багыттары боюнча бардыгы ЮОден ашуун отунмелер тушкон. Бардык отунмолер сынактын комиссиясы тарабынан 2 ай кылдаттык менен каралып чыкты. Келип тушкон отунмолорду карап чыгуунун натыйжасында жөнүчүлөр болуп 19 иш боюнча 33 ойлоп табуучулар аныкталды.

2008-жылдын 26-декабрында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматында «2007-2008-жж. мезгилдерде ойлоп табуучулук ишмердуулук жаатындагы эн; мыкты иштер» VII Республикалык сынагынын жеңүүчүлөрүн сыйлоо аземи болуп өттү.

Салтанаттуу ишчараны купуктоо сезу менен Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директору Улан Мелисбек ачты. Ал бардык ойлоп табуучуларды алардын баалуу иштери, елкенун экономикасын онуктурууге чоң салым киргизгендиктери учун ыраазычылыгын билдирди жана чогулгандарды келе жаткан Жаңы жыл менен купуктады. Улан Мелисбек ведомствонун ушундай ишчаралары мындан кийин дагы елкедегу чыгармачылык ишмердуулукту активдештирүүгө жана демилге берүүгө багытталарын белгиледи.

20000 сом елчемунде акчалай сыйлыкты тапшыруу менен I даражадагы диплом менен - «9пке кургак учугун дарылоо ыкмасы» иши учун Кожомкулов Медер Жумабаевич, Кожомкулов Жумабай, Асанбеков Айбек Кубанычбекович, Исмаилов Абдуманап Омуралиевич, Счастливый Олег Викторович ойлоп табуучулар жамаагы сыйланды.

Ар бирине 10000 сом елчемунде акчалай сыйлыкты тапшыруу менен II даражадагы диплом менен Кыргыз-Озбек университетинин ойлоп табуучулары - «Жылма бургулоочу ПБС-1 станогун» иши учун Мамасаидов Мухаммаджан Ташалиевич, Мендекеев Райымкул Абдыманапович, Касымалиев Эмильбек Касымалиевич, Жоробеков Мамасабыр Жоробекович, Жоробеков Бектур Мамасабырович, ошондой эле Кыргыз Мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университети - «Кургак шыбай турган аралашма», «Куруштуруучу» иштери учун Абдыкалыков Акымбек Абдыкалыкович, Ассакунова Бубузура Ташеновна, Омурбеков Ислан Кадырбекович, Иманалиева Диляра Алмасовна, Касымов Туратбек Мугалимович сыйланды.

5000 сом елчемунде акчалай сыйлыкты тапшыруу менен III даражадагы диплом менен теменку ойлоп табуучулар жамааты сыйланды:

- «Имараттарды жылытуу жана ысык суу менен жабдуунун автономдуу системасы» иши учун Абдыкалыков Акымбек Абдыкалыкович, Шатманов Орозбек Токтогулович, Фролов Игорь Олегович, Жолболдуев Памир Бакиевич;

- «Тоо тегинин эритмесинен узгултуксуз була иштеп чыгуу ыкмасы жана аны ишке ашыруу учун тузулуш», «Булалуу буюмдарды даярдоо учун тузулуш» иштер учун Ормонбеков Тынымбек Ормонбекович, Касымов Туратбек Мугалимович, Айдаралиев Жанболот Качкынбаевич.

Ошондой эле «Регионардык саногенез ыкмасы менен абдоминалдык теретууцен кийин ириндуу-септикалык ооруларды дарылоо ыкмасы» иши учун жаш ойлоп табуучу Мещеряков Владимир Юрьевичге, «Улгайган адамдарда тор кабыктын макулострофиясын дарылоо ыкмасы» иши учун аял-ойлоп табуучу Сайдахметова Чолпон Турсункуловнага дипломдор жана 5000 сом олчемунде атайын сыйлыктар тапшырылды.

Теменку ойлоп табуучулар жамаатына 1000 сом олчемунде демилге беруучу сыйлыктар менен грамоталар:

1) «Ири лимфалык коллекторлордун тешиктин ачуунун аспиратордук ыкмасы учун тузулуш» иши учун Асанов Болот Усеновичге, Сапин Михаил Романовичге, вмурбаев Алмаз Сагындыковичге;

2) «Пайдалуу кендер чыккан жерлерди ачык иштетуу ыкмасы жана аны ишке ашыруу учун иштелип жаткан ордундагы тузулуштердун топтому» иш учун Коваленко Анатолий Акимовичге, Нифадьев Владимир Ивановичге (Кыргыз-Орус Славян университети);

3) «Унаа каражатынын децгелегу учун сыйгаланбай турган тузулуш» иши учун Фролов Игорь Олеговичге, Бекбоев Алтымыш Рысалиевичге, Дуйшенбаев Султан Сыргабековичге;

4) «Суюкхуктун басымын ечуруу учун тузулуш» иши учун Тянь Елена Геннадиевнага;

5) «Ротордун бейтендеечун аныктоо ыкмасы» иши учун Муслимов Аннас Паясовичге, Пахомов Петр Ивановичге, Нифадьев Владимир Ивановичге;

6) «Унаа каражатынын гидравликалык кыймылга келтиргичи», «Унаа каражатын башкаруу тузулушу» иштери учун Дручинин Анатолий Кирилловичге, Валько Мария Васильевнага тапшырылды.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА АВТОРДУК УКУК ЖАНА ЧЕКТЕШ УКУКТАРДЫ КОРГОО СИСТЕМАСЫ

Кыргызстанда автордук укукту коргоо 1973-жылы СССРдин Буткул союздук автордук укук агенттигин (ВААЛ) тузууден башталган. Советтик автордук укуктук мыйзамдар авторду өз чыгармаларынын укук ээси катары тааныган, бирок укук беруу боюнча бардык операциялар, ошондой эле кошумча укуктар ВААЛ тарабынан козомелге алынчу. Авторлордун моралдык укуктары ээликтен ажыратылбаган жана моонотсуз болуп эсептелинчу жана мамлекет тарабынан корголчу. Автордук сыйакынын елчому вкмоттун токтому менен бекитилчу.

Кыргыз Республикасынын эгемендуулукко жетиши жана жаңы коомдук жана экономикалык мамилелерге отушу менен интеллектуалдык системасы дагы кайра тузулду. 1996-жылы Кыргыз Республикасынын вкмотуно каранпуу Интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агентствосу (Кыргызпатент) - Патенттик башкармалыктын жана ВААПтын Кыргыз болумунун укук мураскери болгон интеллектуалдык менчиктин мамлекеттик башкаруу органы тузулгон.

Интеллектуалдык менчикти коргоо, анын ичинде автордук укук жана чектеш укуктарды коргоо чейресунде улуттук мыйзамдардын эриш-аркак келиши жана эл аралык конвенцияларга жана келишимдерге кошулушу талап кыланды. Мындан тышкары, авторлордун жана пайдалануучулардын ортосундагы жаңы укук мамилелерин жонго салуу учун автордук жана чектеш укуктардын объектилерин пайдаланууда уруксат беруучу - лицензиялык система жана авторлордун жана укук ээлеринин мулктук укуктарын жамааттык башкаруу системасын енукугуруу киргизилген.

2007-жылдын 16-мартынан тартып «Кыргыз Республикасынын Экмотунун тузуму жонунде» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын жоболорун ишке ашыруу боюнча иш-чараларды уюштуруу тууралуу» Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы менен Кыргыз Республикасынын Экметуне караштуу Интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агентствосу (Кыргызпатент) Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы болуп кайра тузулду.

«Автордук укук жана чектеш укуктар жонунде» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын негизинде Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына авторлордун мулктук укуктарын жамааттык башкаруу боюнча иш-милдеттери жуктелген.

Авторлордун жана укук ээлеринин мулктук укуктарын жамааттык башкаруу системасын енукуруу максатында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын тузумунде Авторлор кенешин жана Чектеш укуктар ээлеринин кенешин иштейт.

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын ишмердуулугунде артыкчылыктуу багыттардын бири болуп Россия автордук коому (РАО), Казакстан автордук коому (КазАК), Тажикстан Республикасынын Маданият министрлигинин автордук укук жана чектеш укуктар агенттиги, Эзбекстан Республикасынын Автордук укуктар боюнча агенттиги, «MESAM» коому жана башкалар сыяктуу чет олкелук автордук-укуктук коомдор менен байланышты ерчутуу эсептелинет.

2005-жылдын 8-июнунда Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы Эл аралык авторлор жана композиторлор конфедерациясынын (CISAK) туруктуу мучолугунун статусун алды.

Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик патент кызматынын
директору
У. М. Мелисбек

**АВТОРЛОРДУН МУЛКТУК УКУКТАРЫН
ЖАМААТТЫК БАШКАРУУ.
АВТОРЛОР КЕЦЕШИ ЖАНА ЧЕКТЕШ УКУКТАР
ЭЭЛЕРИНИН КЕЦЕШИ, АЛАРДЫН НЕГИЗГИ
МАКСАТТАРЫ ЖАНА ИШ-МИЛДЕТТЕРИ**

Автордук укукту коргоонун дуйнелук тажрыйбасы жеке тартипте иш жузуне ашыруу кыйынчылык келтирген учурда, алардын муктук укуктарын жамааттык негизде башкаруучу уюмдар тузуле тургандыгын керсетуп турат. Мындай уюмдар тузден-туз автордук жана чектеш укуктар ээлеринин ездери тарабынан тузулет жана алардын ыйгарым укугунун чегинде иштешет.

Кыргыз Республикасынын аймагында муктук укуктарды жамааттык негизде башкаруучу уюмдун иш-милдеттерин Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы аткарат. Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын тузумунде Автордук укук жана Чектеш укуктар башкармалыгы иштейт, анын негизги маселелеринин бири болуп авторлордун жана укук ээлеринин муктук укуктарын жамааттык башкаруу эсептелинет.

Автордук укук жана Чектеш укуктар башкармалыгы:

- инспектордук белумдон,
- автордук укук, чектеш укуктар объектилерин, авторлорду жана укук ээлерин каттоо секторунан,
- тупгук региону боюнча белумден турат.

Мыйзамдар менен жуктелген ыйгарым укуктун негизинде Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы автордук жана чектеш укуктар ээлеринин атынан жана алар берген ыйгарым укуктун негизинде теменкудей иш-милдеттерди аткарат:

- пайдалануучулар менен чыгармаларды пайдалангандыгы учун лицензиялык келишимдерди тузет жана пайдалануучулар менен сыйакынын елчемун жана башка шартгарды макулдашат,
- лицензиялык келишим менен караиггырылган сыйакыны чогултат,
- чогултулган сыйакыны автордук жана чектеш укуктар ээлерине белуштурет жана телеп берет,
- ушундай уюм башкаруу жургузген укуктарды коргоо учун зарыл болгон кандай болбосун юридикалык иштерди жургузет.

Авторлордун жана чектеш укуктар ээлеринин муктук укуктарын башкарууну координациялоо максатында Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына караштуу кецешме органдар - Авторлор кецешин жана Чектеш укуктар ээлеринин кецешин тузулген.

Авторлор кецешин жана Чектеш укуктар ээлеринин кецешинин негизги максаттары болуп теменкулер эсептелинет:

- езукуктарын ишке ашыруу боюнча авторлор жана чектеш укуктар ээлеринин ишмердуулугун активдештируу;
- автордук жана чектеш укуктар женундо мыйзамдарды жакшыртуу боюнча ишмердуулугуне авторлорду жана чектеш укуктар ээлерин тартуу;
- Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын ишмердуулугундо Авторлор кенешин жана Чектеш укуктар ээлеринин кенешинин мучолерунун практикалык сунуштарын жана кепилдемелерин эске алуу.

Авторлор кенешин жана Чектеш укуктар ээлеринин кенешинин негизги иш-милдеттери болуп томенкулер эсептелинет:

- авторлордун жана чектеш укуктар ээлеринин мулктук укуктарын жамааттык башкарууну ишке ашырууга байланыштуу маселелерди чечуу;
- Кыргыз Республикасында жана чет елкелерде автордук укук жана чектеш укуктар женундо мыйзамдарды колдонуу практикасын изилдее жана жалпылоо;
- типтуу автордук келишимдерге жана лицензиялык келишимдерге байланышхуу сунуштарды киргигуу;
- автордук сыйакыларды чогултуу жана белуштуруу механизмин жакшыртуу боюнча практикалык сунуштарды киргизуу.

Авторлор кенешинин жана Чектеш укуктар ээлеринин кенешинин кунделук иши жумушчу Президиум тарабынан ишке ашырылат.

АВТОРДУК УКУК ЖАНА ЧЕКТЕШ УКУКТАР ЖААТЫНДАГЫ ЧЕНЕМДИК-УКУКТУК БАЗА

- Кыргыз Республикасынын Конституциясы;
- Кыргыз Республикасынын Жарандык Кодексинин II белугу, 5-белук «Интеллектуалдык менчик»;
- Кыргыз Республикасынын Жазык Кодекси (150-ст.);
- Кыргыз Республикасынын Бажы кодекси, IX белук. Бажы органдары тарабынан интеллектуалдык менчик укуктарын коргоо;
- Административдик жоопкерчилик тууралуу Кыргыз Республикасынын кодекси (339-405,405,418-ст.);
- «Автордук укук жана чектеш укуктар женунде» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- «ЭЭМ учун программаларды жана маалыматгар базаларын укуктук коргоо женунде» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;

«Адабий жана керкем чыгармаларды коргоо женунде Берн конвенциясына кошулуу тууралуу» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;

«Автордук укук боюнча ИМБДУнун келишимин ратификациялоо женунде» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;

«Аткаруулар жана фонограммалар боюнча ИМБДУнун келишимине кошулуу тууралуу» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;

«Фонограммаларды чыгаруучулардын кызыкчылыктарын алардын фонограммаларын мыйзамсыз кайталап чыгаруудан коргоо женунде Женева конвенциясына кошулуу тууралуу» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;

«Аткаруучуларды, фонограммаларды чыгаруучуларды жана уктуруучу уюмдарды укуктук коргоо женунде Эл аралык конвенцияга кошулуу тууралуу» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы (Рим конвенциясы);

Кыргыз Республикасынын 2000-2010-жылдарга интеллектуалдык менчик системасын енукуруу боюнча «Интеллект» Мамлекеттик программасы;

Автордук укук менен чектеш укуктардын объектилерин пайдачангандыгы учун, автордук сый акынын минималдык елчемдери женунде жобо;

Автордук укуктун, чектеш укуктардын объектилерин жана автордук келишимдерди каттоого алгандыгы учун жыйымдар женунде жобо;

ЭЭМ учун программаларды, маалыматтар базасын жана интегралдык микросхемалардын топологияларын каттагандыгы учун жыйымдар женунде жобо;

Автордук укук менен чектеш укуктардын объектилерин тузгандугу, аларды биринчи жолу эл алдында аткаргандыгы жана/же бастырып чыгаргандыгы учун автордук сыйакынын минималдык елчемдери женунде жобо;

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына караштуу Авторлор кенешини женунде жобо;

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына караштуу Чектеш укуктар ээлеринин кенешини женунде жобо;

Автордук укук менен чектеш укуктардын объектилерин каттоого етунмелерду тузуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери;

ЭЭМ учун программаларды жана маалыматтар базасын расмий каттоого етунмелерду тузуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери;

Автордук укук менен чектеш укуктардын объектилерине автордук келишимди жана интегралдык микросхемалардын топологиясына лицензиялык келишимди карап чыгуунун жана каттоонун эрежелери;

Автордук укук менен чектеш укуктардын объектилерин пайдаланууга лицензиялык келишимди карап чыгуунун жана каттоонун эрежелери;

Автордук укук менен чектеш укуктардын объектилерин пайдалангандыгы учун автордук сый акыны белуштуруунун регламента;

Кыргыз Республикасынын Салык органдары менен Кыргыз Республикасынын бкметуне караштуу Илим жана интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агентствосунун биргелешип аракеттенуусунун тартиби женунде нускамасы;

Текста бар же текста жок музыкалык чыгармаларды жалпы эл алдында аткаргандыгы учун автордук сыйакынын белгиленген елчемдерун аныктоо боюнча нускама;

«Автордук укук жана чектеш укуктар жаатында тартип бузуулардын алдын алуу боюнча иш-чаралар женунде» методикалык керсетмелер,

АВТОРДУК УКУК ЖАНА ЧЕКТЕШ УКУКТАР ЖААТЫНДАГЫ ЭЛ АРАЛЫК КЕЛИШИМДЕР

Адабий жана керкем чыгармаларды коргоо женунде Берн конвенциясы;

Автордук укук боюнча ИМБДУ келишими (ДАЛ);

Аткаруулар жана фонограммалар боюнча ИМБДУнун келишими (ДИФ);

Фонограмма чыгаруучулардын кызыкчылыктарын алардын фонограммаларын мыйзамсыз кайталап чыгаруудан коргоо женунде Женева конвенциясы;

Аткаруучуларды, фонограмма чыгаруучуларды жана уктуруучу уюмдарды коргоо женунде эл яралы?. Конвенция (Рим конвенциясы);

Буткул дуйнелук соода уюмун (БСУ) уюштуруучу Марракеш макулдашуусу, тиркеме 1С: Интеллектуалдык менчиктин укуктарынын соода аспектилери боюнча макулдашуусу (TRIPS Макулдашуусу).

ОКМОТТЪР АРАЛЫК ЭКИ ЖАНА КОП ТАРАПТУУ МАКУЛДАШУУЛАР

КМШ алкагында интеллектуалдык менчик жаатында укук бузууларды токтотуу боюнча кызматташтык женунде макулдашуу;

КМШ алкагында автордук укук жана чектеш укуктарды коргоо тармагында кызматташтык женунде макулдашуу;

Кыргыз Республикасынын Окмету менен Россия Федерациясынын Окмегунун ортосунда маданият, илим жана билим беруу жаатында кызматташуу женунде макулдашуу;

Кыргыз Республикасынын Окмету менен Германия Федеративдик Республикасынын бкметунун ортосунда маданий кызматташуу жөнүндө макулдашуу;

Кыргыз Республикасында интеллектуалдык менчик системасын мындан ары өнүктүрүүгө багытталган Кыргыз Республикасынын Окмету менен ИМБДУ нун ортосунда кызматташуунун программасы.

ВЕДОМСТВОЛОР АРАЛЫК МАКУЛДАШУУЛАР

- Авторлордун мулктук укуктарын жамааттык негизде башкаруу жана өз ара укук жардам көрсөтүү чөйрөсүндө Россия автордук коому (РАК) менен;
- Москва ш. Фонограмма чыгаруучулардын Эл аралык Федерациясы (IFPI) менен;
- Авторлордун мулктук укуктарын жамааттык негизде башкаруу жана өз ара укук жардам көрсөтүү чөйрөсүндө Казак автордук коому (КазАК) менен;
- Авторлордун мулктук укуктарын жамааттык негизде башкаруу жана өз ара укук жардам көрсөтүү чөйрөсүндө Тажикстан Республикасынын Маданият министрлигинин Автордук жана чектеш укуктар боюнча агентствосу менен;
- Авторлордун мулктук укуктарын жамааттык негизде башкаруу жана өз ара укук жардам көрсөтүү чөйрөсүндө макулдашуу, Молдова Республикасынын Автордук жана чектеш укуктар боюнча ассоциациясы менен;
- Авторлордун мулктук укуктарын жамааттык негизде башкаруу жана өз ара укук жардам көрсөтүү чөйрөсүндө макулдашуу, ©збекстан Республикасынын Автордук укуктар боюнча агентствосу менен;
- ©кулдук жөнүндө макулдашуу (эл алдында аткаруу укугу боюнча), «MESAM» коому менен.

ПАЙДАЛАНУУЧУЛАРГА МААЛЫМАТ

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы эфирдик жана кабелдик беруулардын жетекчилерине, театралдык жана концерттик аянттардын, театрлардын, филармониялардын, цирюердин, клубдардын, маданият уйлерунун жана сарайларынын, дискотекалардын, бий аянттарынын, парктардын, бакчалардын, стадиондордун, спорт жана киноконцерттик залдардын, кинотеатрлардын жана видеосалондордун, концерттик жана цирктик бирикмелер-

дин, аткаруучу жамаатгардын, бар, кафе, ресторан жана башка коомдук тамактануу ишканалардын, пансионатгардын, эс алуу уйлердун жана санаториялардын, тейлөө кызматынын ишканаларынын ээлерине жана жетекчилерине жана башка пайдалануучуларына авторлордун же башка укук ээлеринин уруксатысыз пайдалануулары Кыргыз Республикасынын мыйзамын бузгандык болуп эсептелине тургандыгын жана кылмыш-жаза, административдик жоопкерчиликке тартыларын билдирет.

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы автордук жана чектеш укуктар объектилерин пайдалануучуларга аларды пайдалануу учун уруксат берүүчү документтерин тариздөө маселелери боюнча акысыз кеңеш берет.

УРМАТТУУ АВТОРЛОР!

Сиздин автордук укукту натыйжалуу коргоо, автордук сыйакыны чогултуу жана тез толөп бсруу учун Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынан каггоодон отушуңуз (же кайрадан каттоодон отуунуз), мулктук укуктарды жамааттык негизде башкаруу учун өз ыйгарым укугуңузду откоруп беруунуз, ошондой эле езуңуздун даректи жана телефонуңуздун номурларын тактап коюңуз зарыл.

Биздин дарек:

720021, Бишкек ш., Москва кеч. 62

Автордук укук жана чектеш укуктар башкармалыгы: 996(312) 68-00-86;

Жалпы бел ум: 996(312) 68-16-98; Факс: 996(312) 68-17-03;

<http://www.patent.kg>, E-mail: info@patent.kg

КЫРГЫЗСТАНДЫН КГРКОМ СУРГТ ВНОРУ

Б. Д. Будайчиев, кэркэм өнөр таануучу, кэркэм өнөр таануу шиминин кандидаты, профессор, Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек сиңирген ишмери

Кыргыздардын элдик керкем сурет өнөрү өз калыптанышына Кыргызстандын аймагында байыртадан отурукташкан уруулар менен элдер кошуп келген баа жеткис терек жана өзүнчөлүккө ээ болгон керкем каада-салттарды камтыйт.

Орто кылымдарда Минусин аймагындагы жана Тянь-Шандагы кыргыз ата-бабаларыбызда өнөрдүн ар кандай түрлөрү жогору өнүккөн. Боз уйдун жасалгаларына, жүндөн жана териден, асыл баалуу металлдардан жана мүйүздөн жасалган буюмдарды өндүрүүгө, токууга жана жыгач оймо өнөрлөрүнө чоң көңүл бурулган. Дубалга тушурулган живописстин фрагменттери, монументалдык скульптуранын башаттары жана куюлган жана куюлбаган керамиканын үлгүлөрү табылган. Кыргыз керкем кол өнөрчүлүгү тарыхый узак мезгил ичинде байыркы уруулар менен элдердин мыкты жетишкендиктерин чыгармачылык менен өзүнө сиңирип, өнүгүү менен өзгөчө кайталангыс мунездерге ээ болду.

Кыргыздардын элдик керкем сурет өнөрүндө Борбордук Азиянын башка элдериники сыяктуу эле өзүнүн ачык классификациясы бар оюулары артыкча өнүгүүгө жетишкен. Кечме тиричилик менен байланышкан, элдик кол өнөрчүлөрдүн керкем табити, таланты жана ойлоп тапкычтыгы менен айырмаланган кептеген оймолор кооздолгон буюмдар бизге чейин жетти. Бул жөнүндө Кыргыз мамлекеттик тарых музейиндеги жана Г. Айтиев атындагы улупук керкем сурет музейиндеги кооздолуп жасалган кол өнөрчүлүк буюмдары кубелендуруп турат. Отуруктуулукка өтүү, чарбанын жаны формалары кечмен турмуштун кээ бир нерселерин жоготууга алып келгендигине карабастан, элдик өнөрдүн кептеген салттары өзүнүн өнүгүүсүн улантууда. Кол өнөрчүлүк өнөрдүн кайсы түрүн алып карабайлы, алардын ар биринен кылымдар бою узгултуксуз байып келген ар түрдүүлүгү боюнча таң калаарлык оюу мотивдерин табабыз.

Ушунун бардыгы эң негизги белугу болуп оюулар эсептелген, өзгөчөлөнгөн элдик кол өнөрчүлүгү түбүнөн реализмге негизденген деп айтууга мүмкүндүк берет. Бул, чеберчилиги боюнча бай, турмуш менен тыгыз байланышкан чыгармачылык болгон. Кыргыз элинин сулуулукка тубелүкчү умтулуусунун «издерин» өзүндө сактап келген, гуру жана техникасы боюнча ар түрдүү кол өнөрчүлүк буюмдарынын жасалышы дүйнөгө болгон оптимисттик кез карашын туюнтат. Совет бийлигинин мезгилине чейин эле кол өнөрчүлүктүн ар кандай түрлөрүнүн кеңири таралышы кыргыз элинин бийик керкем шыктуулугун жана өнөрүнүн анын керкем сурет өнөрүнүн кыйла өркүндөтүлгөн түрлөрүнө жана жанрларына ээ болгондугун ынандыруу далилдейт. Кыргызстандын кесипкей керкем сурет өнөрү өзүнүн пайда болушу менен Совет бийлигине

милдеггү. Кыска тарыхый мезгил ичинде кыргыз керкем енеру орус классикалык жана советтик керкем енердун тузден-туз таасири астында жана керкем элдик мурасты чыгармачылык ездештуруунун аркасында чоц жемиштуу жолду басып етгү. Кыргызстандын керкем сурет енерунун жаны турлерунун жана жанрларынын келип чыгышында 1921-жылы тоолуу аймакка кечуп келген В.В. Образцов, Пишпектин тургуну (Фрунзе, азыр Бишкек) С.А. Чуйков сыяктуу суретчулер чоц роль ойношту. В.В. Образцовой демилгеси боюнча сурет кружоктору, керкем енеркана, 1926-жылы - керкем сурет енер студиясы тузулуп, 1928-жылдан жыл сайын студиядагылардын суретторунун отчеттук кергезмеси коюлуп турган, 1930-жылы - Кыргызстандын революциялык суретчулерунун бирикмеси (КРСБ) тузулген. В.В. Образцовдун «Радио угуп жатышат», «Кыз» деген, С.А. Чуйковдун («©ткенден бир керунуш») чыгармалары профессионалдык чыгармачылыктын биринчи жемиштери болуп, турмуштук жанрдын, пейзаждын, портреттин жана станок живописиндеги тематикалык суретгун енугушу учун негиз болуп калды. Ошону менен бирге алардын чыгармалары буткул совет елкесун кыргыз элинин жаны жашоосу менен кецири тааныштырууга жана анын жетишкендиктерин пропагандалоого ебелге тузду.

Олкену социалисттик кайра куруу, анын экономикасынын жана маданиятынын есушу республикада керкем чыгармачылыкты енууруу учун шарттарды тузду. Суретчулер союзунун Уюдтуруу комитетинин зарылдыгы женундегу бирП^ПИ билдируу 1933-жылы сентябрдын башыяда басма сезде иайда болду. Бирок, айдын амЬЩДІ ЗЛС (2?-СР!табрда) Партиянын обкомунун Маданий пропаганда белумунде еткен суретчулер акгивинин чогулушунда чыгармачыл Союзду тузууге киришуу чечилген. Кийинки отурумда 1933-жылдын 11-ноябрында уюмдун Уюштуруу комитета бекитилген. Терагалыкка С.А. Чуйковду, орунбасарлыкка - В.В. Образцовду шайлашкан. Уюштуруу комитета езунун кунделук ишмердуулугунде жергиликтуу партиялык жана советтик органдардын камкордугун жана колдоосун сезип турушкан. 1934-жылы жазында республиканын Эл агартуу комиссариаты чыгармачыл иш сапарын уюштуруу учун бир топ каражат белуп бергендигин айтуу жетишту⁷. Живописчилер (В.В. Образцов, С.А. Чуйков, Е.А. Малеина, Г.И. Солодовников, И.А. Айдаркулов, К.П. Чепраков) тарабынан жолдо жаралган этюдцук материалдардын кепчулук белугу Педагогикалык институтун (азыркы И. Арабаев атындагы кыргыз мамлекеттик педагогикалык университеттин) клубунда 1934-жылы 8-ноябрда ачылган биринчи кергезмеге коюлган.

Биринчи кергезме республиканын маданий турмуштунда тарыхый мааниге ээ болгон. Дал ошол кергезме чыгармачыл Союздун келечектеги курамын аныктоого мумкун/хук берген. Советтик Кыргызстан Суретчулер союзун тузуу женунде чечим 1934-жылдын 11-ноябрында болуп еткен сурет енерунун ишмерлеринин жалпы чогулушунда кабыл алынган. Анын уставынын негизи катары Москвадагы суретчулер союзунун уюмунун (МССУ) уставынын бир белугу кайра иштелип чыгып алынган. Бир эле мезгилде Союздун жацы башкармалыгын шайлоо жургузулген. Терагалыкка кайрадан С.А. Чуйковду, орунбасарлы-

гына А.И.Игнатъевди шайлашкан. Суретчулер союзунун активдуу катышуусу астында тоолуу аймактын ар кандай райондорунда ишмердуулугу сурет енеруне жергиликтүү жаштарды тартууга багытталган сурет студиялары жана сурет кружоктору ачылган. Бул жылдары живопись артыкча енуугуе ээ болгон. Биринчи Республикалык кергезмеде (1934) В.В. Образцов, С.А. Чуйков, А.И. Игнатъев, А.Т. Евдаковдон башка Москвадагы 1905-жылды эскеруу окуу жайында Н.П. Крымовдон жана П.И. Петровичевден билим алышкан Г.А. Айтиев, С.М. Акылбеков сыяктуу кыргыз суретчулери катышкан. 1935-жылы Фрунзеде Сурет галереясы (азыркы Г. Айтиев атындагы Кыргыз мамлекеттик улуттук сурет музейи) жана кийинчерээк сурет студия-интернат болуп кайра тузулган, Суретчулер союзунун алдындагы сурет кружогу (1939-жылдан сурет окуу жайы) ачылган. Суретчулердун чыгармачылык жеке жузунун калыптанышы учун чоң ролду падышачылыкка (1916) каршы кыргыз элинин кетерулушунун 20 жылдыгына арналган 3-Республикалык керкем кергезменун (1936) устунде, ошондой эле Москвада (1939) етуучу Кыргыз адабиятынын жана искусствосунун декадасында коюлуучу кергезме учун жана Фрунзеде (1940) ете турган элдик акын Токтогулдун юбилейине карата иштее чоң мааниге ээ болгон.

1930-жылдары кыргыз искусствосунда социалисттик кайра жаралуу темасы алдыкы болуп (Г.А. Айтиев «Дене тарбиячылар», С.М. Акылбеков «Колхоздо эгин бастыруу»), кебунде еткенду азыркыга с&тыштыруу ачылып берилген (С.А. Чуйковдун «Эскиден жаңыга карай», «Социалисттик келишим тузуу», Г.А. Айтиевдин «Байдын жалчылыгында») жана алар тарыхый жанрга езгече портретке кайрылуу аркылуу ишке ашкан (С.А. Чуйковдун «Откен колониалдуу турмуш» апуу суретгер цикли). Адамга жаңы мамилеге, эмгек адамдарынын даана социалдык-психологиялык образын тузууга умтулууга арналган эмгектер катары А.И. Игнатъевдин «Стахановчу Васильевдин портрети», Л.Ф. Дейманттын «Колхозчунун портрети», А. Ташбаевдин «Автопортрета» белгиленген. Ошол жылдардын керкем практикасында маанилуу орунду суретчулердун адистик чеберчиликке ээ болууга, ата конуштун кайталангыс керунуштерун бере билууге кешеруп умтулууларын кубелендуруучу живопистик этюддар ээлеген. Кунделук кадыресе турмуштун поэтикалуулугу кыргыз жанрдык жана пейзаждык живописинин езгечелугу болгон. С.А. Чуйковдун «Эне болуу бактысы», «Талаадагы самолет», «Мергенчи буркуту менен», Л.Ф. Дейманттын «Жолдогу пейзаж» жана башка полотнолору жаркын кубанычты сездирген ушундай жарыкка жана абага жык толгон. Г.А. Айтиевдин чыгармаларында ошол кезде эле анын чыгармачылыгына таандык болгон езунен-езу келип чыгуучулук жана чындыгы турмушту сезгичтик менен тушунуу, элдин турмушуна абдан кеңул буруу, туге гаммасынын езгечеленген лиризми («Кыз жана пейзаж», «Ысык-Келдегу кайык»), С.М. Акылбековдун колорити жана композициялары боюнча жайбаракат пейзаждарында адамдын турмушу жана эмгеги менен тыгыз байланышкан жаратылыш образын тузуу пайда болгон («Жазгы жумуштар», «Колхоздун коуроо койлору»).

Кыргыз монументалдуу искусствосунун (венгер суретчусу Б. Уитц) жана театралдык-жасалга живописинин (Г.А. Петров, Я.З. Штоффер) енуугушу 1930-жылдар менен тыгыз байланыштуу.

Графиканын биринчи чыгармалары - 1920-жылдардагы гезиттик жана журналдык иллюстрациялар (В.В. Образцов, П. Голубь). Станоктук графиканын пайда болушу 1939-жылы Фрунзеге Л.А. Ильинанын, А.Н. Михалевдун, А.А. Сгибневдин келуусу менен байланыштуу. Скульптурада кесипкойлук менен иш алып баруу чыгармачыл союздун алдындагы сурот студиясынын скульптура белумун жетектеген венгер скульптору Л. Месарош келгенден кийин 1936-жылы башталган. 1939-жылы Кыргызстанда скульптор О.М. Мануйлова иштеген.

Республиканын Суретчулер союзунун уюштуруу иштеринин аркасында керегизме ишмердуулугу жаңы деңгээлге көтөрүлдү. Керегизмелердун саны бир кыйла өстү. Эгерде мурунку жылдары (1917-1934) алар болжол менен он жолу өткөрүлгөн болсо, 1935-жылдан 1941-жылга чейин - кыркка жакындаган.

Кыргызстандын маданий турмушунун тез кетерулушунө Сурет галереясы олуттуу салым кошту. 1935-жылдан мында айыл эмгекчилери, аскерлер жана мектеп окуучулары учун экскурсиялар өткөрүлгөн. Республиканын Суретчулер союзу тийи баткармалыгынын, коомчулуктун жана искусство суйуучулардун көмүшүүсү менен музейде кээ бир суретчулердун чыгармачылыгына арналган талкуулар жана кечелер өткөрүлгөн.

Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында Кыргызстанда, башка бир тууган советтик республикалардагыдай эле угууге графикасы - плакат, карикатура ж.б. өнүккөн. Л.А. Ильина, А.Н. Михалев, А.И. Игнатьев, И.П. Гальченко, А.Т. Евдаков акындар менен кызматташып «Кыр ТАГдын терезелери» плакаттарын тузушкен. Плакаттар узгүлтүксүз чыгарылып турган жана номерден номерге графикалык иштердин сапаты жакшырган. Угүтплакаттарын чыгарууга ошол кезде Фрунзеде болушкан графикчи Д.А. Шмаринов, живописчи Н.М. Кочергин, айкелчи А.А. Мануйлов жана башка москвалык жана ленинграддык суретчулер активдуу катышкан. 1942-жылы скульпторлор А.А. Мануйлов жана О.М. Мануйлова согуш жылдарындагы советтик монументалдык скульптуранын биринчи чыгармасын Советтер Союзунун Баатыры генерал И.В. Панфиловдун эстелигин жаратышкан. Живописче биринчи планга согуштун жана оруктагы эмгек турмушунун эрдиктерине арналган тематикалык сурет жылдырылган (С.М. Акылбековдун «Колхоз кузетчусу», А.И. Игнатовдун «Согушка узатуу», Г.А. Айтиевдин «Согуштан кат», И.П. Гальченконун «Чоң Чуй каналынын курулушунда»). Фрунзеде «Улуу Ата Мекендик согуш» (1941), «Кыргызстандын суретчулерунун мыкты иштеринин керегизмесу» (1942) ж.б. чоң керкем керегизмелер уюптурулган.

Согуштан кийинки жылдарындагы Кыргызстан Суретчулер Союзунун маанилуу өзгөчөлүгү облустардын шаарларында жана аймактын алыскы райондорунда максаттуу багытталган, тереңдетилген керкем-утугте ишмердуулугу болгон. Иштиюу форманын бири кечме керегизмелерду уюштуруу болуп калды. Бул керегизмелер кептеген керуучулер учун суретчулердун жаңы чыгарма-

лары менен жакындан таанышуусуна гана эмес, шыктуу жангарды табууга дагы ебелге тузду. Чыгармачыл Союздун жамааты ошондой эле салтанаттуу майрам кундерунде Фрунзе шаарынын кечелорун, саябан бакгарын, аянтгарын жана имараттарын жасалгалоого жардам берген. Чыгармачыл иш сапарларды беруу кутулбеген окуя болбой калды.

Бул мезгилде суретчулердун чейресу кенейди, алардын чеберчиликтери еркундеду. Жнвописчилер кыргыз элинин еткен баатырдык, Улуу Ата Мекендик согуш, курдеелдуу эмгек жана замандангарынын кулк-мунезун ачуу темаларына кайрылышты. Адам менен табиятган узгултуксуз биримдипин керсеткен пейзаж езгече енукуту (С.А. Чуйков «Эртец менен», «Кыргыз колхоз сюиталары» суретгеру), С.А. Чуйковдун сюиталарынын мыкты чыгармаларына поэтикатуулук, ыргактуулук, эпикалык жалпылаштыруу жана кай бир учурларда символикалык ундешууге чейин жеткирилген образдардын монументалдуулугу таандык («Советтик Кыргызстандын кызы»). Г.А. Айтиевдин пейзаждык полотнолору композициясы боюнча жайбаракат кыялга батууну, келишимдуулукту жана ачыктыкты («Чак туш»), С.М. Акылбековдун («Шопоков атындагы колхоздун чети»), А.И. Игнатьевдин («Сугатта») пейзаждары лирикалуулукту жана эмоционалдуулукту туюнтат. Мазмундук-тематикалык снетке суретчулер Л.Ф. Деймант («Токтогул сургунде»), Д.Н. Флекман («М.В.Фрунзе ажалдуулар камерасында») кайрылышкан. 50-жылдардын аягында Москванын, Ленинграддын, Ташкендин жогорку керкем окуу жайларында билим алышкан жаш суретчулер: А. Усубалиев, К. Керимбеков, Ж. Кожаметов, М. Оморкулов, А. Молдахматовдор иштеп башташкан.

1940-1950-жылдардын экинчи жарымында, башкы милдети учурдун маанилуу окуяларын чагылдыруу болуп калган графика чоц енутууге ээ болгон. Психологиялык таасирдуулугунун терецдиги менен Л.А. Ильинанын станоктук чыгармалары жана иллюстрациялары езгечеленген. «Кыргыз аял женунде сез» аттуу тустук линогравюралар сериясында зор эмоционалдык куч жана романтикалык кегеруцкулук менен суретчу тарабынан кыргыздын аял эмгекчисинин образы ишке ашырылган. А.А. Сгибневдун гравюралары, А.Н. Михалевдун акварелдери жана автолитографиялары, Л.Г. Трусковскийдин автолитографиялары, И.А. Беличевдин тематикасы жана техникасы боюнча ар турдуу аткарылган графикалык барактары, Р.Б. Нуделдин акварелдери заманды курч сезууге суцгуп кирген. Портреттик линогравюраларды, литографияларды, акварелдерди М. Оморкулов, А.С. Осташевдер тузушкен. Кыргызстанда полиграфиянын енугушу менен китеп графикасынын мааниси есуп, бул тармакта Л.А. Ильина (М. Ауэзовдун «Абай»), Б. Кербабеевдин «Чечуучу кадам» аттуу чыгармаларына иллюстрациялар), 1950-жылдардын ортосунан баштап А.С. Осташев, В.Г. Рогачев, В.С. Гладков, Л.А. Шубин ж.б. ийгиликтуу эмгектенишкен.

1940-1950-жж. О.М. Мануйлова кыргыз скульптурасына маанилуу салым кошкон. Анын замандапгарынын портреттеринин сериясы («СССРдин Эл артисти С. Кийизбаеванын портрети», «Жаш кыргыздын башы»), монументалдуу рельефтери, Кыргыз мамлекеттик опера жана балет театрынын тебесунун скульптуралык жасалгаланышы, ошондой эле акын Тоголок Молдого, музыкачы

М. Курецкеевге эстеликтери ж.б. кецири белгилуу. Жанрдык жана портреттик скульпурада жаш скульптор Т.С. Садыков, монументалды кооздук скульпурада В.А. Пузыревский иштеп башташкан. Театр суретчулери катары ар кайсы мезгилде И.П. Гальченко, Я.З. Штоффер, Г.А. Айтиев, И.А. Белевичтер чыгышкан; 1940-жылдын аягынан А.В. Арефьевдин, 1960-жылдардан - А. Молдахматовдун, А. Тороповдун, М. Сыдыкбаевдин иштери езгечеленген.

Чон коомдук имараттардын курулушуна байланыштуу монументалдуу живописке улам барган сайын кебуреек кецул бурула баштады (Кыргыз мамлекеттик опера жана балет театрындагы дубалга тартылган суротгер жана декоративдик пано, Г.А. Айтиев жана А.Н. Михалевдун жетекчилиги астындагы суретчулер жамааты - С.М. Акылбеков, И.А. Белевич, В.Х. Вейс, А.И. Игнатьев, Л.А. Ильина, Ж. Кожаметов ж.б.). 1959-жылдан монументалдык искусстводо 5.И. КояСТяйТнНОВ, В.Г. Капустин, А.Ф. Ворониндер активдуу иштешкен.

1960-1970-жылдардагы кыргыз живописи учуй образдардын татаалданышы, тустук гамманын керкем жогорулашы, плаетнкалык дааналык мунездуу. Пейзаж, портрет, тиричилик жана тематикалык сурот менен катар натюрморт, индустриалдуу пейзаж онуккен. Г.А. Айтиев («Чуй ороонундогу куз», «Кун баткандан кийин»), С.М. Акылбеков («Кыргызстандын Туштугундегу куз»), С.А. Чуйков («Тубелуктуулукко жолугуу»), А.И. Игнатьевдер («Нарынга салынган кепуре») жемиштуу иштеосун улантышты. Оз чыгармачылыгында портреттерди тузууге А. Усубалиев («Автопортрет»), Ж.Кожаметов («Пенсионер»), С. Чокморов («С.Каралаевдин портрети»), С. Ишеновдор («Кинооператор Нуртай») олупуу кецул бурушкан. Чеберчиликтин маанилуу осушу С. Бакашевдин, А.Н. Каменскийдин, Б. Жумабаевдин, А. Осмоновдун, М. Сыдыкбаевдин чыгармачылыгында байкалган. Оз чыгармачылыгында тарыхтын жана учурдун маанилуу койюлоруне Исайрылышкан жаш живописчилердин (С. Айтиев, М. Акынбеков, Ж. Жумабаев, А. Асранкулов, А. Бейшенов, А. Садыкова, Н.Е. Евдокимов ж.б.) мууну чындалды.

1960-1970-жылдары керуучулорду терец толкунданткан чыгармаларды графиктер Л.А. Ильина (линогравюралардын сериясы «Дуйне аялдары», «Узатуу сезу»), А.Н. Михалев (литографиялардын сериясы «Лениндик идеялардын жарыгы») жаратышты. Китеп графикасынын жетишкендиктери Ч. Айтматовдун «Ак кеме» повестине Л.А. Ильинанын, Ч. Айтматов.цун «Биринчи мугалим» повестине А.С. Осташевдин иллюстрациялары жана башкалар болду. Бул жылдары скульптура мурдагыга Караганда интенсивдуу енугуп (О.М. Мануйлова, Г.А. Тупый, Г.Д. Бурлин, В.А. Шестопал), бул тармакта атайын билими бар кыргыз скульпторлору иштей башташты (Т.С. Садыков, А.М. Мухутдинов). Жаш суретчулер ар турдуу материалдар менен иштеп, улуттук мунездегу чыгармаларды жаратууга умтулуипу. Бул маселенин чечилишин биреелер бир типти айкындай турган белгилердин жыйындысынан (типаж) керушсе (А.М. Мухутдинов, В.А. Шестопал, Д.В. Хеидзе), экинчилери - улупук эстетикалык сезимге жооп беруучу классикалык формадан керушту (Т.С. Садыков, З. Хабибулин).

1970-жылдары монументалдык искусство осуп чыкты жана жетилди. Республиканын борборунда теменку жаны эстеликтер пайда болду: «Элдердин достугу» монументи (Т.С. Садыков, С. Бакашев, З. Хабибулин), Токтогулга эстелик (Г.А. Айтиев, А.И. Исаев), «Революциянын каармандары» скульптуралык ансамбль (Т.С. Садыков). Кептеген курулуштардын иштерине бир тууган союздук республикалардын суретчулери жана архитекторлору катышты. Ошентип, Бишкектеги Баатырлар аллеясынын айкелдерин жасоого казак скульптору Т. Досмагамбетов, элдик баатырдык эпостун кейипкерлерине жана айтуучуларына арналган «Манас» монументалдуу комплексин жасоого Т.С. Садыков жана москвалык архитектор А.И. Печенкин катышкан. «Жециш» скульптуралык ансамблин иштеп чыгууга Т.С. Садыков жана архитектор В. Лызенко менен бирдикте корунуктуу скульпторлор, Социалисттик Эмгектин Баатыры, Россиянын Сурет академиясынын академиги М.А. Аникушин жана архитектор В.Б. Бухов (Санкт-Петербурздан) катышкан. Бул фактылар интернационалдашкан процесстер улупук пластиканын енугусун уламдан-улам кецири камтыгандыгын кубелендурду.

Кыргыз элинин искусствосунун мындан ары енугупгунде маанилуу болуп, Бишкекте 1984-жылы еткерулген скульптура боюнча Буткул союздук, Эл аралык жана Республикалык симпозиумдар эсептелип калды. Москванын, Ленинграддын, Армениянын, Украинанын, Болгариянын, Румыниянын, Кыргызстандын скульпторлору катышкан биринчи симпозиумдун маанилуу натыйжасы, есуп келе жаткан муунду акыл-ой, адеп-ахлактык калыптандырууда маанилуу салым кошууга чакырган, Фрунзеде (Эмен багында) ачык асман астында ачылган Скульптура музейи болду. Скульптура симпозиумдарынын чыгармачыл практикасы, албетге, Кыргызстандын скульпторлоруна жаңы чыгармачылык дем берди жана ар турдуу пластикалык формалардын енугусуно ебелге тузду.

Республиканын маданий турмушундагы маанилуу окуя болуп, композициялык жана образдуу-пластикалык ар турдуу тузулуш боюнча Т. Кулатов, Б. Исакеев, И. Раззаков, Ю. Абдрахманов, А. Сыдыков, А. Орозбеков, Б. Мамбетов, С. Ибраимов сыяктуу Кыргызстандын керунуктуу мамлекеттик ишмерлеринин эстелик-айкелдеринин жаралышы саналат (1998-2000). Алардын бардыгы Тарых музейинин имаратынын алдындагы мемориалдык аллеяда орнотулган (авторлор: Т.С. Садыков, С. Ажиев, А. Усукеев, У. Садыков, В.А. Шестопал, Т. Медеров, архитектор Е.Г. Писарской).

Кыргыз эл искусствосунун бай салттары анын кооз оймо-чиймелери менен азыркы килемдерде саймаларда (кийимдерде, тиричилик буюмдарында, сувенирлерде), териден жасалган буюмдарда, китептерди кооздоодо жана архитектуралык жасалгалоодо ез жашоосун улап бара жатат. Элдик салттардын негизинде азыркы талаптарга жооп беруучу жаны керкем буюмдарды иштеп чыгууга Ж. Уметов («Эс алуу» алакийизи), М. Абдуллаев («Биринчилер» туштугу) жана башкалар катышты.

1970-1980-жылдар аралыгындагы улуттук искусствонун енугусундегу олуттуу жылыштар жаш суретчулердун отрядынын, жогорку кесипкейлик даяр-

дыктарга ээ болушкан Москва, Ленинград, Таллин жана Алма-Атадагы чыгармачыл ЖОЖдордун бутуруучулерунун пайда болушу менен байланышкан. Алардын арасында Д. Адашканова, С. Ажиев, М. Акматкулов, А. Биймырзаев, А. Байтереков, М. Бекжанов, Р. Бухарметов, К. Давлетов, С. Осмоналиев, Д. Конгурбаев, Т. Курманов, Н. Иманалиева, Г. Мусабай, Д. Лысогоров, Ю. Шыгаевдер бар. Алар кыргыз искусствосунда пайда болгон терең изилдеонун жана натураны кере бштуунун принциптерин колдонуп, ошону менен бирге жаңы пластикалык идеяларды издее, ачык каражаттар арсеналын толуктоо, турлердун жана жанрлардын, материалдарды жана техникаларды ездоштуруу жолуна тушунгу.

1990-жылдардын ортосунан баптап суретчулер республикадагы ошондой эле жакынкы жана алыскы чет елдердеги керегемолерге катышты. Кыйла маанилуу керегемолердун ичинен темендегулерду белгилейбиз: Мароккодогу кыргыз искусствосунун керегемесу (1995); «Экология - аял» (Бишкек, 1995); «Диалог» (Санкт-Петербург, 1995); «21 кылымдын кечмен суретчулеру» (Алма-Ата, 1996); биеналдар Бангладеште (Дакка, 1997, 1999) жана АКШ - «Дуйне аялы» (Нью-Йорк, 2000); «Тендер искусстводо» (Бишкек, 2001); «Тоо жылына арналган керкем керегеме» (2002); «Диалогдор» (Санкт-Петербург, 2003).

Керкем турмушта байкалаарлык активдешуу болжол менен 1990-жылдардын ортосунда етет. Анын маанилуу айырмалануучу жагы борбордогу сыяктуу эле республиканын облустук борборлорунда жеке сурет галереяларынын, искусство салондорунун ачылышы болуп калды. Алардын айрымдары «М галереясы», «Артсалон», «Азия - арт», ошондой эле Жайкы керегеме салону (Бишкек шаарынын каражаттарына курулган), калыптануу мезгилин башынан еткерушуп, уюштуруу жана материалдык чыгымдардын ордун жаба алышты.

Керкем маданияттын андан ары есунене Суретчулер союзу жана республиканын мамлекеттик мекемелери менен катар темендегу коомдук екетгук ЗМге уюмдар лсана кыймылдгр чоң таасир тийгизишти: «Кыргызстандын чыгармачыл демилгесинин аялдар лигасы» (1995); «Кыргыз стили» салпуу жана азыркы маданиятты енукутуруу борбору (1996); «Табият» экология кыймылы (1997); «Кыргызстандын аял суретчулерун жана керкем енер таануучуларын колдоо боюнча ассоциация» (1998) жана башкалар. Бул уюмдар «Сорос - Кыргызстан», «Каунтерпарт - Консорциум» (USAID), "Кыргызстандагы ПРООНдун екулчулугу", мамструктуралар жана фонддордун, финансылык жана техникалык кызматгаштык боюнча Швейцариялык координация бюросунун колдоосу астында, Борбордук Азия регионунун, КМШ елкерелерунун жана дуйнелук коомчулуктун (АКШнын, Англиянын, Франциянын, Германиянын, Нидерландынын) чыгармачыл уюмдары менен болгон байланыштарын енукутурууде жана чындоодо, искусство тармагында маалыматтарды, эл аралык программалар боюнча маалымат базаларын чогултууда жана алмашууда жардам берип келишкен жана жардам беришууде.

Жаш суретчулердун чыгармачылыгы бул жылдары болуп керебегендей активдуулуту менен айырмаланды. Изденуулерде алардын айрымдары кыргыз керкем енерунун егечеленген мурастарына багыт алышты, экинчилери евро-

палык авангарддык багыттын чейресуне тартылышты, учунчулеру дуйнелук керкем маданияттын салттарын, атап айтканда Байыркы Чыгыштын жана Борбордук Азиянын дубалга тартылган суреттерунун жасалгалоо принциптерин пайдаланууга умтулушуп, аларды азыркы кундун тематикасына, реалдуу образ маселелерине айкалыштырууга аракеттеништи. Д. Адашканованын, А. Байтерековдун, Р. Бухарметовдун, А. Момункуловдун, Ж. Кадралиевдин, Т. Курмановдун, С. Осмоналиевдин жана башкалардын чыгармачылыктары учун адамдын руханий-психологиялык мазмунуна кызыгуу, живописник форманын жалпылаштырылып чечилишине ык коюу мунездуу. Алар тарабынан тузулган образдар - бул назик руханий ой толгоолордун, руханий ыклас коюулардын дуйнесу, алардын ар бири мотивди пластикалык туюнтуунун ез алдынчалыгына, ачык керунген образдык доминантка ээ. Мындай чыгармаларга С. Осмоналиевдин "Бурулдун портрети", Т. Курмановдун "Аялдын портрети", Д. Адашканованын "Автопортрети", У. Омуровдун "Баланын портрети" кирет.

Абстрактуу, философияга жык толгон образдарга, аллегорияга кеп маанидеги туюнтмасы бар фантастикалык мазмундарга, мифке кайрылууда азыркы керкем енердун ар кандай турлеру учун жалпы тенденция пайда болду. Бирок айрым суретчулердун чыгармачылыгында ал езунчелук менен ишке ашууда: рационализмдин кучешу менен алардын иштеринин живописник дуйнесу есуп жетилип, тузуунун логикасы ачык сезим менен бекемделет. Озгече образдык тузулуш А. Биймырзаевдин "Легенда", Ю. Шыгаевдин "Кечмен аял" апуу чыгармаларынын негизинде жатат, мында так деталдарга кецул буруу суретгун экспрессивдик манерасы менен живописник жазуусуна кеп айкалышат.

Декоративдик багыттагы суретчулер К. Давлетов, У. Жалиев, Р. Жангарачев, Т. Забидинов, О. Идрисов, Г. Мусабайлардын чыгармачылыгынын ар турдуулугуне карабай аларды курчап турган чейренун салтгуу тузулушунде сулуулукту ачууга умтулуу бириктирген. Аларды жасалганын кооз айкалышын тузууге, фигуралардын жана буюмдардын контурларын белгилееге, тустук темгилдер ритминде композиция тузууге мумкундук беруучу **улупук** кийимдин ар турдуулугу жана тиричилик жагдайлары кызыкгырган.

Тематикалык ар турдуулук, чындыкка шайкеш келуучулуктун ар турдуу тараптарына кайрылуу, борбордо жана республиканын алыскы райондорунда скульптура боюнча симпозиумдарды еткеруу (буга ун кошуп келген жана дагы да кошо бере турган албетте Т. Садыков атындагы керкем академия), суретчулердун кесипкейлик маселелерди чечууде артта калбагандыгы жана азыркы замандын кегтгеген кейгейлеруне кецул бургандыгы женунде айтып турат. Жалпылаштырылган форманы, бутундуктун жана деталдардын ийкемдуу кезкарандылыгын издеенун жалпы процесси журуп жаткан. Муну менен жашоонун касиетин, анын поэзиясын жоготпоо маанилуу болгон, же практика керсеткендей, абстракциялык белгилер жана механикалык кайталоолор эмес, пластика принципаалдуу мамилелер аркылуу чагылдырылган чыгармачылык издеелердун байлыгы жемиштуу болгон. Буга далил катары СССРдин эл артиста Б. Бейшеналиеванын жана республиканын борборунун аянттарын керкуне

чыгарып турган "Эркиндик" эстеликтеринин образдуу-пластикалык жактан ийгиликтуу чечилишин келтирууге болот. Бул чыгармалардын авторлору (Т.С. Садыков, Е.Г. Писарской) идея, пластика, курчап турган архитектуралык чейренун звенолору бирдиктуу керкем образда ишке ашкан ачык композицияларды тузушкен.

Жашоо кубулуштарын камтуунун кендигине карата тенденция, образды пластикалык иштеп чыгууга сезгичтик менен мамиле кылуу С. Ажиевдин "Кыял", Б. Батырбаевдин "Манасчы", Д. Жолчуевдин "С. Чокморовдун портрети", М. Огобаевдин "Чымчык кармагыч", М. Жумалиевдин "Рождество" аттуу станоктук иштерине мунездуу.

Кыргызстандын эгемендуулукку алуусу менен суретчулер жамааты авторлордун чоң тобу менен толукталды (Чыгармачыл союздун катарында ЗООге жакын мучелер бар), анын ичинде искусствонун ар кандай турлорунда жана жанрларында иштегендерге (О. Дуйшебаевдин "Кыякчы", А. Турумбековдун "Бакыт кушу", А. Тугелбаеванын "Бий", А. Сыдыкбекованын "Композиция", А. Искакованын "Чыгаш натюрморт", Н. Жолбуновдун "Кыякчы", О. Идирисовдун "Уй-буле", О. Иннокентьеванын "Куз алтыны" ж.б.) философиялык жана азыркы мезгилдин нравалык-этикалык темаларына маани беруу мунездуу.

Кыргызстандын Суретчулер союзу КМШ елкелерунун суретчулерунун эл аралык конфедерациясы (СЭКФ) менен байланышын чыңдады. СЭКФнын тармагы боюнча кыргыз суретчулери Москвада бир катар кергезмелерге катышып ("Доордун башталышы", 2000), искусствонун эл аралык фестивалдары Арт - салон" (2000-2003); "Экология", 2004) Францияга чыгармачылык стажировкага чыгышкан (А. Байтереков жана Ж. Матибраимов 2005-жылы; Таалай Усубалиев 2006-жылы; Г. Мусабай менен Б. Караев 2007-жылы).

Республиканын борборунда Кыргызстан Суретчулер союзунун катышуусу менен өткөрүлгөн чыгармалардын кергезмелери: "Кыргызстандын искусствосу доорлор чек арасында" (2004); "Россия кыргыз суретчулерунун кез карашында" (2005), "Аялдар искусствосу" (2005) жана А. Байтерековдун (2003); А. Асранкуловдун (2004); Суйутбек Теребековдун (2007); Ю. Шыгаевдин (2007) жеке кергезмелери албетте, акыркы жылдардагы республиканын керкем турмушунун кыйла кезге керунерлик окуяларынан болуп эсептелет. Алар республиканын суретчулери кеп жана жемиштуу иштегендигин, азыркы адамдын абалын, сезимин жана ой толгоосун чагылдырган мазмундуу чыгармаларды жаратуу учун тырыштык издене тургандыктарын жана жаңы нерселерди таап жаткандыктарын керсетушту. Живописчилердин, Графикагердин, скульпторлордун, кол өнөрчүлөрдүн мыкты иштери учун кабылдоонун жаңылыгы жана бир эле мезгилде керген нерсени жалпылоо, кай бир кезде татаал тустук жана композициялык маселелерди өзгөчөлөтүп чечуу, анын чыгармачылыктагы интерпретациялоосу мунездуу. Алар ездери менен кошо курчап турган чыныгы турмушка активдуу мамиле кылууну, терең жана ар тараптуу керкем ой жүгүртүүгө умтулууну алып киришет.

**ТОПУРАК ТУУРАЛУУ КАМ КӨРҮҮ - МАМЛЕКЕТТИН
ТАМАК-АШ КООПСУЗДУГУН 4Е4ҮҮНҮН НЕГИЗИ**

Н. А. Карабаев, а.ч.и.д., КАУнун профессору

Олкенун тамак-аш коопсуздугун чечуу негизинен айыл чарба жерлеринин топурагынын тушум беруучу абалына, сарамжалдуу пайдаланууга жана коргоого байланыштуу болот.

Жер женунде - жер ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу, топурактын тушумдуулугун жогорулатуу жана тушумдуулукту кебейтуу маселелери биздин мамлекеттин агрардык саясатынын принципиалдуу маселелеринин бири болуп эсептелет.

Мында, акыркы 20 жылдын ичинде топтолгон жер кыртышын маанилуу уюштуруу, ендуруштук жана илимий койгойлорун тезинен чечуу керек.

Биринчиден, айдалуучу жердин тушумдуулугун жоготуудан айыл чарба есумдуктерунун, езгоче дан жана техникалык есумдуктердун тушумдуулугу жана продукциянын сапаты кескин турде томендейт. Бул томурактын гумусунун жана айдалган жердин азык заттарынын акырындык менен азайышынан келип чыгат. Бугунку кунде, есумдуктерде азыктандыруу элементтеринин жетишпегендиги минералдык жер семирткичтерди кошуу менен компенсацияланбай жатат, ал эми чарба жургузуу агрардык субъектилеринин финансылык абалы айыл чарба есумдуктерун остурууде сунуш кылынган минералдык жер семирткичтердин ченемин жетишерлик пайдаланууга мумкунчулук бербей жатат. Ошондуктан жергиликтуу жер семирткичтерди, ошондой эле кеп жылдык буурчак есумдуктерун жана сидералдык есумдуктерду кенири колдонуу керек. Ири агрофирмаларды белууде айдоо системасы бузулган жана топуракты начарлагуудан сактаган система сакталбай жатат. Ошондуктан, жыл сайын айдалган жердин тушумдуулугунун керсеткучу кыйроо турунде темендеде.

Бул келип чыккан кырдаал топурак мониторингин, топурактын абалына топурак-экологиялык байкоо жургузуу топтомун уюштурууну, биринчи кезекте топуракты изилдеенун кезектеги турун еткерууну талап кылат, бул жыл сайын начарлап жаткан топуракты талдоо жана айдалган жерди сарамжалдуу пайдалануунун кейгейун чечуу учун зарыл.

Экинчиден, бизди тынчсыздандырганы, елкенун эгемендуулукке ээ болгону айдалуучу жердин миндеген гектары четгетилип жана турак уйлердун курулушуна берилиши жана ордуна айыл чарбасына жацы ездештурулген жерлер берилген жок. Мында Кыргыз Республикасында туз жерлер республиканын жалпы аянтынын 11 %ын тузет, анын 6%ын гана жер айдоого пайдаланууга болот.

Биз дайыма эстей журупгубуз керек, биздин елкеде жер айдалуучу аянтын категориясына киргизуу ете кыйынга турат жана дайыма эле мамлекеттин

бюджетинин кучу келбейт. Ошондуктан, компетештуу мамлекеттик органдар айдалуучу аянттын ар бир гектарын контролдоосу жана четгетууге бербеш керек.

Влкенун калкынын саны кебейушу менен жана айдалуучу жерлердин айыл чарбалык эмес муктаждыктарга четтетилиши менен республиканын ар бир адамына айдалуучу жердин орточо елчому акырындык менен азайып кетип бара жатат. Ошентип, акыркы 15 жылда бир адамга айдалуучу жердин орточо елчому 0,18га дан 0,16 га чейин азайды. Ал эми 2030-жылга 0,1 га [1] чейин алардын азаюусу болжолдонууда. Мындай жагымсыз тенденцияга айыл чарба ендурушунун интенсификациясын гана каршы коюуга болот.

Бугунку кунде айыл чарба багытындагы жерди туура пайдалануунун эсебин алуу жана аларды четтетуунун алдып алуунун маселеси курч коюулууда. Азыркы убакта айдалуучу жерлерди туура пайдаланууну контролдоону кучетуу жана катуу жаза колдонуу зарыл.

Айдалуучу жердин сарамжалдуу пайдаланууну тез контролдоо учун сенсордук техниканы пайдалануунун убаюгы келип жетти, анын жардамы менен жана дагы инновациялык жана космостук технологияларды пайдалануу менен топурактын тушумдуулугунун керсеткучунун негизги параметрлерин билсе болот. Ушул маалыматтардын негизинде айдоо жерлерин максаттуу пайдалануу, топурактын тупгумдуулугун жогорулатуу, айыл чарба есумдуктерунун тушумдуулугун жогорулатуу жана елкеде жер иштетууде интенсификация боюнча сунушгарды берсе болот.

Учунчудон, жер айдап иштетуучу шаймандардын, топтомдордун жана техниканын, езгече тракторлордун ете эле жетишсиздиги жерди сапаттуу жана берилген меенетте иштетууге мумкунчулук бербей жатат. Айыл чарба есумдуктерун естурууде агротехниканын бузулуусунан келип чыккан кейгейлерден топурактын агрофизикалык касиети начарлайт. Айдалган жердин устуцку катмгы ею катып, тыгытя белгондо суу еткерумдуулуту начарлайт, антропогендик калыц катмар пайда болуп, топурактын аба жана суу режими кескин турде начарлайт. Топурактагы тузулген ушул жагымсыз шарттар есумдуктердун тамыр системасынын ерчупгуне мумкунчулук бербейт жана азыктануу режими начарлайт, ушундан улам, айыл чарба есумдуктерунун тушумдуулугу жана алынуучу продуктунун сапаты начарлайт.

Азыркы убакта, бизде топурак коргоочу, жердин энергиясын сактоочу системасын киргизуу иш жузунде учурай элек, бул зарыл болгон айыл чарба машиналардын жоктугу менен тупгундурулет.

Ошентип, биринчи башталышында машина-трактордук станциялардын (МТС) ролун аткаруучу механизация боюнча кооперативдерди тузуу керек, мында мамлекет кооперативдерге техника жана запастык тетиктерди алууга жардам берет. Ушундай кооперативдердин негизинде гана ири дыйканчылык бирикмелерин тузсе болот.

Тертунчудви, республиканын айдаганга жарамдуу жер фондусунун олуттуу белугу жарымчелдуу жана кургак жерлерде жайгашкан, мында жылуулук, кепке созулган сууксуз мезгили жана топурак баалуу айыл чарба есумдуктерун

яр ай-
ерек.
гердин
ар бир
п бара
лчому
ардын
чарба

и эсе-
лууда.
четуу

я сен-
менен
менен
се бо-
лануу,
рунун
и бо-

жана
жана
есум-
эрден
' кат-
ндик
I в на-
амыр
ачар-
*уучу

гоочу
I лароа

рдын
ерек,
тууга
лык

элуг-
/лук,
ерун

естурууге жагымдуу шарт тузет. Мелиоративдик курулуш жана кошумча айдоо аянтгарын киргизуу олуттуу финансылык салымды талап кылаарын эстей журуубуз керек.

Бешинчиден, елкенун бардык айдоо аянтгарын отоо чептеру басып кеткен, айыл чарба есумдукгерунун оору козгогучтары жана зыян келтиргичтери тооруган. Алардын зыян келтируусунен айыл чарба продуктуларын алууда олуттуу жоготууларга учуроодо. Ошентип, дан есумдуктеру естурулган райондордо отоо чептер жогору тушумдуулукту темендетет, ал эми шалбааларда камыш айыл чарба есумдуктерунун есүшүнө мүмкүнчүлүк бербейт.

Отоо чептерге жана айыл чарба есумдуктерунун зыянкечтерине каршы жургузулган агротехникалык жана химиялык курешуу жетишерлик натыйжалуу иш болуп эсептелинбейт.

Бугунку кунде мындай участокторду чогуулап иштетуу жана есумдуктерду коргоо боюнча комплекстуу агротехникалык, химиялык жана биологиялык иш-чараларды иштеп чыгуу талап кылынууда.

Алтынчыдан, шордуу болгон жер кыртышынын аянттары кебейууде, негизинен дыйканчылык чарбаларында топурак белукчелерунун сугарылган суу менен жуулуп кетиши байкалууда, б.а. ирригациялык эрозия пайда болууда. Ошентип, айыл чарба есумдуктерун естуруу аянттында 10,9 млн. га дан шордуу тонуракгар 1,18 млн. га, таштуусу - 4,02 млн.га тузет, ал эми эрозияга 75 %ы кабылган.

Топурак деградациясы олуттуу экономикалык жана экологиялык зыян келтирууде.

Жогоруда айтылып еткен жагымсыз таасирлерден айдоо жерлери пайдалануудан чыгып калууда жана мицдеген гектар жерлер калып калууда. Ошентип саздуу жана шордуу болуп кеткендигине байланыппуу, Ош облусунун Кара-Суу районунун айдоо жерлери пайдалануудан чыгып, камыш басып кеткен жерге айлантан. Коллектордук-дренаждоо системасынын начар иштегендигинен. Чуй ереенунун тушумдуу жерлери дагы шордуу болуп, начарлап кеткен.

Бул жерлер мелиорация кылууга муктаж, башкача айтканда аларды жакшыртуу учун комплекстуу иш-чара еткеруу керек. Тонурак-мелиорациялык карта тузуу керек, анда сазга, шордуулукка жана таштуу топуракка каршы мелиорация боюнча долбоорду иштеп чыгуунун негизин тузушет.

Мындай учурда, эрозиялык коркунучтуу жерлерде эрозияга каршы, агротехникалык жана токоймелиоративдик иш-чараларды колдонуу керек.

Жогоруда аталган фактылар айдоо жана жайыт жерлерин комплекстуу изилдее боюнча илимий изилдеелерду еткеруунун зарылдыгын тастыктап турат.

Жетинчиден, качан айыл чарба жерлери айыл чарба ендуруш каражаты катарында жер учун ченемдик акы телее жана жер салыгынын ченемдерин эсептеенун негизги принциптерин иштеп чыгууга муктаж болуусунда, бонитировка жана жер кадастры маселелери рынок экономикасынын шартында олуттуу мааниге ээ болууда. Жогоруда аталган маселелер маанилуу, анткени чарбалык субъектилеринин жер улуштеру сатуу жана сатып алуу объектиси болуп калды.

Жердин рыноктук баасын так аныктоо керек, бул кредитги алууда курее катарында жерди пайдалануу учун зарыл. Жерге болгон менчикти киргизууде качан айыл чарба ендуруучулвру учун мумкун болгон кредиттик ресурстардын жетишсиздигинен айыл жапа чеккенде, бугунку кунде актуалдуу болгон рыноктук механизмдер иштеши керек. Бул влкеде жер рыногу иштегенче колдонулмакчы.

Ошентип, топурак кадастры дыйкандарга банктан кредит беруудо олуттуу мааниге ээ болууда жана ушундан улам, ипотекалык кредитти бардык жерде киргизууге квмек берет.

Бул жер мамилелерин жакшыртууну камсыз кылат жана айыл чарбага финансылык жиберуулврдун олуттуу кебейушуне алып келет. КРнын ИДПсында анын улунгу азыркыча 33%дан жогоруну тузот, бул Кыргызстанга жогору керсеткучке жетишерлик эмес. Банкирлер жана финансистер елконун экономикасы учун топурактын ролун тушунушот жана экономика жана бизнес факультетинин окуу программаларында жана квалификациясын жогорулатуу курстарында жер кыртышын изилдео предметин окутууга кебурук саат белушет.

Сегизинчиден, биздин республиканын аймагы татаал тоолуу рельефи менен дециз дешээлинен 500м. жана 700м. лсогору бийиктикте жайгашкан жана температуралык режиминин өзгөрүшү, жаан-чачындын саны топурактын ар кандай турлорунун пайда болушуна шарт тузулуудо. Тоолордун вертикалдуу алкактуулугу боюнча ероондорунен бийик тоолуу карлуу жерлерине чейин топурактын турлору - челдун ачык боз топурагы, гумид кара топурагынан бийик тоолуу субальптык жана альптык шалбаа топурагы кезектешип турат жана есумдуктер дуйнесунун ерчүшүнө экологиялык шартгарды алмаштыруу учун ебелго тузулот.

Топуракка биз жургузген минералогиялык, механикалык жана химиялык курамын, ошондой эле физика-химиялык жана агрохимиялык касиетгерин лабораториялык изилдооде Кыргыз Республикасында алардын экологиялык абалы таза экендигин керсетту, бул таза осумдук жана жаныбарлар продукциясын алуу учун жакты ебелге болуп эсептелет.

Айдоо аянтында есумдуктердун экологиялык таза продуктусу, езгече дамдуу жемиштер жана жашылчалар естурулст. Бул продуктулардын ашыкчаларын экспортко женетсе болот.

Биздин топурактардын химиялык курамы биогендик элементгерге, езгече алюмоферрисиликатгарга бай. Ушул аймактарда оор металлдардын жана зыяндуу химиялык бирикмелердин мумкун болгон концентрашшын чектен ашып кеткени белгиленген эмес. Бугунку кунде кептеген чарбалар минералдык жер семирткичтерди жана есумдуктерду коргоонун химиялык каражаттарын жетишерлик эмес колдонууда.

Биздин елкенун климаты маданий есумдуктерду кецири естурууге ылайыктуу. Гелиоресурсу боюнча биздин республика дуйнеде алдыккы орундардын бирин ээлейт жана бизде кундун тийишинин узактыгы жылына 2400-3000 саатка жакынды тузет.

Олкенун биоклиматтык даремети, топурактын экологиясынын, суунун жана атмосферанын тазалыгы экспортко таза продуктуларын ©стурууге жана сатууга мумкунчулук берет. Укмуштуудай биздин боз, кара конур топурактуу жерлерде абдан даамдуу жана экологиялык таза айыл чарба продуктулар алынат.

Ошондуктан, климаттык-топурак райондонпуруунун негизинде эл аралык рынокто талап кылынган жаңы айыл чарба естуруу боюнча илимий негизделген сунуштарды жана системаларды тузуу керек.

Тогузунчудан, АЧЖБФ жерлерин пайдаланууда (айыл чарба жерлерин белуштуруу фонду) ага тактык, тартип, ачыктык киргизуу керек, аларды сактоо, топурагынын тушумдуулугун темендетпее жана агрофирмаларды тузуудо сарамжалдуу пайдалануу керек. Ири агрофирмаларды тузууде, жаңы тузулген ири чарбаларга айыл башкармасынын белуштуруу фондусуна жердин 25 %ын беруу керек. Алар айыл чарба ендурушунун заманбап тездетилген тибине етууну жецилдетишет. Бул жаңы техниканы жана технологияны пайдаланышкан жана ез чарбаларын кецейтишкен ири агрофирмалар мамлекеттик программалар жана чет елкелук долбоорлор аркылуу берилуучу негизги пайданы алышы керек, бирок азыркы убакта бул иш жузуне ашырылган эмес.

Мамлекеттин тамак-аш коопсуздугун, айыл чарба продуктуларынын экспортун кебейтууну чечуу учун елкедегу жер кыртышынын абалы олуттуу мааниге ээ. Жургузулген агрардык реформа негизине жетпеди - жерге мыкты менчик ээси келген жок. Убакыт еткен сайын айдоо жерлери кебейбестен, тескерисинче акырындык менен кептеген жерлер четтетилууде.

Ошондуктан, биздин мамлекеттин агрардык саясаты менчиктин туруне карабастан, ири агрофирмаларды, агрардык акционердик коомдорду, ассоциацияларды, ошондой эле Коргоо министрлигинин, Юстиция министрлигинин, Ички иштер министрлигинин, Чек ара кызматынын кемекчу агрардык чарбаларын, заводдорду, комбинаттарды, фирмаларды тузууге багытталган.

Узгультуксуз чынжырды камтыган агрардык кластер (Агропродкорпорация) тузулууде: айыл чарба продуктусун ендуруу - сактоо - кайра иштетуу - сатуу. Муну менен кызыл кулактыкка бегет коюп жана айыл чарба продуктуларын сатып алуучу кызыл кулактарга тыюу салып, ушупу менен бирге айыл чарба продуктуларына акырындык менен турукташтырууга жана баасын контролдоого жол ачмакчыбыз.

Бирок мамлекеттин жаңы агрардык саясатын чечууде администрациянын тушунбеген мамилелери жана компетенттуу эместиги байкалууда.

Ири фирмаларды тузууде талаалардын чоц аянтгы ээлеши (50-100 га), аларга сугаруу сиемасынын еткерулушу, капиталдык коллектордук-дренаждоо тармагы, айылдарды электрификациялоо, сакталып калган машина-трактордук парктар, мал фермасы, б.а. агрардык инфраструктуранын болушу зарыл. Алар ез убагында ири товардык чарбалар учун тузулген.

Мындан тышкары, айыл чарба продуктуларын ендуруу жана аларды кайра иштетуу боюнча биргелешкен ишканаларды ачууга киришуу керек. Бул учун биргелешкен агрардык корпорацияларды тузууде Россия, Казакстан, Турция,

Кытай сыяктуу биздин салттуу енектерди жана жакын коншуларды кызыктырып тартуу керек. Биз экспорт жөнүндө сез кылганда, эл аралык рынокту ездөштүрүү керек экендигин тушунуу керек. Муну биргелешкен агрофирмалардын жана корпорациялардын жардамы менен ишке ашыруу керек.

Вндуруштук кооперацияга умтулуу керек, мында биргелешкен куч менен тобокелдикти өз ара кепилдендируу жана инвестицияларды жалпы коргоо ишке ашырылат.

Мында инвесторлор менен айыл чарба продуктулары менен талаш-жургузууда компенсациялык тутумдун негизинде эсептөө жургузулат. Бул өлкөнүн экспорттук ресурстарын кеңейтүүдө шыктануу болот.

Жогоруда аталган кейгейлерди жана агрардык сектордун ишмердүүлүгүн илимий камсыздоо үчүн өз алдынча Жер кыртышын изилдөөчү илимий-изилдөө институтун уюштуруу талап кылынууда. Өз убагында, XX кылымдын экинчи жарымында бул институттун кызматкерлери республиканын айыл чарба багытындагы топурактын бардык түрлөрүнө комплекстүү изилдөө жургузушкан, шордуу жерлерди эрозияга дуушар болгонун изилдешкен жана алар менен күрөшүүнүн иш-чараларын сунуш кылышкан. Республиканын топурак изилдөөчүлөрү жердин топурагын картага түпгүрүшкөн.

Окумуштуу топурак изилдөөчүлөрдүн сунуштары өндүрүшкө киргизилген жана айыл чарба өндүрүшүн тездетүүгө жардам беришкен.

Бугунку күндө КМШ өлкөлөрүнүн ичинен биздин Кыргызстанда гана өз алдынча Жер кыртышынын ИИИ жок.

Бугунку күндө мурунку иштеп жаткан облустардын агрохимиялык-Тойурак лабораториялары иштебей калышы шек туудурууда, анткени жердин топурагынын тушумдуулугун божомолдоо кыйынчылык келтирүүдө.

Азыркы убакта республиканын топурагын жана анын тушумдуулугун изилдөөчү лабораториялар ар кайсы ведомстволордо иштейт (КР УИА, АЧС жана КИМ, Мамрегистр).

Ой-пикирлер боюнча ушулардын бардыгы бир Жер кыртышынын ИИИде топтолгондо, финансылык жана өндүрүш каражаттары, жогору квалификациялуу кадрлар, материалдык-техникалык база бирикмек жана өкмөт бюджеттен кошумча каражат белмек эмес жана ушуну менен бирге, маанилуу мамлекеттик маселелерди чечүүчү дагы бир илимий-өндүрүштүк белүк зарыл. Ошондо гана айыл чарбалык пайдаланууга топурактын тушумдуулугун жакшыртуу боюнча ИИИнин бирдиктүү мамлекеттик планы тузулат.

Азыркы убакта илимий кадрлар жана топурак изилдөөчүлөр үчүн чети ойула элек иштер бар. Мында ИИИ уюштурууда АЧС жана КИМде өз алдынча ветеринария ИИИни уюштуруу дагы жаман болмок эмес.

Бул акылга сыярлык мамлекеттик саясат болот эле.

Адабияттар:

1. Саипов Б.С., Карабаев Н.А., Узакбаев Ч.М. и др. Перспективы развития мелиорации и орошаемого земледелия Кыргызской Республики. // Вестник КАУ, 2008, №1, с. 146-154.
2. Жумабеков Э. Агрофизические основы повышения плодородия почв Чуйской долины. - Бишкек, 2004. - 313 с.
3. Наличие и распределение земельного фонда КР (на 1.01.2008). Кыргыз-гипрозем. - 196 с.
4. Карабаев Н.А. Агрохимико-экологические основы плодородия и продуктивности горных почв Кыргызстана. - Бишкек, 2000. - 92 с.

ОКУУЧУЛАР ОЙЛОП ТАБА АЛЫШАБЫ? (Полемикалык ой жугуртууге чакыруу)

С. Г. Степанов, инженер, СССРдин ойлоп табуучусу
М. М. Шамсутдинов, т.и.д., СССРдин ойлоп табуучусу

Бул маселе риторикалык болуп керунушу мумкун, бирок башка маселе коюлмайынча - аларга ойлоп табуунун эмне кереги бар? Же бул беделдуу адистердин калыптанган энчисибери? Эгер маселенин маңызын терен билсек, анда чындында эле болгон кейгейду тушундурган толугу менен тушунуктуу ой-пикирлердин чынжырын тизсок болот.

Ойлоп табуунун маанисин аныктоодон баштасак, анткени так ушундан баштаган *дурус*, анткени бардыгы эле ойлоп табуучулук иш эмне экендигин билишпейт. Эгер аныктамасы боюнча ото талаптуурак эмес, бирок мааниси боюнча принципиалдуу карасак, анда ойлоп табуу - бул жаңы, техникада мурун белгилуу болбогон, тигил же бул кейгейду чечууге жана талап кылынган жыйынтыкты алууга мумкунчулук берет. Сиз жана биз учун албетте он жыйынтык бере турганы. Ушунун бардыгы эмнеге айтылып жатат? Мунун айтылганы ойлоп табуулар байыркы мезгилде дагы керек болгон, материалдык өндүрүштөн тынымсыз болуп тургандыктан жана адамдын өздүк материалдуу болгондуктан келечекте дагы керектуу болот. Эгер ойлоп табуулар турмушта зарыл болсо, анда ойлоп табуучулар-ойлоп табуунун авторлору талап кылынат. Мында ойлоп табуучу канчалык ийгиликтүү иштесе, узурлуу ой жугуртсо, ошончолук биздин бардыгыбызга жана жеке өзүбүзгө мыкты болоорун белгилей кетсек. Эмесе сунушталган маселеге жакыныраак келеек.

Керунуктуу ишмерлер-ойлоп табуучулардан канча жаштан ойлоп табуучулук ишин жүргүзүү, канча жаштан ойлоп табуучулук ой жугуртууге үйрөнүү керек экендигин сурайлы. Алардын көпчүлүгү канчалык эртерээк болсо, ошончолук мыкты болот деп жооп беришет. Тактап айтканда: ойлоп табуучунун баскан жолу - бул окуу, тажрыйба алуу, өзүнүн жана жамааттагы кызматкерлердин алган тажрыйбада окуу баскычы болуп эсептелет жана бул баскыч канчалык эрге башталса, ошончолук ойлоп табуучу беделдуу болуп, башкалардан айырмаланып турат. Бирок белгилуу бир жаштын чектелиши бар, айрымдарга ойлоп табуучулук окуу тууралуу айтуунун кажети жок. Чындыгында эле ойлоп табуучулук мектеп тууралуу ясли же балдар бакчаларында айтпайбыз да. Ошондой эле башталгыч класстарда ушул окууну убактысынан мурда өткөрүү үчүн билимдин белгилуу келему керек. Балдар бакчасы жана башталгыч класстардагылар, ар бир жаш үчүн ылайык ойлоп табуучулук окууда колдонулуучу чыгармачылык менен ой жугуртуусун өнүктүрүү (ЧОЖ©) курсун окутуу керек. Аталган курс чыгармачылык менен ой жугуртууге, кыялын өрчүтүүгө жардам берет, өз кезе-

гинде кылдаттык менен ойлоп табуучулук акылын тарбиялоого кемек берет, ©з алдынча кыялдана беришсин - мындан убакыттын етушу менен жакшы натыйжалар алынат...

Ойлоп табуучулук окуусуна чынында 8-класстан кийин киришуу керек, мында жаш еспурумдерде ойлоп табуучулук чыгармачылыкта пайдаланылуучу математика, геометрия, физика, химия боюнча белгиленген келемдегу билим топтолот. Ойлоп табуучулукта чон орунду ээлеген биологиядан билими болушу да зарыл. Мында эки тараптуу жана ез ара пайдалуу байланыш байкалат - ойлоп табуучулук окуусуна болгон кызыгуу жогоруда аталган предметтерди конул буруп жана терен окууга комок берет.

©з кезегинде салттуу жана жондуу суроо берсек болот - ойлоп табуучулук тандалгандардын энчисибиде? Бул учун «акылмандын акылманы» болуш керекби? Акылмандын акылмандарына сез жок, бирок алар дагы ойлоп табуучулук чыгармачылыктын тарыхын билиши, топтолгон тажрыйбаны пайдалануусу, ойлоп табуучулук маселелерди чечуу ыкмаларын оздоштурушу керек. Ал эми белгилуу болбогон адамдар эмне кылат, алар жондомдуубу? Ушундай практика барбы? Ушундай практика бар - бул ойлоп табуучулук иштин дуйнелук тарыхы, мында ойлоп табуулардын кебу Архимед, Леонардо да Винчи же Дмитрий Иванович Менделеевдин децгээлиндеги адамдар эмес, биринчи коргенде жонекей эле адамдар тарабынан жасалган. Бирок бул жонекей адамдарга кызыгуу, шыктуулук, алдына койгон максатына жетүүгө тырышуу сапаттары мунездуу жана ушул «жонекей» адамдардын ичинде жаштар, окуучулар бар.

Биздин жаш еспурумдерду ойлоп табуучулук чыгармачылыкка уйретиу тажрыйбабыз езгече болуп эсептелбейт жана жогоруда айтылгандарды принципалдуу тастыктайт. Биз 8-11-класстардын окуучуларын окутабыз. Окуганын окушат, бирок натыйжа барбы? Натыйжа бар - он жана келечектуу. Идеяларды жаратышат, аларды чечуунун жолдорун издешет, «кандайдыр-бир жацылык» ойлоп табууга аракеттенишет. Оцойу менен ишке ашпаган ой-пикирлерин билгизишкенин белгилей кетсек, бирок практикада ишке аша турган дагы реалдуу идеяларды сунуш кылышат. Булар ондогон жылдар мурун билдирилип, эми гана идеялар ишке ашырылууда. Эми кандай гана болбосун, ойлоп табууларга жана пайдалуу моделдерге етунмелер Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына берилууде, ал эми бул олупуу иш экени белгилуу.

Ушул саптарды окуп жатып, ез балдарыщыздарга кенул бургула - балким алардын кандайдыр бир техникага кызыгуусун, техникалык маселерди чыгарууга жендемдуулугун, «кандайдыр-бир жацылык» ойлоп табууну каалагандыгын байкагандырсыз. Эгер белгилуу бир кызыгуусу болсо, анда жакшы, «дагы башкасы болсо» ал дагы жаман эмес, болгону гана балага анын багыт тандоосунда кызыктуусун табууга жардам берициз. Буга кенул бурунуз. Ким билет - балким силердин балдарыщыз тарыхта из калтырышат же ушул кызыктуу турмушту жен гана еткерушет. Мындай мумкунчулукту колуцудан чыгарбащыздар.

СЕЛЕКЦИЯЛЫК ЖЕТИШКЕНДИКТЕР АЙЫЛ ЧАРБА ЭНДУРУШУНЕ ЖАРДАМГА

*Э. Головина, МПТКнын Мамлекеттик патенттик
фондунун тешив белумунун начальниги*

Кыргыз Республикасынын енер жайы менен айыл чарбасында пайда болгон жаңы экономикалык мамилелердин ачык белгилеринин бири болуп, объектилердин ичинен ойлоп табууларга өзгөчө орун берилген интеллектуалдык менчиктин ролунун өсүшү эсептелет.

Ойлоп табуулар ар турдуу енер жай тармактарында гана эмес, айыл чарба өндүрүшүнүн алкагында дагы жарала тургандыгын белгиле керек. Бул айыл чарба тармагындагы ойлоп табуучулардын чыгармачылыгынын натыйжалары болуп эсептелген, жашылчаларды отургузууда жана жыйноодо пайдаланылуучу айыл чарба техникасынын бир катар тузулушторуно, айыл чарба жаныбарларын дарылоо ыкмаларына, биотехникалык иштеп чыгууларга жана көптөгөн жаңы киргизуулерге тиешелүү.

Ошол эле учурда айыл чарбасындагы жетишкендиктин ажыратылгыс элементи болуп, интеллектуалдык менчиктин салттуу эмес объектилерине кирген селекциялык жетишкендиктер эсептелет. Аларды укуктук коргоо, патенттөө (енер жайындагы ойлоп табуу катары дагы) "Селекциялык жетишкендиктерди укуктук коргоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамына ылайык жүзөгө ашырылат.

Көптөгөн өнүккөн өлкөлөрдүн агрардык жана мал өстүрүүчүлүк ишмердүүлүгүндөгү тажрыйбаларын талдоо, айыл чарбасын өнүктүрүүнүн азыркы этабында дал ушул селекциялык ишмердүүлүк биздин республикада өндүрүштү өнүктүрүүнүн, сапатты жогорулатуунун жана айыл чарба продукцияларынын санын көбөйтүүнүн үстөмдүк кылуучу фактору болуп калууга тийиш экендигине ынандырат.

Селекциялык жетишкендик - убаракерчилигауу илимий издөөлөрдүн продукциясы, тирүү жаратылышты таанып билүү тармагында фундаменталдуу илимдин (өзгөчө биологиянын, генетиканын, биохимиянын) жетишкендиктерин пайдалануучу бүтүндөй жамааттардын көп жылдык изилдөөлөрүнүн натыйжасы. Селекциячынын ишмердүүлүгүнүн натыйжасы болуп, адам үчүн зарыл болгон темендегудей касиеттери бар өсүмдүктүн жаңы сортун же жаныбардын тукумун алып чыга турган конкреттуу практикалык маселенин чечилиши эсептелет:

- жогорку продуктивдүү;
- продуктунун белгилүү бир сапаттары менен;

- ооруларды кабыл албагандыгы менен;
- енуугунун тигил же бул шарттарына жакшы ышгайлаша алган;
- колдо бар турлерду жакшыртуу.

Биздин кундердв селекциялык иш, жетишкендиктин децгээли уренчулуктегу абалга тузден-туз таасирин тийгизуучу, тушумдуулукту жогорулатуучу, тоют базасынын абалын жакшыртуучу, жаныбарлардын жогорку продуктулуу тукумдарын тузууну камсыз кылуучу жана жалпысынан агрардык сектордун есушуне вбвлге тузуучу ендургуч кучту внуктуруунун маанилуу факторлорунун бири болуп калды.

Биздин республика экономиканы маанилуу даражада айыл чарба вндурушунун процесстери калыптандыра турган елке болуп эсептелет. Бул тармак жетишээрлик енуккен инфраструктурасы менен жана есумдукгердун сортторунун жана жаныбарлардын тукумдарынын селекциясы тармагындагы белгилуу бир жетишкендиктери менен айырмаланат.

Республикада селекциялык илимий изилдеелер кептеген он жылдыктар аралыгында жургузулуп келууде. Ушуга байланыштуу койлордун кыргыз тукумдарынын селекция мекгебинин негиздеечусу, академик Луцихин М.М., анын жолун жолдоочулар - Богбаев И.М., Разаков И.Р., Султанов С., Имегеев Я.И., Касымбеков Р.К., Петрейчук А.Д. ж.б. сыяктуу Кыргызстандын окумуштуу-селекциячыларынын ролун белгилее керек. Ири муйуздуу малдын жацы тукумдарынын мектеби профессор В.Ф. Денисенко жана анын окуучулары - Квитко А.З., Дружинников Г.И., Дуйшекеев О.Д., Быковченко Ю.Г., Кыдырмаев А.К., Чернов В.Н. жана башкалардан башталат.

Эсумдук естуруучулукте - есумдукгердун жацы сортгорунун авторлору болуп Товстик М.Г, Бессонова Т.Б., Седоев К.С., Любавина Р.А., Романдина М.Д., Тентиева Б., Айдарбеков Ш., Чертков С.И. ж.б. эсептелишет.

Дыйканчылык боюнча Кыргыз Илимий-Эндуруштук Бирикмеде (Кырг. ДИ9Б) буудайлардын селекция белуму тарабынан республиканын бардык дыйканчылык аймактары учун куздук буудайдын Юдон ашык сорттору жаратылды жана райондопггурулду. Бул **Эритроспермум 80**, **Эритроспермум 13**, **Лютесценс 42**, **Фрунзе 60**, **Кыял**, **Адыр**, **Достук** ж.б. сортгор.

"Интенсивдуу" сорту - факультативдик, - биздеги сыяктуу эле коцшу республикаларда дагы куздук жана ошондой эле жаздык эгин айдоодо ийгиликтуу пайдаланылат. Ошентип, Чымкент областында Казакстан бул сортту 400 мин гектар аянтка, вzbekстан Республикасында - 100 миц гектарга чейин эгет. Бул эрте бышып жетилуучу сорт кучтуу буудайлардын тизмесине киргизилген. Жогорку ийилчээктикке ээ, мол тушум берет, куздук (98 ц/га) ошондой эле жаздык (55-69 ц/га) себууде мыкты нан жапканга жарамдуу сапатка ээ.

Кыргыз Дыйканчылык ИИИде гибридештируу ыкмасы менен жогорку тушумдуу, чыдамдуу, эрте бышып жетилуучу буудайдын темендегу сорттору жаратылды: **Бермет**, **Кызыл дан**. Жогорку сапаттагы макарон кесмелерин, акшакгарды жана кондитердик азыктарды ендуруу учун - **Мелянопус 223**. Жогорку тушумдуу жана эрте бышуучу **Эритроспермум 760** сорту кургакчылыкка

учурай турган кайрак жерлер учун сунушталат. Кыргыз селекциячылары тарабынан алынган «Тилек», «Достук», «Адыр», «Кыял» сыяктуу сорттор урендун сапатынын жогорку технологиялык керсеткучтеруне ээ.

Биздин республикада алдыкы жемчеп есумдуктерунун бири болуп арпа эсептелет. Азыркы убакта республикада бардык агротехникалык иш-чаралардын сакталышында аны ондурууде кепилденген тушум алууну камсыз кылуучу райондоштурулган жогорку тушумдуу сорттор бар. Бул Кыргыз Дыйканчылык ИИИ тарабынан тузулган **Нуганс 970, Нарын 27, Таалай, Бестам** сыяктуу жаздык арпанын сорттору.

Кант кызылчасы боюнча Кыргыз тажрыйба-селекциялык станциясында кант кызылчасынын темондогу сорттору алынды - тамыры жемиш есумдуктерден кыйла интенсивдуулугу менен мунезделуучу **Кыргыз бир** дандуу **70** жана **Рабия**.

Пахтачылык боюнча Кыргыз тажрыйба станциясы тарабынан жаратылган **"Кыргыз 3"** пахта сорту Борбордук Азия республикаларында остурулот.

Кыргыз уяц жундуу, тяньшань жана алай сыяктуу койлордун тукумдарын тузген окумуштуу селекциячылардын иштери республиканын чегинен тышкары да белгилуу. Селекциянын жардамы менен Кыргыз уяц жундуу коюнун буктелмелуулугунун жана терисинин жытыиын аздыгы менен мунезделуучу **"Соц-Кел"** завод тиби алынды. Кыргыз Мал чарба ИИИ тарабынан: меринос койлорунун **Ысык-Кел** туру, меринос койлорунун **австралиялаштырылган 217 3£50**ддук **линиясынын** туру, меринос койлорунун **заводдук сут линиясындагы 30041** туру тузулген.

Ири муйуздуу малдын жогорку продуктулуу баалуу тукумдары алынды: «Алатоо» тукумунун суттуу туру, малдын «Алатоо» тукумунун заводдук линияларынын - **Мастерлер 106902 ЮАЛ - 3, Меридиана 90827 ЮАЛ - 4, Концентра 106157 ЮАЛ-5.**

Татаал аргындаштырып кайра ондуруу жолу менен бекем конституциядагы жана тоолуу-жайытгарга ыцгайлашуусу жогору болгон эчкилердин **Кыргыз тыбыттуу жана жундуу** тукумдары чыгарылды.

Канаттууларды багуучулукта республиканын ысык климаггык шарттарында жогорку сакталуучулук жана кайра жаратуучулук жеццемдеру менен мунезделген эт-жумуртка багытындагы тооктордун кыргыз тукумдары жаратылды.

Кыргызстандын селекциячыларынын иштеп чыгуулары кептеген елкерлерде суроо-талаптарга ээ. Биздин республиканын окумуштуулары, эреже катары уренчулукке жана селекцияга арналган эл аралык форумдардын, семинарлардын катышуучулары болуп эсептелишет.

Ошентип, Осумдуктердун жацы сортторун коргоо боюнча эл аралык союз тарабынан (UPOV) Кыргыз Республикасынын Интеллектуалдык менчик мамлекеттик агентиги менен кызматташтыкта жана Япониянын Айыл чарба, токой енер жай жана балык чарба министрлигинин финансылык колдоосу астында Борбордук Азия регионунун елкелеру учун 1996-жылдын ноябрь айында Бишкек жана Чолпон-Ата шаарларында "UPOV Конвенциясына ылайык есумдук-

тердун сортторун коргоонун мунезу жана шарттары" деген темада эл аралык семинар уюштурулган.

Роялти, автордук сый акы жыйноого тиешелуу маселелер боюнча Кыргызпатент тарабынан 2005-жылдын 9-ноябрында "Укуктарды коргоо, роялти жана автордук сый акыларды жыйноо борборун тузуу жонунде" кецешме, 2006-жылдын 28-апрелинде "Селекциялык жетишкендиктерге роялти жана автордук сый акы жыйноо системасы" аттуу кецешме-конференция еткерулуп, аларга селекциячылар, урончулук чарбалардын жетекчилери, фермерлер, мамлекеттик уюмдар жана урончулук боюнча СИДА долбоорунун эл аралык эксперттери чакырылган.

2006-жылы Бишкекте UPOV Конвенциясына ылайык есумдуктердун жацы сортторун коргоо боюнча Улутгук семинар болуп отту. Семинардын катышуучулары роялти жыйноо жана селекциячылардын укуктарын коргоо системасы боюнча эл аралык тажрыйба менен таанышты.

2007-жылдын сентябрында Чолпон-Ата шаарында ©сумдуктердун жацы сортторун коргоо боюнча Эл аралык Союздун (UPOV) жана Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын колдоосу, Япониянын Айыл чарба, токой жана балык чарба министрлигинин, Онуктуруу жана кызматташуу боюнча Швед эл аралык агентгигинин Кыргыз Республикасында жана Тажик Республикасында урончулукту онуктуруу долбоорунун финансылык колдоосу астында есумдуктердун жацы сортторун коргоо боюнча Батыш жана Борбордук Азия елкелорунун регионалдык учунчу семинары болуп етгу. Семинардын ишине Азербайжандын, Пакистандын, Россиянын, Казакстандын, Монголиянын, Тажикстандын, Туркиянын, Озбекстандын, Япониянын екулдери, башка бир катар эл аралык, регионалдык жана улутгук уюмдардын екулдери, ошондой эле Кыргыз Республикасынын алдыкы селекциячылары катыпгы. Семинарда эл аралык конвенциянын алкагында есумдуктердун жацы сортторун коргоо маселелери каралды жана талкууланды.

Кыргызстандын окумуштуу селекциячыларынын иштеринин жогоруда керсетулген баяндамалары, адистердин эл аралык байланыштарын кецейтуу жана чындоо, Кыргызстандын аймагында еткерулген форумдар жана семинарлар жонунде маалыматгар каралып жаткан маселе боюнча Республикада айыл чарбасында селекциялык жетишкендиктерди ездештуруу процесси улам жогорку темпте есуп жаткандыгын керсетет. Жаратылгандардын кепчулугу патенттелген, кепчулугу изилдее этабында, бирок кепчулугун патенттее керек.

Бул иште селекциячыларга Мамлекеттик патенттик-техникалык китепкананын Мамлекеттик патенттик фондунун кызматкерлери квалификациялуу жардам керсетууге дайыма даяр.

Бардык кызыкдар болгон жактар селекциялык жетишкендиктерди укуктук коргоо жонунде мыйзамдар, "Интеллектуалдык менчик: Селекциялык жетишкендиктерди укуктук коргоо" курсу боюнча окуу-усулдук куралы, "UPOV конвенциясына ылайык есумдукгердун сортторун коргоонун мунезу жана шарттары" деген темага улуттук семинардын материалдары, "Айыл чарбасы" апуу ойлоп табуулардын жана селекциялык жетишкендиктердин реферативдик жыйнактары менен тааныша алышат, ал эми "Интеллектуалдык менчик" расмий бюллетенинен Кыргыз Республикасында корголуучу интеллектуалдык менчик объектилери жонунде маалыматтарды алууга болот.

Адабияттар:

1. Интеллектуальная собственность: правовая охрана селекционных достижений: учебно-методическое пособие. - Б.: Кыргызпатент, 2000. - 59 с.
2. Национальный семинар на тему: «Характер и условия охраны сортов растений в соответствии с Конвенцией UPOV». - Бишкек-Чолпон-Ата, 11-16 ноября 1996. - Женева.: UPOV, 1997. - 110 с.
3. Оморов Р.О. Система охраны сортов растений в Кыргызстане // Вестник Кыргызпатнта: Вопросы интеллектуальной собственности. - 2006. - № 2. - С. 36-43.
4. Предисловие к материалам «Третьего регионального семинара западных и центральноазиатских стран по защите новых сортов растений в соответствии с Конвенцией UPOV» // Вестник Кыргызпатента: Вопросы интеллектуальной собственности. - 2007. - № 2. - С. 25-26.
5. Сельское хозяйство. Реферативный сборник изобретений и селекционных достижений. - Б.: Государственный фонд интеллектуальной собственности при Кыргызпатенте, 2006. - 602 с.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ТАЛАС,
ОШ ЖАНА ЫСЫК-КОЛ ОБЛУСТАРЫНЫН
ТОО ЭТЕГИНДЕГИ РАЙОНДОРУНДАГЫ
КЫРТЫШЫНЫН ФОНУНДАГЫ КЫРТЫШ**

Н. А. Раджапова, профессор, КМКТА Унун илим боюнча проректору
А. С. Рыспаева, КМКТАУнун изденуучусу

Кыртыштын абалы тууралуу алдын ала алынган маалымат даярдоо иштери учун машиналардын ойдогудай топтомун тандоого, жер казуучу - унаалык каражаттарды тейлөө жана ондоо системасын унемдуу уюлгурууга мумкунчулуктузет.

Эксплуатациялык фон кыртыштын бузулууга карата каршылык корсетуусунө жараша болот, ал өз кезегинде, иштеп чыгуучу объектинин физика-механикалык жана практикалык мунөздөмөсүнө, рельефтин өзгөчөлүгүнө жана линиялык параметрлеринө жараша болот (1).

Кыртыштын жайылтылган турлерун жана алардын физика-механикалык касиеттерин билуу учун үч багыттагы кыртыш шарттары тууралуу маалыматтар изилдеген. Кыргызгипросуучарбасынын, Кыргызавтожолтрансолбоордун, Геология башкармалыгынын маалыматтары боюнча Ош, Талас жана Ысык-Көл облустарына изилдөө жүргүзүлдү. Бардыгы кыртыштын 2577 паспорт чогулган.

Талас облусунун «Кара-Буура - Чаткал» багыты боюнча кыртыштын экспортменталдык талаа изилдөөлөрү жүргүзүлдү.

Геоморфологиялык жактан облус Талас тоо кыркасынын тундук жагында жайгашкан жана Кара-Буура суусуна тушташ келет.

Жердин абсолюттук ченемдери деңиз деңгээлинен 1600-1900 метрлер чегинде.

Райондун кыртыштык тузулушу протерозей, неоген жана азыркы тертунчулук катмарлардан турат.

Протерозой чополуу, орточо тыгыздыктагы жана кристаллдык бекем сланецтер менен мунөзделет. Неогендик катмарлар акиташ-чополуу цементтен турган конгломераттардан турат.

Изилденген участкастогу кумдуу жана чополуу жана кумдуу таштуу келген шагылдуу кыртыштан турган азыркы тертунчулук аллювиалдык жана аллювиалдык-пролювиалдык катмарлар кеңири пайдаланууга ээ болуппу, бул жерде чанда 30%-50%га чейин чанда чоң таштардан, 30%-70%га чейин кумдуу таштуу келген шагылдуу, чанда тоо таштарынан турат.

Делювиалдык жана делювиалдык-пролювиалдык кыртыштар чоңо жана кумдан турган шагыл кыртыштан турат, акыркылары таштын сыныктарын тузет.

Бул участоктун литологиялык тузулушун ирижарацкалуу жана шагылдуу кыртыш тузет.

Аллювиалдык- пролювиалдык кыртыштын келип чыгышы 20%га чейин кумдуу, 15 %га чейин тоо таштарданды камтыган шагылдардан турат, анын туурасынан кеткен елчему 0,4 м (1-сурет). Кубаттуулугу 2,5 м.

Петрографиялык коз караш менен Караганда шагыл кыртышы чекме жана метаморфиялык тектерден (кумдуу таш, акиташ, сланец), 20%ы атырылып чыккан тектерден (гранит, диорит) турат.

Ошондой эле Ош облусунда дагы изилдеелер жүргүзүлдү. Район Кетмен-Тебе ойдуңунда жана такталык тоо кыркасынын тундугуне тушташ жайгашкан. Кетмен-Тебонун тундук жана туштук бойлото кеткен рельефи майда болукгорго болунген. Бул жердин кепчулук болугун Нарын суусунун террасасы жана анын оң куймасы Чычкан жана Узун Акмат суулары, ошондой эле Нарын суусунун сол куймасы Саргаты суулары менен жантайыцкы аллювиалдык- пролювиалдык туздук ээлейт.

Бул участок дециз децгээлинен 900-1200 м чегинде жайгашкан. Изилденген район борпон тертунчулук аллювиалдык-пролювиалдык катмарлардан турат, алар чополуу жана кумдуу, шагылдуу кыртыш, кумдуу шагылдар.

Райондун геологиялык тузулушу ошондой эле байыркы тертунчулук, учунчулук жана протерозой катмарларынан турат. Байыркы тертунчулук катмарлар ачык борпоц сары, чополуу жана кумдуу топурактардан турат. Учунчулук катмарлар катуу чопо топурактан турат. Протерозой катмарлары чополуу сланецгерден, акиташтан жана начар кварцталган, шамалдатылган кум таштардан турат. Изилденген участок нымдуулук мунездемесу жана децгээли боюнча ошол жердин I тибине кирет.

Лабораториялык байкоонун маалыматтары боюнча (2) топурактын салыштырмалуу салмагы $2,70-2,72 \text{ г/м}^3$, кыртыштын тыгыздыгы $1,59-1,98 \text{ г/см}^3$, кургак кыртыштын тыгыздыгы $1,43-1,72 \text{ г/см}^3$, жылчыктуулук коэффициенти $0,570-0,888$, нымдуулугу $0,09-0,19$, ийкемдуулук саны 7-12.

1-таблицада кыртыштын классификациясы эц кецири жайылтылган кыртыннгагы белукчелердун пайыздык камтылышы корсетулген.

1-сүрөт. Туурасы 0.4 мге чейин кой мандай таш.

2-сүрөт. Тоону эскейиш жерлерин талкалап бузгандан кийин жолду тазалоо.

Бишкек-Ош жолунда куз-жаз мезгилдеринде кепчулук учурда кечку журет, ал жолду басып калат. Кечку темонден жогоруга чейин 150-200мге чейин жеткен учурлар да болот. Жантайышкы жерининин этегинде кечкунун массасы 5,0 мге чейин жетет. Кечкунун массасы 15 5га чейин кумдуу. Шагылдуу кыртыштан турат. Жолдорду калыбына келтирууде жер казуучу жана жер казуучунаа машиналардын жардамы менен 20000 м³ елчем тартибинде кечку массасын тазалап чыгаруу талап кылынат (2-сурет).

1-таблица

Талас облусундагы таш кыртыштарынын сыныктарынын (бвлукчелорунун) классификациясы жана эц кецири жайылтылган кыртышында 2101 кг/м³ келвм салмагында пайыздык камтылышы

Сыныктардын (бвлукчвлердун) влчвму, мм	Сыныктардын жана белукчвлврдун аталышы		Камтылышы % менен
	жылмалзнган	курч учтуу	
> 200 мм	Кой мацдай таш	Чоц таш	4,7
200-100	Шагыл таш	Таш	9,2
100-40	Майда таш	Табигый шагыл	25,5
40-2	Гравий (ири кум)	Таш кукуму	41,4
2-0,05	Кумдуу белукчолеру	Кумдуу белукчелеру	} 19,2
0,05-0,005 (0,001)	Чавдаган	Чавдаган	
< 0,005 (< 0,001)	Чополуу	Чополуу	

2-таблица

Ысык-Кел облусунда жайылтылган кыртыштын гранулометрдик курамы тууралуу маалымат

Алуу терецдиги, м	400-200	200-100	100-40	40-20	20-10	10-5	5-2,5	2,5-1,25	Лт ^ £ О	< 0,005
0,0-2	9,6	23,0	12,5	15,0	9,0	7,5	3,3	2,5	6,7	1,5
2-4	13	30,0	15,5	13,5	10,0	8,0	5,9	3,1	9,5	1,5
4-6	15	36,0	19,0	16,0	11,0	9,0	1,8	2,3	4,9	1,0

Жогоруда корсотулун кыртыштын турлорунун ар турдуу комбинациялары жана коп сандаган сапаттары бар жана жер казуучу иштерде олуттуу таасир берет. Мындай кыртышты иштетуудо жумушчу аспаптардын, сузгучтардын тиштери, жертурткучтун уйундулорунун бычактары, скрепер жана грейдерлердин тетиктери тез жешилет.

Адабияттар:

1. Вайскранц В. М. Повышение эффективности использования машин для земляных работ в условиях жаркого климата. - М.: Стройиздат, 1983. - 82с.
2. Ломтадзе В. Д. Методы лабораторных исследований физико-механических свойств горных пород. - JL: Недра, 1972. - 312 с.

КЫРГЫЗСТАНДЫН ЖАШТАРЫНЫН ТЕХНИКАЛЫК ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫН ӨНУКТУРУУНУН СТРАТЕГИЯСЫ

М. М. Шамсутдинов, техн. пл. доктору, СССРдин ойлоп табуучусу
С. Г. Степанов, инженер, СССРдин ойлоп табуучусу

Ойлоп табуучулук жалпы мааниде техникалык карама-каршылыктарды жеңүү процесси болуп эсептелет. Процесс татаал жана адам баласынын белгилуу бир категориясына гана жеткиликтүүдей туюлат. Адамдардын кепчүлүгү бул сөздү ушундай тушунууга кенуп калышкан. Бирок бул андай эмес. Ойлоп табуучулукка физиканын жана химиянын мыйзамдары жөнүндө тушунууга бар ар бир адам, 8-11-класстын, лицейлердин окуучулары, колледждердин жана ЖОЖдордун студенттери үйрөнө алат. Бул биздин республикадагы окуучулардын жетишээрлик чоң контингенти. "Ойлоп табууга үйрөнүүнүн" негизги шарты болуп албетте каалоо жана фантазиялаштыра билүү сыяктуу элемент эсептелет. Илимий фантастика боюнча китеп окуп жана кыялдана билген адам - бул салмактуу ойлоп табуучу.

1961-жылы СССРде Г.С. Альтшуллердин "Ойлоп табууга кантип үйрөнүү керек" деген китеби чыккан. Китепте ойлоп табуу маселелерин чечүүнүн белгилуу бир алгоритми "АРИЗ" - техникалык карама-каршылыктарды чечүүнүн жана жоюунун жолдорун аныктоого мүмкүндүк бере турган, ойлоп табуучулук чыгармачылыкка илимий-негизденген мамиле бар экендиги керсетилген. Процессин өзү ушунчалык кызыктуу болгондуктан, өзүндө ааламды багынтуучу катары сезесиң. "АРИЗ" элементтерин колдонуу тажрыйбасы чыгармачыл топтордун бирине жетишээрлик кыска мөөнөттө 20дан ашык ойлоп табууларды тузууга мүмкүндүк берген, ал эми СССРде автордук кубулук алуу оңой эмес болгон.

Кыргызстанда интеллектуалдык менчик тармагында чет елдердин ишенимин жетишээрлик ынанымдуу жеңип алган Мамлекеттик патент кызматы (Кыргызпатент) иштейт. Ошентип, натенттик китепканадан мыйзам базасына, белгилуу ойлоп табуулар базасына ээ болуу менен, ойлоп табуучулук ишке толук кандуу киришип жана болжогон патентке этунме берууге болот.

Мектеп окуучулары жана студенттер менен иштөө билим беруу потенциалы ойлоп табуучулук чыгармачылык менен иш алып барууга мүмкүндүк берип, бүтүндөй окууга кызыгуу жаратаарын керсетет. "Алтын туйун" Республикалык балдар инженердик-техникалык академиясынын (РБИТА), ойлоп табуучулук ишмердүүлүгү боюнча бюронун, өзгөчө конструктордук бюронун жана "Интеллект" интеллектуалдык клубунун ачылышы менен бул кызыктуу процесске окуучуларды даярдоонун чыныгы мүмкүнчүлүгү пайда болду. Окутуучулар

курамы аз дегенде 3 адамды: ойлоп табуучуну, техникалык дизайн боюнча адисти (суретчуну), компьютердик даярдык боюнча адисти камтыйт. Мындай топ РБИТАнын алдында тузулган жана практика жузунде биздин республиканын бардык областтарындагы мектеп окуучулары менен иштеп чыкты. Мектеп окуучулары ойлоп табууга уйренуу менен, өз моделдери жана макеттери менен "XXI кылымдын интеллектуалдары" сынагына катышып, интеллектуалдык эмгек процессине чын ыкластан кошулушту. Тырышчаак жана кешеруп эмгектенген балдар Кыргызпатентке болжолотурган ойлоп табууларына материалдарды даярдашты. Кыргызпатентке ойлоп табууга етунме беруу жол-жоболорунда езунун кыйынчылыктары бар, бирок окуучулар мындай максатты алдыларына коюп жана азыркы кунде етунмелер катталды жана эксперттер тарабынан каралып жатат. Алардын жашоосундагы биринчи олуттуу чыгармачылык кадам жасалды.

Интеллектуалдык чыгармачылыкты енукуруунун стратегиясы, биздин пикирибиз боюнча темендегу кадамдарды камтууга тийиш:

1. Ойлоп табуучулук чыгармачылыктын негиздерине жаштарды уйрете алган адистерди даярдоо.
2. Республиканын мектептеринде, колледждеринде, лицейлерде, ЖОЖдордо окутуунун ойлоп табуучулук маселелерин чечуу теориясы (ОМЧТ) системасын, биринчи кезекте факультативдик негизде жузеге ашыруу.
3. Ойлоп табуучулук маселелерин чечуу боюнча окутуу системаларын енукуруу боюнча илимий мектепти тузуу.
4. Биздин республикадагы чарба жургузуунун ар кандай тармагында: тоо кендерин казып чыгаруучу енер жайында, энергетикада, айыл чарбасында, мал чарбасында, жецил енер жайында ж.б.у.с. енукуруунун комплекстуу стратегиясынын негизинде зарыл маселелердин банкын каиыптандыруу.
5. Республиканын чыгармачыл жапгарына жардам беруу менен Кыргызстандын ойлоп табуучуларынын эмгегине ебелге тузуу.
6. Республиканын ЖОЖдорунда чыгармачыл илимий-практикалык структураларды тузуу.
7. Техникалык чыгармачылыктын Эл аралык кергезмелеруне катышуу.

Бул, республикада интеллектуалдык чыгармачылык процессинин енуугусун алдын ала керуубуз.

Ачбетге жаш ойлоп табуучуларды даярдоодо коюлган маселелерди бир эле шыктануу менен чечуу кыйын. Мамлекеттик денгээлде колдоо астында техникалык чыгармачылыкка даярдоо жана окутуу системасы тузулууге тийиш.

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ТЕХНИКА ИЛИМДЕРИ ЖААТЫНДАГЫ ОКУМУШТУУЛАР - 2009-ЖЫЛДЫН ЮБИЛЯРЛАРЫ

А. А. Алымкулова, МПТКМБсынын башкаруучусу

Азыркы билим жана маалыматтын доорунда илимдин ролу мурункудан даты ото маанилуу болууда. Бизге белгилуу болгондой, дуйнодо мамлекеттин енуугу децгээли аймагынын масштабы, качкынын саны, жаратылыш байлыктары, аскер-техникалык кучу жана кептегон башка факторлору менен эмес, елкенун интеллектуалдык капигал жыйындысы жана андан алынгандар менен аныкталат. Ушундан улам, заманбап дуйнодо илимий жана билим беруу чейросу эч эле артыкчылыктуу болуп калууда.

елкенун илимий-техникалык потенциалы - оономиканын ийгиликтуу «иугуу пегизинин бир и, маанилуу улупук ресурс. Заманбап дуйнодо мамлекеттин интеллектуалдык ресурсу оономиканын жана жалпы коомдун кыймылдатуучу жана онуктуруудогу зарыл болгон негизги элемента болуп калууда. Элкенун экономикалык онугуусунун азыркы шарттарында, дуйнолук оономиканын кризистик убагында илимди сактоо саясатынан билим экономикасын реформалоонун активдуу мамлекеттик саясатына етуу зарыл.

Ошондуктан илимий-техникалык чойрену онуктуруу негизинен, елкенун экономикалык енугушундо анын ролун жогорулатууга багыпталган жарандык изилдеелерге, социалдык программаларды аткарууга, калк учун жагымдуу экологиялык шарттарды камсыздоого байланышкан.

Бугунку кунде мамлекеттин алдында елкенун технологиялык потенциалын кыйшайусуз кучетуу, гуптуу жана колдонмо изилдеелордун артыкчылыктуу багыттарын онуктуруу, узурлуу улупук инновациялык системаны калыптандыруу маселеси турат.

Кыргыз окумуштуулары ар дайым жогору жарандык кезкарашы менен айыомяЛиаша келишкен, кучтуу жана гулдеген Кыргызстанды калыптандырууда алар кандай ролду аткараарын толугу менен билишет.

Кыргызстандын илимий потенциалы 90 ез алдынча илимий-техникалык мекемелерде, уюмдарда, ишканаларда, жогорку окуу жайларында, илимий-ендуруштук борборлордо, убактылуу чыгармачылык жамааттарда топтолгон.

Илимдин академиялык сектору негизинен, Кыргыз Республикасынын Улупук илимдер академиясында топтолгон, ал 25 илимий-изилдее институттарын жана борборлорду бириктирет.

Мында жаңы технологияларды иштеп чыгууда чоң кеңири бургулууда. Бул өз натыйжаларын берди жана бугунку күндө кыргыз технологиялары Швейцарияда, Германияда, Францияда колдонулууда. Мисалы: Малайзияда, СИРИМ-Берхард уюмунда коррозияга каршы каптоолордун плазмалык технологиясы ипгеге киргизилген.

1995-жылы Европа коому (ЕК) менен Кыргыз Республикасынын ортосунда өнөктөштүк жана кызматташуу жөнүндө макулдашууга кол коюлган. Бугунку күндө биргелешкен илимий-изилдөө долбоорлорун колдоо үчүн атайын ипгелип чыккан INTAS жана INCO-COPERNICUS сыяктуу ЕКнын программалары менен тыгыз байланышта иш жүргүзүлүүдө. Американын жарандык изилдөө жана өнүктүрүү фонду, Эл аралык илимий-техникалык борбор жана башка чет өлкөнүн уюмдары менен кызматташуу жүргүзүлүүдө.

КМШнын өлкөлөрү, Германия, АКШ, Малайзия, Кытай, Түркиянын академиялары жана ар түрдүү илимий мекемелери менен илимий-техникалык кызматташуу жөнүндө бир катар келишимдер түзүлдү.

Россия менен илимий байланыштарды калыптандырып жана бекемдеп жатканыбызды белгилеп кетуубуз зарыл, бул окумуштууларга биргелешкен ири эл аралык долбоорлорду аткарууга, жаңы натыйжаларды патентгеге жана илим кадрларын активдүү даярдоого мүмкүнчүлүк берет.

Бугунку күндө маалыматтык - коммуникациялык системалар ийгиликтуу илимий изилдөөлөрдүн маанилүү шарты болуп эсептелет. Ушуга байланыштуу, Илимдер академиясынын окумуштууларынын катышуусу менен «Кыргыз Республикасында өнүктүрүү үчүн маалыматтык жана коммуникациялык технологиялар» Улуттук стратегиясы иштелип чыккан.

Ушул программаны ишке ашыруу максатында окумуштуулар тарабынан телефондук тармактар, курчап турган чейренун экологиялык абалынын мониторинги үчүн маалыматтык технологиялар түзүлгөн жана башкалар. Жер кыртышынын мониторингинин спутниктик системасын пайдалануу менен тоо-тоо этегиндеги аймактар үчүн катастрофалык суу каптоолор тууралуу билдируунун автоматтуу системасын иштеп чыгуу жүргүзүлүүдө.

Кыргызстанда илимий ишмердүүлүк менен 600 илимдин докторлору жана 3 миңге жакын илимдин кандидаттары алектенүүдө.

2009-жыл илимдин ар түрдүү тармагындагы Кыргызстандагы көптөгөн окумуштуулары үчүн юбилейлик болуп эсептелет.

Ушул жылы эң мыкты окумуштуулар: **академик Еремьянц Виктор Эдуардович, академик Кутуев Мухамед Дадиевич, академик Мамасаидов Мухаммаджан Ташалиевич** өздөрүнүн 60 жашка чыккандыктарын белгилешет.

Академик Еремьянц Виктор Эдуардович 1949-жылы ©збек Республикасынын Ташкент шаарында төрөлгөн. Азыркы убакта Кыргыз-Орус Славян университетинде профессор жана аны менен бирге Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Машина таануу институтунда «Урма жана урма машиналар» лабораториясында башчылык кылат.

В. Э. Еремьянц машиналарда импульстарды калыптандыруу жана беруу теориясын, тышкы чейре менен урма системалардын өз ара аракеттениуу теориясын өнүктүрдү, машиналарда урма процесстердин эсебин алуу ыкмасын иштеп чыкты. Алынган натыйжалар бүткүл дүйнөгө белгилүү болгон «Луна-24» космостук станциясынын бургулоочу автоматтарында, куючу ондуруште фиништик операциялардын түйшүктүүлүгүн теңдетуу жана механизациялаштыруу ж үчүн гидравликалык серпилепурма станокторунда, гидравликалык айланма-урма бургулоочу машиналарды курууда пайдаланылган, алар Кузнецк машина куруу заводунда сериялык чыгарылган.

Виктор Эдуардович Еремьянц - Эл аралык инженердик академиянын академиги болуп эсептелинет, академия ага 2000-жылы «XX кылымдын мыкты инженер?» деген наамды ыйгарган.

Академик Кутуев Мухамед Дадиевич Ысык-Көл облусунун Жети-Өгүз районунун Барскон айылында туулган. Ал жалпак жана мейкиндиктик системалардын айыпталган чектелген абалдарык изилдөө үчүн юптомдук моделдин сунуштаган. Биринчи жолу толугу менен мүмкүн болгон абалда курулуш конструкциялардын ишенимдүүлүгүн жана узакка иштешин болжолдоо үчүн методологиясын жана тийиштуу эталондук жана реалдуу моделдерин иштеп чыккан, бул инженердик эсептеелердин илимий негизин кеңейтууге мүмкүнчүлүк берди. Ал алардын серпилгич-статистикалык абалынан ишенимдүүлүгүн жоготконго чейин болгон ишти баяндоого жөнөмдүү жалпак жана мейкиндиктик системалар үчүн натыйжалуу моделдерди синтездеди.

Академик Мамасаидов Мухаммаджан Ташалиевич 1949-жылы 1-апрелде Ош облусунун Араван районунун Араван айылында туулган. Ал боштуктун кептеген деңгээлдери менен вертикалдуу шнек механизмдердин теориясын иштеп чыккан, алардын натыйжалары Айдын устунку катмарын изилдөө үчүн топурак алуучу бургулоо автоматтардын жумушчу органын тузуудо пайдаланылган жана «Луна-24» планеталар аралык станцияда колдонулган. Ал жаратылыш ташын табуунун жана иштеп чыгуунун технологиялык процесстерин жана жогорку натыйжалуу техникалык каражаттарын иштеп чыгуу боюнча илимий изилдөөлөрдү жүргүздү. Анын катышуусу менен таш издеп иштетип чыгуучу машиналардын 9 жаңы үлгүсү иштелип чыкты.

Мамасаидов Мухаммаджан Ташалиевич - Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин ЭБЖнын депутаты, Эл аралык инженердик академиянын академиги, 2007-жылы чыгармачылыкта жетишкендиги үчүн ага ИМБДУнун Алтын медалы тапшырылган.

өздөрүнүн 65 жашка чыккандыктарын корунуктуу окумуштуулар: Абдраимов Самудин Абдраимович, академик Акаев Аскар Акаевич белгилешет.

Абдраимов Самудин Абдраимович Ысык-Көл облусунун Ак-Суу районунун Отуз-Уул айылында туулган. Ал космостук телолорду изилдөө, ошондой эле кутуусуз шарттарда иштөө үчүн арналган бургулоочу автоматтардын күч трансмиссияларын изилдөө үчүн активдүү катышкан. Изилдөөнүн натыйжалары «Луна-24» космостук тажрыйбаны аткарууда колдонулган.

Чыгармачылык ой жугуртуусу менен айырмаланып, Самудин Абдраимов таптакыр жаңы тармак - кыскач жасоодо космостук изилдөөлөр үчүн электромеханикалык импульстук системалар тармагында өз билимин сынады. Натыйжада, кинематикалык элементтердин бири билинбеген кичинекей эмес башкаруучу жылдыруунун астында аткаруу звеносунун кыймылдык мыйзамын иш жүзүндө тезинен өзгөртүүнүн, укмуштуудай мүмкүнчүлүктөргө ээ болгон өзгөрмө тузумдун механизмдин жаңы классы пайда болду.

Самудин Абдраимович Абдраимов - техника илимдеринин доктору, профессор, КР УИАнын корреспондент-мучесу, «Кыргыз ССРинин эмгек сиңирген ойлоп табуучусу» деген наамы бар, Казак Республикасынын Инженердик академиясынын академиги. Ойлоп табуучулук ишмердүүлүгүндө чоң жетишкендиктери үчүн ЕАПУ Самудин Абдраимовичке «Ойлоп табуучулук жана патент ишине салым киргизгендиги үчүн» В. И. Блинников атындагы Алтын медалды ыйгарган.

Академик Акаев Аскар Акаевич 1944-жылы 10-ноябрда Кыргыз Республикасынын Кемин районунун Байрак айылында туулган.

Аскар Акаев иштеп чыккан «теңдештирүү ыкмасы» ар турдуу аспап жана тузулуштордо температура талаасын эсептөө үчүн инженердик практикада кенири пайдаланылууда. 1972-жылы Аскар Акаев илимдеги жаны багыт - оптикалык эсептөө техникасына өтүү. Ал конструктивдик теорияны, реверсивдуу алып жүрүүчүлөрдө чоң сыйымдуулуктун голографиялык эске тутуучу тузулуштердин эсептөө жана жагымдуу шарт тузуу ыкмаларын, ошондой эле ЭЭМде голограммалардын синтезин түзөт.

Аскар Акаевич Акаев Альберт Эйнштейндин Алтын медалы, Россиянын герби менен сыйлык тасмасы (Колдонмо илимдер академиясынын айырмаланып турган жогорку белгиси), Эл аралык инженердик академиянын Чон Кумуш медалы менен сыйланган. Ал ошондой эле Нью-Йорк, Ислам, Эл аралык инженердик академиянын жана чет елдердин бир катар академияларынын мүчөсү.

Академик, КР МИАнын корреспондент-мучесу Тулемышев Меле Шамыраниевич 70 жашка чыгат. Ал 1939-жылы Фрунзе шаарында туулган. Ишмердүүлүк тармагы - курулуш индустриясы.

М. Ш. Тулемышевдин жетекчилиги астында «Курулуш конструкцияларды жылуулук менен иштетип чыгуу» илимий лабораториясы уюптурулган, ал монолиттуу бетон иштерин жана чогултма темирбетон эндурунгунун ургалдаштыруу технологиясын жакшыртууга олуттуу салым киргизген республиканын негизги илимий болугу болуп эсептелет. Жылуулук менен иштетүү процессинде бетондун сапатын камсыздоо боюнча илимий иштелмелер курулуш индустрия заводдорунда, «Кыргызкурулуш» концернинде, «Азат» корпорациясында, «Кыргызгаил» корпорациясында жана республиканын чегинен тышкары дагы кеңири колдонууга ээ болду.

Тулемышев Меле Шамыраниевич илимий иште жетишкен ийгиликтери үчүн бир нече жолу окметтук сыйлыктар менен сыйланган, Эл аралык инженердик академиянын корреспондент-мучесу.

2009-жылы техника илимдеринин доктору, Кыргыз Республикасынын УИАнын академиги Маматканов Дуйшен Маматканович 75 жашка толот. Ал 1934-жылы Ысык-Кол облусунун Дархан айылында туулган. Инженердик гидрология жана суу ресурстарын башкаруу тармагындагы адис. СССРдин медалдары, Кыргыз ССРинин ВС Грамоталары менен сыйланган, Кыргыз Республикасынын илимге эмгек сицирген ишмери.

Окумуштуулардын коп кырдуу илимий ишмердуулугу Кыргыз Республикасынын ©кмету тарабынан бааланды. Аларга Илим жана техника жаатындагы Мамлекеттик сыйлыктар, «Кыргыз Республикасынын илимге эмгек сицирген ишмер», «Кыргыз Республикасынын илимге эмгек сицирген ойлоп табуучусу» наамдары ыйгарылган.

Илим жамааты юбилярларды юбилейлери менен кутгуктайт жана аларга ден-соолук, бакыт жана чыгармачылык ийгиликтерди каалайт.

Мамлекеттик патештик-техникалык китепканада илимдин ото бай фонду тузулган, анда техника илимдер жаатында иштегендердин диссертациялары, диссертациялардын авторефераттары, монографиялары, окумуштуулардын депонирленген кол жазмасы, ошондой эле елконун реалдуу секторун онуктуруу койгейун чече турган ИИИнин отчёттору топтолгон. Диссертациялардын авторефераттарынын, ИИИ жана ТКИнин маалымат базаларынын электрондук каталогун киргизуу жолу менен китеикананын илимий ресурстарын жариямалоо ишке ашырылууда; «Корпоративдик электрондук репозитарий тузуунун негизинде Кыргызстандын окумуштууларын тейлоонун жацы туру» долбоорун ишке ашырууга катышуу, серептик маалыматгы, библиографиялык керсоткучторду электрондук форматта тузуу.

Ушул макала ошондой эле техника илимдер жаатында Кыргызстандын белгилуу окумунпууларынын жетишкендшгерин белгилуу кылууга багытталган.

Адабияттар:

1. Абдурасылов Ы. Наука требует перемен //АКНpress. - 2007, № 1. - С. 26-27.
2. Асанов У. А. и др. Кыргызская наука в лицах: Краткий исторический и био-библиографический свод. - Б.: Центр госязыка и энциклопедии, 2002. - С. 78,281,333,515.
3. Жеенбаев Ж., Алдашев А. Основание для оптимизма. Академическая наука Кыргызстана - Всемирному дню науки // Слово Кыргызстана. - 2003, 11 ноября. - С. 11.
4. Справочник: Юбилейное издание. - Б.: Технология, 2001. - С. 5, 16, 32-33, 58.

темасы
тар ме:
долбос
конкре
тураль
циялы
же]
ишеш
темен
кебей
мыйзг
узгут
карш!
чьнуз
карш:
РУУД
кыла'
лат:
дагы,

багы
логи
генд
экон
КОЛЕ
чул^
даш
алу)
РУУ
араі

**ГОМОГЕВДИК АВТОМАТТАШТЫРУУНУ
ЭВРИСТИКАЛЫК ДОЛБООРЛОО**

В. Д. Даровских, ойлоп табуучу

*«Эгерде туюм болсо, демек, мыйзамченемдуулук дагы бар»
П.Л. Капица (1894-1984)*

Техникалык-экономикалык артыкчылыктарга жана автоматташтыруу системасын башкаруунун натыйжалуулугуна жетишуудо элемештерди, байланыштар менен интерфайстарды женекейлештуруу жана типтештируу менен аларды долбоорлоонун эмгек келему кыскарат; ез милдетин ашыкча аткарбаган конкреттуу технологиялык милдет алдында адистештирилген машинада структуралык ар турдуулук интенсивдуу алмашат; активдуу киргизилген, эксплуатациялык режимде жана процесетерди токтотууда зарылчылыксыз ездештурулген же кайра калыбына келтирилуучу ресурстардан канааттандырарлык ишенимдуулук берилет. Башкача айтканда, системалардын ар турдуулугу темендейт, ал эми типтуу чечимдер турундегу алардын жайылтылуучулугу кебейет. Бул изилдее системалардын онугушунун объективдуу мыйзамченемдуулуктеру менен макулдашылат жана зарыл болгон натыйжага узгултуксуз алып келет. Мындай инновациялык еркундетуудо негизги карамакаршылык алардын инновациялык мацызын жоготпостон оригиналдуу иштеп чыиууларды типтик децгээлге кайрадан тузуу зарылдыгы бар. Карамакаршылыктарды чечуу долбоорлоонун максатгуу механизмин автоматташтырууда пайда болгон онугуудо иштеп чыгуучулардын ойлоп табуучулугун талап кылат, анын негизинде ырааттуу корутундулардын логикалык чынжыры аткарылат: кыймылдын модулу жок, кыймылдын маалыматгык-башкаруу модулдары дагы, ал эми акыркысысыз интеллектуалдык модулдар дагы пайда болбойт.

Мындай кырдаалда изилдоону томендогудей идеяларды жузоге ашырууга багыггоо керек: ондогон жылдар бою бар болууга мумкунчулук беруучу технологиялардан кыйла узагыраак убакытка багытталган технологияга отуу; гомогендик модулдук индустрияны минимум дегенде тармакта, ал эми идеалда болсо экономика системасында беруу; долбоордук иштерге фундаменталдык жана колдонулуучулук децгээлде системанын болууга мумкун болгон мумкунчулукторун баалоону киргизуу; алардын иштее мумкунчулукторун универсалдаштыруу учун тузулуучу системалардын структуралык спецификасын эсепке алуу. Бул идеяларды иштеп чыгууга техникалык университеттин автоматташтыруу жана робот техникасы кафедрасынын илимий-ондуруштук кластеринин куч аракетгери багытталган.

Долбоордук максаттарга жетуу учун женге салууга эмес, акыркы натыйжага багыт алуу менен изилдеелердун концептуалдык принциби берилген, бул учун системада езу-езу уюштуруу жана эволюция децгээлине чейин элементтик жана байланыш базаларынын толук жана ашыкча эмес курамынын ички касиеттерин енукуруу менен туруктуулукка жана чыдамкайлыкка жетишилет. Акыркы сапаттары объектилер системасынын бир так терминсизделгенден жеке "тынымсыз" заказдарга чейин чыгуусуна берилуучу башкаруучу типтуу олчомдук диапазонду камсыз кылат. Долбоорлоонун каралып жаткан койгойлору функционалдык касиеттер дискреттуу ондурулуучу объектилерди узгултуксуз агымдарга кайра тузууге мумкундук бергенде, структуралык онугуу мумкунчулукгеру бар иштеп чыгуучу тузулуш катары универсалдык модул менен чечилет. Модулда технологиялардын генератору жана башкаруунун энергенттак системасы, элементгердин жана байланыштардын параметрлеринин, ошондой эле стохастикалык журум-турумдун жана эволюциянын маалыматтык мониторинги бар.

Модулдун активдуулугу, бар болгон альтернативалардын ичинен параметрлердин, алардын программалык же эркин езгерушунун туруктуулугу учун структураларын максатка багытуу озгертуу менен езунун стратегиялык журум-турумун тандап алуу жендемунун таасирин башкаруучунун алдын ала кере билуусундо тургандыгы маанилуу. Муну менен модулдун журум-туруму директивалык сунуштар менен дал келбей калуусу мумкун жана системанын кооперативдик журум-турумун уюштурууну жекэкейлештурет. Ар бир модулга кирүүлөрдү жана чыгууларды башкаруулардын карама-каршы жыйындылары менен ондуруучу жана керектөөчү иштерди бир учурда аткаруу жендомдуулугун беруу пайдалуу. Муну менен система объектилердин серияларын узгултуксуз чыгаруу, жеке заказдарды откоруу же активдуу аракеттерден толугу менен бошонуу жана ишке жендемдуулутун калыбына келтируу режимдеринде аракетгенууге жендомдуу. Салпуудан принциптуу айырмаланган автоматгаштыруу сисгемаларына сапапуу коп турдуулукту беруунун концептуалдык мумкундугу белгиленген.

Айтылган идеялар кластерде актуалдуулугуна, илимий же колдонулуучулук маанилуулугуна, натыйжалуулугуна жана жузеге ашырууга боло тургандыгына текшерилет. Текшеруу маалыматтык издоону, тандап алууну жана жузеге ашыруу темасын формулалаштырууну, аны баалоону негиздее этаптары аркылуу аткарылат. Баалоо учун спецификалык: математикалык, эксперттик, эксперименталдык ыкмалар колдонулат. Эгерде жалпы тушунукте ыкма деген сыпаттаманын жана долбоорду практикада ишке ашыруу болсо, анда идеянын салыштырмалуу натыйжалуулугун кэ - математикалык баалоонун варианты темендегудей турде мумкун кэ=Э0/Эи(1-Рр), бул жерде Э0 - кутулген натыйжа; Эи - изилдееге кеткен чыгымдар; Рр - тобокелдик мумкундугу. Идеяны эксперттик баалоо анын инновациялык маанисин ачык жарыялоо зарылчылыгына жана интеллектуалдык менчикти коргоого укуктун маанилуу даражасында жоготууга алып келээрин кутуу керек. Демек, know Ы\удун ролу есет.

Долбоордук иште аракеттердин морфологиялык же функционалдык аныкталган жыйындысында жабылган ез ара бирин бири жоюучу элементтери бар аракеттердин кептеген жеткиликтуу ыкмаларында чейрену тандоо жагдайын чечууге туура келет. Белгилуу бир жыйынтыкгар боюнча ар бир аракеттин натыйжалуулугу тандап алууну ишке ашырган аткаруучуга кез каранды эмес. Чагылдырылган чейреде аракеттердин ыкмасын билуу денгээли таасирлерди салынгырмалуу максималдуу мумкундукто башкаруучу бул натыйжаны алуу учун анын башкаруу мумкунчулуктерунун чени болуп эсептелет. Муну менен билим деңгээли деген бул курчап турган шарттардын жана натыйжанын белгилуу бир салыпгырмалуу баалуулугунун конкреттуу жыйындысына салыштырмалуу курулган ченем.

Тушунуу натыйжалуулукка таасир эткендин бардыгына жооп беруу мумкундугун берет. Эгерде өзгөртүүлөрдө анын журум-турумунун натыйжалуулугун темендетуугө алып келуучу курчаган чейредегу же аткаруучунун езунде өзгөрүүлөр болсо, ал езунун журум-турумун натыйжалуулук кайрадан все тургандай кылып өзгөртөт, анда адис болгон окуяны тушунду деп айтышат. Мындай жооп аракеттердин бир ыкмасынан башкасына отууде, же аны башкага алмаштырбастан аракеттердин мурдагы ыкмасын, же болбосо тигинде же мында бир эле учурда модификациялоодо турушу мумкун. Демек, тушунуу долбоордук натыйжаларды алуунун мумкун болуучу чендери менен байланыштуу жана алгоритмикалаштырууну болжолотурбайт.

Идеянын бар болуусу маанилуу влчемдо аны жузегв ашырууга умтулуу менен тушундурулвт. Тандап алуунун чойресунде дагы умтулуу, аткаруучунун жыйынтык боюнча максималдуу натыйжалуулукка ээ боло турган аракеттин ыкмасын тандап алуу мумкунчулугу менен сыпатталат. Жыйынтыюса умтулуунун даражасы бар болгон альтернативаларга жараша болот. Бул учурда анын тандап алууларынын салынгырма жыштыгы ар бир жыйынтыкка умтулуунун даражасы болот. Ушул чондук ал учун максималдуу болгон жана артыкчылыкгуу болуп калуусу мумкун болгон, кептун ичинен алынган натыйжа ошол.

өзгөрүлмолуу умтулууларга ээ болуу акылга сыярлык иш жана ошондо же алуу улам кыйындап бараткан натыйжадан баш тартышат, же жетуу кыйла женил болуп бара жаткан натыйжаны алууга етуп кетишет.

Эркгуу жана ежер адис учун максатгагы натыйжаны канчалык кыйындык менен же оной алуу маанилуу эмес, болбосо ал умтулуусун өзгөртпейт. Акыркы натыйжа адис тарабынан идеал катары сыпатталат. Кептин баары кол жеткис абалды кездей умтулуу адиске канааттангандыкты алып келээринде жана коомдо прогресс катары таанылгандыгында.

Ушундан улам аткаруучунун максаты канчалык койгейду чечууде эмес, кыйла маанилуу жана келечектуу кейгейлерге канчалык өткендугунде турат деп жыйынтык чыгарса болот. Башкача айтканда, жаңы натыйжаларга тынымсыз умтулуунун ©зу максат болуп эсептелет жана ошондуктан, кээ бир конкреттуу натыйжага жетууну ушул максатка жетуунун каражаты катары эсептеегв болот. Эгерде бул ушундай болсо, адам жаңы дагы кыйла кызыктуу жана татаал масе-

лени чечуу учу^{®1} каражатта кайсы маселени чечууге ага мумкундук беруучу, максаттарга умтулат. Мындай итеративдик ырааттуулукта кыймылдын бул процессинин чексиз улана беруусу учун тупку максат салынгырмалуу кол жеткис болуусу керек. Идеалдардын калыптанышы жана аларга умтулуу адамдын жашоосун маңыздуу жана маанилуу кылат. Бирок, бир нече максаттардын ичинен тандап алууну жүзөгө ашыра алган, муну менен мурдагы максатка жеткенден кийин, же ага жетпей калган сон жана андан ары идеалдар учун максаттарды курмандыкка чалуу менен жаны максатты тандоо аркылуу идеалга максаттуу умтулган системаларды гана умтулгандык деп эсептеге болот. Алга жылдыруунун жана онуктуруунун идеяларын калыптандыра билуу маанилуу, бул адамды ал тарабынан тузулгон тузулуштен же механизмден айырмалоочу талап болуп эсептелет. Ошону менен бирге эле азырынча максаттарды тандап алуу учун объективдуу сапаттык жана сандык талаптар тузуло элек. Тандап алуу жагдайынын параметрлеринин багыттарынын аркасында идеалга карай умтулуу максималдаштыр[^]уда натый[^]салуу тандоолорго, тандалып алынгандардык паты[^]жалуулугуна, алынган натыйжалардын биримдуулугуне, бул натыйжалардын салынгырмалуу баалуулугунун жеткиликтуулугуне жетингууну талап кыла тургандыгын белгилөөгө жол берилет.

Убакыттын каралып жаткан узумунде максатка жетууге болбой тургандыгына, ал эми идеал болсо дегеле кол жеткис экендигине карабастан, маселелерди чечуу жана кейгейлерге активдуу чыгуу аркылуу аларды коздой жылуу жонундо айтуунун мааниси бар. Бул учун аткаруучу келип тушуучу маалыматка зарыш болгон издоонун томендогу жол-жоболорун аткаруусу керек: тушунууну кээ бир ебелгеге функционалдык жооп катары кабылдоо, субъектиге анын мурда эмне сезгендигине жооп берууге мумкундук беруучу эс-тутум менен бириктирилуучу озунун жеке акыл-эс жагдайы катары кабылдоо. Башкаруу объектисин кабылдоочу, максатка умтулган аткаруучу, ага башкаруучулук чечимдерди иштеп чыгууга жана кадимки же езун-езу уюштуруучу башкаруунун режимдеринде кыймылдоого мумкундук беруучу анын структуралык жана функционалдык касиетгерине жооп берет.

Тандоонун жагдайына ээ болгон жана жагдайга адамдын канааттануусуна же канааттанбоосуна таасир этуучу кептоген структуралык жана функционалдык касиетгер максатка умтулган адистин тандап алуу жагдайынын модели болуп калат. Ага кырдаалга таасир этуу менен активдуу жана продуктивдуу аракет кылгандан башка эч нерсе калбайт. Идеялык ынангандык кейгейге алып келет. Максатка умтулган адисте кейгейден арылуунун уч жолу бар: четтетуу, чечим, чечуу. Аракеттердин мумкун болгон ыкмаларын белгилөө тандоо жагдайынын моделин куруунун маанилуу белугу болуп эсептелет. Кейгейлерду чечуудегу ийгиликтердин кепчулугу же эски максатка жетуунун жацы ыкмасын табуу менен, же аракеттин кенумуш ыкмасын колдонуу менен алынган жацы натыйжаны табуу менен шартталган. Табылган альтернативдердин жацылыгы чыгармачылыктын актысы болуп еткендугу женунде куболендурет.

с беруучу,
J бул про-
ол жеткис
lмдын жа-
•ш ичинен
кеткенден
ксаттарды
сартуу ум-
щыруунун
цамды ал
iap болуп
алуу учун
жагдайы-
гуу макси-
натыйжа-
ардын са-
кыла тур-

Таанып билуу процессинин итерациялык эвристикалык цикли

эй турган-
н, маселе-
(vй жылуу
аалыматка
ушунууну
анын мур-
ум менен
каруу объ-
[ук чечим-
зуунун ре-
сана функ-

гтануусуна
'нкционал-
лодели бо-
дуу аракет
лып келет.
уу, чечим,
цдайынын
чечуудегу
табуу ме-
[атыйжаны
ыгармачы-

Аракеттердин жаңы потенциалдык ыкмасын табуу жөндөмүн көпчүлүк учурда тушунууга тузден-туз кириптер болгон интуиция деп аталган ой жүгүртүү функциясына кошуп эсептешет; акыл корутундусунун же талкуулоонун жардамысыз алынган билим жөндөмү же билими; интуитивдик тушунуу, сезим, тез жетуу, кубануу. Интуицияны гаануудан жаңылык катары мындай корунушту принципалдуу тутнуу келип чыгат. Жаңылык деп (суретту караңыз) коомчулук тарабынан чечилген жана алынган инновациялык жетишкендик эмес, бир белугун тушунуунун ойлоо диалектикалык процесси жана муну менен андан ары улангылуу зарыл болгон талкуулар таанылат. Иштеп чыгуунун маңызын толук тушунуу бул иштеп чыгууну идеянын чейресунен долбоордун этабына которгондуктан, жаңылык муну менен жоюлат. Бул, интуитивдик тушунуу процесси тузден-туз болуп эсептелбестиги, бирок анын натыйжасын тушунуу практика жүзүндө убакытты коротпостон капысынан болуп өткөндүгү менен тушундурулет. Изилдөөчүгө кээде чечимге алып келген шыктануу ага келгичекти кейгейдун устунде узак убакыт ойлонууга туура келет. Албетте жаңылыктын меенету кыска, бирок анын натыйжасы бир топ узак убакытка созулат жана абдан зарыл.

Ушундай жол менен гомогендик индустриянын модулдук компонента катары кеп байланыштуу структурасы бар автоматташтыруу системасы тузулуусун улантууда. Анын негизинде кол чатырды ойлоп табуу (патент КР 1078), андан ары өндүрүш системаларынын, ыкмалардын жана башкаруу каражаттарынын, сырткы чейренун тузулуштерунун, өнөр жай роботторунун, роботгордун кар-

моолорунун, жабдуулардын элементтеринин, элементтердин жана байланыштардын конструкцияларынын, ЭЭМ учун программалардын инновациялык кластери, (а.с.848262, 918014, 1110981, 1315706, 1484786,1511119; патентгер КР 306, 443, 448, 881, 908, 909, 918, 925, 955, 983, 1052, 1077, 1095, 1109, 1123, 1141; автордук укук объектилерине кубелуктер 141, 143, 1163; техникалык университеттин рационализатордук сунунгары 11, 12, 13, 26, 27, 32) келет. Иштеп чыгуулардын ийгиликтерин ЭПКнын темендегу класстарынын взуне тартуучу системасы коштоду: В21, В23, В25, В30, F15, F16, G01, G05.

Бул инновациялык процессте идеянын жаралышы, гипотезанын жылышы, принциптерди, ыкмаларды жана геориялардын жоболорун калыптандыруу, илимий фактыларды жалпылаштыруу, эксперименттеодегу биринчи кадам деген бул адистин оюндагы чындыктын чагылдырылыш формасы гана. Гипотеза эми факт жузундегу материалды тушунуунун формасы болуп калат жана тушунуунун фактылардан теорияга етусун камсыз кылат. Бул учун гипотеза таанып билуу принциптери менен макулдашат, белгилуу мыйзамдарды эсепке алат, ал изилдее учун жылдырылган, принципиалдуу текшерилмелуу, женекей, логикалык карама-каршылыксыз фактыларды тушундурет. Тигил же бул фактыларды тушундуруучу же негиз катары бир нече гипотезалар кызмат кылат, бирок далилденгени гана теория болуп калат.

Долбоордук иште кайсы изилдеенун болбосун биринчи себеби болуп, кейгейден мурда турган тандоонун жагдайы эсептелди. Сезимдин пайда болуу шарттарында же канааттанбагандык абалында же взунун андан аркы аракетгериндеги кумендуулукге тандоонун жагдайы кейгейлуу жагдайга есуп жеткен. Кейгей тандап алуу мумкундугуне адистин жообунун натыйжасында жана ал женунде ал кабардар болгон учурда пайда болгон. Бул кабардар болуу кумендуулуктун жана канааттанбагандыктын абалы менен бирге изилдеечуде койгейдун бар экендигин ырастоо учун зарыл. Кабылдоо маалыматтар менен камсыз кылып, ал жагдайды тузуучу модель аркылуу тандап алуу мумкундугуне таасир этти, Чечим аракеттердин ыкмасы катары калыптанды жана башкарылуучу өзгерулмелуулердун кептеген маанилери менен аныкталды. Аракеттердин мумкун болгон ыкмасын кабылдоо, ал изилдеечунун оюна келгенде, езунен езу интуициянын продуктусу болуп эсептелди. Бирок бардык сунуигар интуициялык пайда болгон жок: алар жагдайды ойлонуштуруунун натыйжасы дагы болгон, жана аткаруучу билгендиктен, же бул жагдайга салыштырмалуу ишенгендиктен келип чыккан. Кириш маалыматтары ал учун кабылдоону жана кыймылдын сезимин камсыз кылган ой жугуртуу процессинин журушундо аны баалаганда сунуш идея болуп калган. Бул контексте баалоо, аракеттин сунушталган ыкмасы ылайыктуу жагдайда адис каалаган натыйжага алып келээрин же алып келбей тургандыгын алдын ала айтууну билдирген.

Жыйынтыгында жагдайдын чечшиши кээде эц натыйжалуу жол менен жузеге аша тургандыгына эч ким тац калбайт жана анын устуне бул жерде кайсы ыкма кыйла натыйжалуу экендиги белгисиз. Ошону менен бирге адистердин куч аракетгерин бириктируу кепчулук учурда чоц натыйжалуулук менен мындай тандоону жургузууге мумкундук берет. Бул маселе боюнча цивилизация билимдеринин жыйындысы жогоруда методология катары белгиленген тармакка кирет. Методологияда жагдайды талдоо, тандоону жузеге ашыруу жана максаттарга умтулгандык менен жылуу процесстери талданат.

Издое ишинде темендегу тобокелдик кейгейлер дагы жоюлат: ипатенттеену финансылоо; патентгееге автордук укуктарды еткеруп беруу; долбоорлорду финансылоо; сатууларга жетишуу.

Бул талкуулар инновациялык долбоорлордун кеп турдуу чебердикги талап кылган жана татаал кейгейлерун катуу жана объективдуу изилдеену жецилдеткен жок, бирок алар мындай изилдеену мумкун кылышты.

Бул макалага кирбеген талкууларды автордун темендегу басылмаларынан жолуктурууга болот: Перспективы комплексной автоматизации технологических систем. - Фрунзе: Кыргызстан, 1989. - 193 е.; Многосвязные ГПС. Теория и практика. - Б.: Текник, 2003. - 332 е.; Управляемые механизмы. - Б.: КТУ, 1996. - 80 е.; Дискретные методы в управлении объектами машиностроения. - Б.: Текник, 2000. - 184 е.; Управляемые механизмы. Путь к способам. - Б.: Текник, 2004. - 172 е.; Менеджмент итерации: идея - проект - практика. - Б.: Текник, 2006. - 184 е.; Вероятностные возможности в менеджменте производства и планирования организаций. Справочник для аналитического исследования возможного поведения систем. - Б.: Текник, 2009. - 68 с.

ПАЙДАЛУУ МОДЕЛДЕРДИ КОРГОО

А. А. Куттубаева, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын Ойлоп табууларды, пайдалуу моделдерди жана өнөр жай үлгүлөрүн экспертизалау бөлүмүнүн эксперти

Өнөр жай менчиги укугунун объектилерине салттуу түрдө кошуу жүрүшкөн пайдалуу моделдерди коргоо 1883-жылдын 20-мартындагы Өнөр жай менчигин коргоо боюнча Париж конвенциясы тарабынан караштырылган. Так ушул Эл аралык укуктук акт Конвенциянын катышуучу-өлкөлөрү үчүн технологиянын кайсы бир тармагындагы адамдын интеллектуалдык ишмердүүлүгүнүн пайдалуу моделдер сыягауу натыйжаларын укуктук коргоону караштыруу мүмкүндүгү чыңдайт.

Пайдалуу моделдер жөнүндөгү дүйнөдөгү биринчи мыйзам 1891-жылы Германияда, жаңы болуп туруп ойлоп табуучулук чыгармачылыктын талап кылынган деңгээлине жооп бербеген техникалык чечимдерди мындай сот коргоосу керек экендигин Империялык сот корсоткондон кийин кабыл алынган. Германиядан кийин анын мыйзамдык тажрыйбасына негизденуу менен башка мамлекеттер өздөрүндө пайдалуу моделдерди коргоону киргизе башташкан.

Азыркы мезгилде пайдалуу моделдерди укуктук коргоо дүйнөнүн 60тан ашык өлкөлөрүндө караштырылган, мисалы Данияда, Испанияда, Италияда, Нидерландияда, Португалияда, Финляндияда, Кытайда, Японияда, Польшада, Чехияда, Венгрияда, Болгарияда, Бразилияда, Мексикада, Уругвайда, Тайландда, КМШ өлкөлөрүндө ж.б. өлкөлөрдө. Анын ичинде Европа Союзунун өлкөлөрүндө Улуу Британия, Швеция жана Люксембургдан башкасында, пайдалуу моделдерди укуктук коргоонун белгилүү бир формалары бар. Бирок өз аймагында пайдалуу моделдерди укуктук коргоону жүзөгө ашырууну зарыл деп эсептебеген дагы өлкөлөр бар. Мындай өлкөлөргө АКШ жана Канада кирет. Негизинен пайдалуу модель сыяктуу интеллектуалдык менчиктин натыйжаларын укуктук коргоонун мындай формасын киргизип жаткан өлкөлөрдүн саны кебейүү тенденциясына ээ болуп жаткандыгын белгилеуге болот.

Кепчүлүк өлкөлөрдүн мыйзамдары боюнча пайдалуу моделдер деп патент же кубулук менен корголгон, тузулушка тиешелүү маселенин техникалык чечимин тушунушет.

"Пайдалуу модель" атоосу - "кичи патент" (Австралия), "пайдалуу жаңылык" (Малайзия), "пайдалуулугу жөнүндө кубулук" (Франция), "кыска мөөнөттүү патент" (Бельгия, Нидерландия) жана бир катар башка атоолорго текгеш.

Пайдалуу моделдер коргоону өнөр жай менчиги жөнүндө жалпы мыйзамдардын негизинде (Испания, Португалия, Кытай, Польша, Кыргыз Республикасы ж.б.), же атайын мыйзамдардын негизинде (Германия, Дания, Италия, Финляндия, Уругвай, Япония ж.б.) алышат.

Манызы боюнча пайдалуу модель - бул механика, электр техникасы, оптика, прибор жасоо тармагында жана ойлоп табууларга патентгерден пайдалуу моделдерге коргоо документгериин айырмасына тиешелуу жалпы езгече-луктерге таандык болгон кээ бир ойлоп табууларга колдонулуучу аталыш:

- пайдалуу моделге коргоо документгериин аракеттенуусунун узактыгы ойлоп табууга патенттерге Караганда аз (демейде 7ден 10 жылга чейин);
- пайдалуу моделди каттоо процесси оңой, тезирээк жана орточо эсеп менен алты айды камтыйт;
- пайдалуу моделдердин патентке жарамдуулук шарттары ойлоп табуулар учун шартгарга Караганда теңгээлде;
- улупук патенттик ведомство тарабынан етунмолер боюнча толук экспертиза жургузулбейт, (б.а. маңызы боюнча пайдалуу моделдин экспертизасы), коргоо документа белгилуу бир шарттарды сактоодо "ыкгыярдуу" система боюнча берилет;
- пайдалуу моделди каттоо жана кучунде кармап туруу учун телее зарыл болгон, ойлоп табууга патент алуу жана кармап туруу учун зарыл болгон алымдан томен патенттик алымдар.

"Пайдалуу модель" тупгунугу ар кандай елкелердун улупук мыйзамдары менен ар турдууче аныкталат. Мисалы, Кыргыз Республикасында, Россия Федерациясында жана Украинада, ©збекстанда, Белорусияда, Эстонияда пайдалуу моделдерге тузулуштер гана кирет. Арменияда, Азербайжанда, Тажикстанда, Казакстанда - ендуруш каражатгарын жана керектее предметгериин, ошондой эле алардын тузуучу белуктерун конструктивдуу аткарууга тиешелуу жаңы жана енер жайлык чечимдер кирет. Грузияда еркундетулген тузулуш, зат керек болсо ыкма дагы пайдалуу модель болушу мумкун.

Италиянын пайдалуу моделдер женунде мыйзамдары боюнча "патентке жарамдуу модель" деп конструкциялардын, машиналардын, приборлордун, аспаптардын жана кунделук керектелуучу предметтердин селекетторунун жаңы формаларын, же иштин езгече натыйжалуулугун же колдонуунун жецилдигин же керсетулген машиналарда пайдаланылуусун камсыз кылган алардын элементтеринин жаңы айкалыштарын тушунушет.

Австралияда инновациялык патент берилууге мумкун болгон объектилер катарында тузулуштер, ыкмалар жана заттар кабыл алынган.

Пайдалуу моделдер катары Тайландда тузулуштер ("Уч елчемдуу конструкциялар") сыяктуу эле ыкмалар дагы патент менен корголот.

Японияда буюмдардын формасына же конструкциясына, же буюмдардын айкалышына тиешелуу тузулуштер, б.а. жаратылыш мыйзамдарын пайдалануу менен идеяларды ишке ашыруунун натыйжалары пайдалуу модель катары корголот.

Данияда буюмдардын пайдалуу арналышына тиешелуу болгон элементтердин мейкиндикте жайгапгуу формаларына, аларды аткарууга ж.б. таандык болгон конструктордук чечимдерге пайдалуу моделдер катары коргоо берилет, ошондой эле дарылык жана тамак-аш продуктуларына тиешелуу болгон

есумдуктерду коргоого мумкунчулук берилет.

Германияда Пайдалуу моделдер женунде мыйзамды кайра карап чьпууда (1990-ж.) уч елчомдуу формасы жок буюмдарды пайдалуу моделдер катары каттоого чектоолер алынып салынган.

Кытайда пайдалуу модель формата, структурага же бул эки элементгин айкалышына, же практикалык пайдаланууга жарай турган продуктуга тиешелуу жацы техникалык чечим катары мунозделет.

Испаниянын Патенттер женунде мыйзамына ылайык, жацы деп аталуучу, ойлоп табуучулук децгээлди жана объектиге форма, структура беруучу, же аны пайдаланууда же ендурууде маанилуу жакшыртууну камсыз кылган курамды камтуучу ойлоп табуулар пайдалуу моделдер катары корголо алышат.

Пайдалуу моделдер женундегу улупук мыйзамдардагы айырмачылыкгар баарыдан мурда коргоо берилген объектилерге тиешелуу. Мамлекеттердин биринчи тобунда пайдалуу моделдер катары уч елчемдуу ойлоп табуулар (тузулуштер) гана корголот, мамлекеттердин экинчи тобунда ойлоп табууга патент берууге мумкун болгон ошол эле объектилер, учунчу топто уч елчомдуу ойлоп табуулардан тышкары химиялык заттар корголот, бирок муну менен ыкма-объектилерге коргоо берилбейт.

Ойлоп табууларга салыштырмалуу кыйла теменку децгээлдсги техникалык чечимдерге коргоо беруу, коргоо документен алуунун жол-жобосун женекейлештурууге, ойлоп табууга патент алуу жол-жобосуна салыштырмалуу аны кыйла арзан жана тез кылууга мумкундук берет. Пайдалуу модель катары КСрюо салыштырмалуу теменку децгээлдеги техникалык чечимдерге гана алынышы мумкун эмес. Коргоонун мындай туру базарда пайда болоор замат кечурмеленууго мумкун болгон ойлоп табуулар учун емуру кыска иштеп чыгууларга пайдаланылышы мумкун, ушундан качуу максатында, атаандаштардан езун сактоо учун аларга абдан тез арада патент алуу керек.

Пайдалуу моделдерди каттоого етунмелер демейде формалдуу экспертизага гана туш болуусунун натыйжасында (эгерде патентке жарамдуулуктун бул шарты мыйзамда караштырылган болсо, жацылыгын жана ойлоп табуучулук децгээлин аныктоо учун издее жургузулбейт), кайсы бир техникалык тармакта квалификациясы бар эксперттерди тартуу талап кылынбайт. Натыйжада пайдалуу моделдерди эксперттеге патенттик ведомство тарабынан зарпталуучу нарк жана убакыт олутгуу кыскарат.

Бирок коргоо документен алуунун женекейлугу жана пайдалуу моделге экспертгеену жургузууге патенттик ведомствонун чыгымдарынын аздыгы ойлоп табууга етунмоге **Караганда** пайдалуу моделге етунменун документтерине талаптардын темендугун билдирбейт. Техника тармагына жараша пайдалуу моделге етунме жазуу учун талап кылынган убакыт ойлоп табууга патент берууге етунме жазуу учун зарыл болгон убакыттан кем эмес, анткени етунмену тариздееге талаптар практика жузунде бирдей. Пайдалуу моделдерге етунмелер, ойлоп табууларга етунмелер сыяктуу эле туура таризделген арызга, так айтылган аталышка ээ болууга тийиш, сыпатгамасы бардык зарыл болгон

структуралык белумдерду, анын ичинде техникалык денгээлинин сыпаттамасын, манызынын кыскача сыпаттамасын, чиймелердин кыскача сыпаттамасын, ойлоп табуунун же пайдалуу моделдин майда-чуйдосуно чейинки сыпаттамасын, ойлоп табуунун же пайдалуу моделдин формуласын, чиймелерди жана рефератгы камтууга тийиш.

Пайдалуу моделди коргоочу елколордун копчулугу ыкмаларга, заттарга, микроорганизмдердин нггамдарына, есумдуктордун жана жаныбарлардын клеткаларын остурууге, ошондой эле аларды жаңы арналыш боюнча колдонууга гиешелуу болгон техникалык чечимдерди коргоодон четтеттишет. Ачылыштар, илимий теориялар, математикалык методдор, бухгалтердик системалар, ноталык кат жана стенография, курулуш пландары, интеллектуалдык ишмердуулуктун эрежелери жана ыкмалары, оюндар, эсептео машиналары учун программалар, осумдуктордун сорттору жана жаныбарлардын тукумдары пайдалуу моделдер деп таанылбайт. Ошондой эле эстетикалык керектеелерду канааттандырууга багытталган буюмдардын сырткы керуношуне гана тиешелуу сунуштар, коомдук кызыкчылыктарга, гумандуулук принциптери жана моралга карты келуучу сунуштар коргоодон чыгарылган.

Пайдалуу моделдин патентке жарамдуулук шарттарына келеек, анда алар ошондой эле ар кандай мамлекеттерде ар турдуу. Бир катар олколордун мыйзамдары техникалык чечимди пайдалуу модель деп табышат, эгерде ал кээ бир ойлоп табуучулук деңгээли менен (ойлоп табуучулук кадамы менен) жанылыкка жана енер жайлык колдонулуучулукка (пайдалуулукка) ээ болгон болсо.

Кыргызстанда жана КМШ елкелерунде патентке жарамдуулуктун "кыйла жумшак" шарттары жана коргоо алуунун тездиги мунездуу болгон пайдалуу моделдерге укуктук коргоо беруунун шарттары жаңылык жана енер жайлык колдонулуучулук талаптары менен чектелет. 2003-жылдан Кыргыз Республикасында Патент мыйзамына өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилди жана эгерде мурда пайдалуу модель учун коргоо документа болуп кубулук эсептелсе, ал эми азыр бул - патент, ал беш жыл ичинде аракеттенет жана патент ээсинин жолдомосу боюнча уч жылга чейинки меенетке узартылууга болот.

Пайдалуу моделге укук алуу учун Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына етунме беруу зарыл, етунме темендегулерду камтууга тийиш: коргоо документин беруу жөнүндө арызды; пайдалуу моделдин сыпаттамасын; пайдалуу моделдин формуласын; чиймелерди; рефератты. ©тунмеге етунме бергендиги учун жана эксперттеену жургузуу учун алым теленгендугун, же алым телееден бошотуу, же анын елчемун азайтуу учун негизди ырастоочу документ тиркелууге тийиш. Пайдалуу моделге етунме беруу же алдын ала эксперттеену жургузуу учун алым салыштырмалуу 20 долларды жана 55 долларды, ал эми каттагандыгы, жарыялагандыгы жана патент бергендиги учун - 80 долларды тузет.

Айрым бир жецилдиктер карашгырылгандыгын белгилее керек, мисалы, жеке жактар алымдын елчемунен 10 пайыз телешет, бул бергендиги жана алдын ала эксперттееге етунме учун 7,5 долларды жана каттагандыгы, жарыялагандыгы жана патент бергендиги учун 8 долларды тузет. Пайдалуу моделге па-

тентти аракетке кирген биринчи жылдан баштап кучунде кармоо зарыл экендигин эске тутуу маанилуу.

Отунме берууде пайдалуу моделдин биримдуулугунун талаптарын сактоо зарыл, ошондой эле пайдалуу моделдерге жана ойлоп табууларга отунмолорду оз ара кайра тузуу мумкунчулугу берилет. Мындай мумкундук билдируучуго коргоо объектиси жонундегу маселени етунме берууде эмес, аны артыкчылыгын сактоо менен патенттик ведомствосунун карап чыгуусунун натыйжаларын эске алуу менен чечууге мумкундук берет. Пайдалуу моделге Париж конвенциясынын катышуучу-мамлекетинде биринчи етунме берилген дата менен аныкталуучу конвенциялык артыкчылыктын дагы суралышы мумкун, эгерде улуттук патенттик ведомствого етунме биринчи етунме берилген датадан баштап 12 айдын ичинде келип тушкен болсо.

Отунме боюнча Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы формалдуу жана алдын ала эксперттеену жургузет. Отунме боюнча 10 айдын ичинде алдын ала эксперттеену жургузуу еткенден кийин эки айдын ичинде формалдуу эксперттее жургузулуп, анын натыйжасында етунуучунун жоопкерчилиги астында пайдалуу моделге патент беруу же патент берууден баш тартуу жонунде чечим чыгарат.

Кепчулук елкелерде (мисалы Бразилияда, Венгрияда, Германияда, Испанияда) пайдалуу моделдерге дуйнелук жацылыкка карата талаптар коюлат. Бул талапта патентгелген елкеде же анын чегинен тышкары жарыяланбаган же патентгелген елкеде ачык колдонуунун натыйжасында коомго жеткиликтуу болбогон техникалык чечим жооп берет.

Бир катар европалык елкелерде (Дания, Финляндия, Италия, Польша) пайдалуу моделдерге абсолюттук дуйнелук жанылыктын талаптары коюлат. Патенттик коргоону алуу учун техникалык чечим артыкчылык датасына чейин жарыялоого байланышпастан, енер жайында пайдаланууга байланышпастан, патентгелген елкедегу сыяктуу эле анын чегинен тышкары дагы белгилуу болууга тийиш.

Бирок, пайдалуу моделдер турунде коргоодон чыгарылган объектилердин тизмеси ар бир елкеде езунун езгечелукгеруне ээ, мисалы Бразилияда бул тизмеге имараттардын скульптуралары, эмалданган идиш, ал эми Грузияда - жаныбарлардын жана есумдуктердун турлеру, биологиялык продуктулар, ендуруш процесстери киргизилген.

Практика жузунде бардык мамлекетгер пайдалуу моделдин биримдигинин талаптарын сактоону талап кылышат, ошондой эле пайдалуу моделге жана ойлоп табууга етунмелерду ез ара кайра тузууге мумкундук берет.

Мындай мумкундук билдируучуго коргоо объектиси жонундегу маселени етунме берууде эмес, аны артыкчылыгын сактоо менен патенттик ведомствосунун карап чыгуусунун натыйжаларын эске алуу менен чечууге мумкундук берет.

Эгерде етунмелерду эксперттее системасын карап керсек, анда азыркы мезгилде пайдалуу моделге коргоо документен беруу учун ар турдуу елкеде ыктыярдуу, ыктыярдуу-издее жана текшеруучу эксперттее пайдаланылат.

Экспертизанын ыктыярдуу системасы кыйла жайылтылган болуп эсептелет жана кепчулук елкелер (мисалы Австралия, Германия, Италия, Уругвай, Венгрия, Финляндия) коргоо документин «етунуучунун жоопкерчилиги астында жарамдуулугуна кепилдиксиз» берууну карангырат. Пайдалуу моделдердин патентке жарамдуулугун белгиленген шарттарына ылайыктуулугуна етунмелерду эксперттее жургузулбейт, коргоо документгерин беруу формалдуу эксперттеенун жыйынтыктарына негизденет, формалдуу эксперттееге зарыл документтердин бар болуусу, аларга белгиленген талаптардын сакталышы текшерилет жана билдирилген техникалык чечим пайдалуу модель деп табылууга мумкун болгон объектилерге таандык экендиги женунде маселе каралат.

Эксперттеенун ыктыярдуу-издее системасында (Франция, Португалия, Мексика) етунуучулерге жана учунчу жактарга патенттик ведомствого билдирилген пайдалуу модель боюнча маалыматтык издее жургузуу женунде жолдомо берууге мумкунчулук берилет. Издееун максаты - укуктук коргоонун ишенимдуулугун жогорулатуу учун жургузулуучу, пайдалуу моделдин патентке жарамдуулугун баалоону жузеге ашырууга мумкун болгон салыпгырууда маалыматтардын жыйындысын аныктоо.

Издее жургузуунун тартиби жана корутунду документтерде керсетулуучу маалыматтардын мунезу, укуктук мааниге ээ болбогон, бирок пайдалуу моделди чыныгы деп табуу же пайдалуу моделге укуктун бузулушу женунде талаш-тартыштар пайда болгон учурда маанилуу роль ойной турган издее женундегу берилген отчеттун негизинде патенттик ведомство тарабынан аныкталат.

Эксперттеенун текшеруучу системасы (Болгария, Индонезия, Бразилия, Испания, Туштук Корея) етунменун формалдуу экспертеден кийин ылайыктуу елкелердун мыйзам актыларында караштырылган пайдалуу моделдин патентке жарамдуулугун бардык шарттарына ылайыктуулугуна эксперттеену жургузууну караштырат жана кыйла ишенимдуу укуктук коргоону алууну камсыз кылат.

Пайдалуу моделге патенттин аракеттенуу меенету эреже катары, етунме берилген датадан тартып он жылдан ашпайт жана 3-5 жылдагы бапгапкы мезгилди камтыйт, андан кийин атайын жолдомо боюнча коргоону улантууга болот, бирок 10 жылдан ашык эмес меенетко. Бир катар елкелер буларга кирбейт, мисалы: Сомали - 4 жыл, Япония (узартуу укугусуз 6 жыл) жана Португалия (кеп жолу узартуу мумкундугу менен 5 жыл), Австралия - 8 жыл, Тайвань - 12 жыл, ал эми Корея, Гондурас жана Бразилия - 15 жылдан. 2008-жылдын 1-январынан тартып Россия Федерациясында пайдалуу моделдин аракеттенуу меенету 10 жылды тузет жана 3 жылга узартууга болот.

Патент убакыттык гана эмес, аймактык дагы чектелууге ээ экендигин белгиле керек, ошондуктан бир елкеде патент алуу пайдалуу моделди башка мамлекеттерде эркин пайдалануудан коргобойт, эгерде ал жакта ал ипатенттелбеген болсо, бирок пайдалуу моделге коргоо документин алуунун жол-жобосунун женокейлуту, кыска меенету жана чоц эмес чыгымдары техникалык чечимди патенттеенун мындай формасынын етунуучулер учун, езгече чакан жана орто ишканалар учун жагымдуулугун арттырат,

Чет елкелерде пайдалуу моделдерди укуктук коргоону онуктуруу тенденциясын талдоо ар кандай елкелердун патенттик мыйзамдарынын онугушу негизги абалдары боюнча окшош экендигин жана аларда патент ээлеринин жана учунчу жактардын кызыкчылыктарын баланстоого мумкундук беруучу ченемдер камтылгандыгын корсотту.

Пайдалуу моделдерди коргоо системасынын енугупгу менен пайдалуу моделдер катары коргоо берилуучу объектилердин чойросун кеңейтууге; эксперттеену жургузуу меенетун 6 айга чейин азайтууга; мадызы боюнча эксперттеену жур! ^бестен коргоо документин берууге; пайдалуу моделди коргоонун аракеттенуу меенетун 10 лСБ^ла чейин кебейтууге тенденция пайда болгондугу айкын.

Адабияттар:

1. Патентный закон Кыргызской Республики от 14.01.1998 г. с изменениями и дополнениями от 27.02.2003 г., от 06.12.2006 г. - Б.: Нормативные акты Кыргызской Республики, № 2, 1998 г., № 51, 2006 г.
2. Патентный закон Российской Федерации от 23.09.1992 с изменениями и дополнениями от 11.03.2003 г. - Москва, Российская газета, № 26, 11 февраля 2003 г.
3. Введение в интеллектуальную собственность. - Женева: ВОИС, 1998. - 652 с.
4. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учебник. - М.: Проспект, 1999. - 752 с.
5. Блишников В.И., Дубровская В.В., Сергиевский В.В. Патент: от идеи до прибыли. - М.: Мир, 2002. - 314 с.
6. Оморов Р.О., Хмилевская Л.Г., Капарова Г.Б. Как защитить полезную модель в Кыргызстане. - Бишкек: Кыргызпатент, 2002. - 25 с.
7. Финкель Н.К., Старобогатова В.А. Новые тенденции в правовой охране полезных моделей // Патенты и лицензии. - 1996, №6. - С. 17-22.
8. Морская О.Г. Мировые тенденции развития систем правовой охраны полезных моделей. - М.: ИНИЦ Роспатента, 2004. - 62 с.
9. Дементьев В.Н. Полезная модель: нюансы охраны. // Патенты и лицензии. - 2002, №11. - С.14.
10. Кирий Л.Д., Николаенко Н.К. Проблемные вопросы правовой охраны полезных моделей. - М.: ОАО ИНИЦ «Патент», 2007. - 39 с.
11. Гражданский кодекс Российской Федерации. Российская газета, № 289, 22 декабря 2006 г.
12. Международная практика правовой охраны полезных моделей: Доклад на Международной студенческой научной конференции «Глобализация и право: Общеизвестные принципы и нормы национального законодательства» / Р.Е.Эннан. <http://law.edu.ru>.

**КЫРГЫЗСТАНДА МААЛЫМАТТАШТЫРУУНУН
ЧЕНЕМДИК-УКУКТУК БАЗАСЫН
ОНУКТУРУУ ЖВНУНДО**

В. П. Живоглядов, КРнын УИАсынын академиги

Киришуу жана маселенин коюлушу

Маалыматтык революциянын азыркы этабын "билимдердин менеджменти" деп аталуучу ишмердуулуктун салыштырмалуу жаңы багыты менен байланыштырышат. Муну менен технолошига кебуреек кенул бурулат, ал эми маалыматга, билимдерде мындай процесстер учун, мекемелердин электрондук трансформациям сыяктуу, бизнестеги билимдердин электрондук менеджмента муноздуу. Маалыматтык ресурстар дуйнодо анын пайдалуу кендери, эндуруштук кубаттуулугу жана интеллектуалдык потенциалы сыяктуу эле олкенун байлыгы болуп эсептелип калды. Маалымат ресурстары - бул билимдердин экономикасын калыптандыруунун негизи [1-2]. Бир эле мезгилде адам затынын алдында маалыматтык революция менен чакырылган жаңы коркунучтар пайда болду. Дал ошондуктан маалыматтык жана байланыш технологияларынын (МБТ) онугушуне байланыштуу адам баласынын алдында пайда болгон жаңы кейгейлерду ушундай децгээлде биринчи жолу талкуулоо учун дуйненун бардык тарабындагы мамлекеттердин жана екмотордун башчылары адегенде 2003-жылы Женевада (Швейцария) ал эми 2005-жылы Тунисте чогулушту. Маалыматташтыруу процесстери улуггук жана эл аралык децгээлде заманбап ченемдик-укуктук камсыз кылууга муктаж. Ошондуктан, "электрондук окмоттун" маалыматтык системаларын тузууну жана пайдаланууну кошуу менен мыйзам базасын жана маалыматташтыруу процесстерин укуктук жонге салуунун абалын карап чыгуу жана изилдее маанилуу. Башкаруунун маалыматтык системасын (БМС) тузуудо ченемдик укуктук камсыз кылуу БМС суперструктурасынын элементтеринин бири болуп эсептелет жана долбоорлоодо, оздоштурууде жана системаны пайдаланууда карап чыгууну талап кылат.

Макалада темендегу маселелер коюлат:

- маалыматташтыруу жана электрондук башкаруу тармагында, ченемдик укуктук актыларды калыптандыруунун азыркы тенденциясын, маалыматташтыруунун ченемдик укуктук базасын енукутуруу зарылчылыгын талкуулоо,
- Кыргызстандагы МБТ тармагынын еНууу спецификасын эсепке алуу менен киберкылмышгуулугун, лицензиясыз программалык продуктуларды ордуна алууну (уурулук менен ордуна алууну) азайтуу же болтурбоо жана маалыматтык коопсуздукту жогорулатуу учун ченемдик укуктук актыларды (ЧУА) иштеп чыгуу боюнча кээ бир сунуштарды айтуу.

Иште ошондой эле, билим берууде жана башкаруу тармагында эркин жана ачык программалык камсыз кылуу (ЭАПК) каражаттарын колдонуунун мүмкүнчүлүктөрүнө жана артыкчылыктарына талдоо жүргүзүү жана корсотуу, эркин жана ачык программалык камсыз кылуу базасында маалыматтык системаларды тузуунун кээ бир аспектилери талкуулоо маселеси коюлат.

Макала биринчи кезекте компьютердик программаларды жана маалыматтык системаларды иштеп чыгуучулар жана пайдалануучулар учун, юристер учун эмес, башкаруу органдарынын кызматкерлери учун арналды, Башкача айтканда биз конул борборун тигил же бул укуктук актыларды кантип жазуу жана колдонуу керектигине эмес, Кыргызстанда маалыматташтырууну ийгиликтуу енукутуруу учун кандай укуктук камсыз кылуу керектигине бурабыз.

Маалыматташтыруу процесстерин ченемдик-укуктук камсыз кылуунун гурлеру

Маалыматташтыруу процесстерин жана электрондук башкаруу системасын ченемдик-укуктук камсыз кылууда жалпы мыйзамдык базаны жана адистештирилген ченемдик-укуктук актыларды (ЧУА) болуп корсотууго болот. Биринчи болуп "Маалыматташтыруу жөнүндө" КРнын Мыйзамы, КРнын Граждандык кодекси, Адам укуктарынын жалпы декларациясы, Маалыматка кирүү мүмкүндүгү жөнүндө БУУнун конвенциясы ж.б. сыяктуу алкактуу турдогу мыйзамдар жана документтер кирет.

ЧУАнын экинчи тобун маалыматташтыруу тармагын енукутурууну, программалык камсыз кылууну иштеп чыгууну, электрондук екматтуу тузууну жана коштоону, электрондук сан ариптик кол коюуну (ЭСК), патенттик мыйзамдарды регламенттечу адистештирилген документтер тузат.

Киберкылмыштуулук жана маалыматташтырууну жана электрондук башкарууну камсыз кылууну ченемдик-укуктук енукутуруу зарылчылыгы

F-Secure компаниясы 1986-жылдан 2007-жылга чейин киберкылмыштуулуктун енуугу тенденциясына талдоо жүргүзгөн (http://www.orsha.linux.by/index.php/Belorusские_hakery) жана келечекке алдын ала маалымдоо жүргүзгөн. 1986-2003-жылдар мезгилинде киберкриминал пайда болду жана негизинен онуккен елкелерде: Европада, АКШда, Австралияда ж.б. таркады. Андан кийин 2003-жылдан 2007-жылга чейин «вирус» жазуучулардын арасында мурдагы СССР елкелерунун, ошондой эле Бразилиянын жана Кытайдын жашоочулары керунуктуу орун ээлешти. Бул елкелерде езуне татыпоуу жумуш орунун таба албаган программачылардын кадрлары пайда болду. F-Secure компаниясынын алдын ала маалыматтары боюнча жакынкы келечекте вирустарды иштеп чыгуучулардын башкылары Кытайдын жашоочулары, ошондой эле мексикалыктар, африкалыктар, индиялыктар, филиппиндиктер, башкача айтканда МТ - иш менен камсыз кылуу Internet-технологиясынан артта кала турган елкелердун жашоочулары болушат.

<http://news.liga.net/photonews/NF070508.html> Интернеттеги [4] жарыялоосуна ылайык «вирустарды» жана зыяндуу программалык камсыз кылууну (ПК) иштеп чыгуунун жана таркатуунун лидер-елкелерунун 3 тобун болуп корсотууге болот. Биринчи топко 80%га жакыны туура келет: АКШ (35%), Кытай (30%), Бразилия (14,2%). Блкелердун экинчи училтиги маанилуу артта калат жана вирустар менен зыяндуу ПКны иштеп чыгуунун жалпы дуйнолук келомунун 11,2%ын камтыйт: Россия (4%), Швеция (3,8%), Украина (3,4%). влкелердун учунчу училтиги аз 2% кобуреок, такгап айтканда 2,3%ына жеткирет. Дуйнвнун калган башка олкелеруне «вирустарды» жана зыян келтируучу ПК иштеп чыгуунун дуйнолук келомунун аз белугу, 7%дан кебуреегу, тактап айтканда 7,3% калат. Кыргызстандын ролу байкалбайт. Ошентсе да Россияда уурулук децгээли жогору, бирок анын тушуу темпи боюнча дуйнелук чыгаандардын ичинде. Ыцгайлуулук учун маалыматтар таблицага киргизилди.

Дуйнелук киберкылмыштуулуктун лидер-елкелерунун рейтингини
<http://news.liga.net/photonews/NF070508.html>

Рейтинг абалынын №	влкелер	«Вирустарды» жана зыян келтируучу ПК иштеп чыгуунун дуйнелук келемунен %	Эскертуу
1	2	3	4
1	АКШ	35%	«Вирустар» жана зыян келтируучу ПК
2	Кытай	30%	«Вирустар» логиндерди жана онлайн геймерлердин паролдорун "ездештурууге", ошондой эле финансылык маалыматты уурдоого багытталган.
3	Бразилия	14,2%	Троян «вирустары», Интернеттин жардамы менен телое операцияларын жузеге ашырууда банктык паролдорду жана финансышык маалыматты уурдоо.
4	Россия	4%	Веб-сайттарга ийгиликтуу чабуулдар, финансылык жана башка жашыруун маалыматтарды уурдоо учун зыян келтируучу ПК чыгаруу

1	2	3	4
5	Швеция	3,8%	ПКдеги маалыматтарга алынып салынган кируу мумкундугун алууга багытталган Троян «вирустары»
6	Украина	3,4%	«Вирустар» жана зыян келтируучу ПК. Почтолук спам.
7	Улуубритания жана Индия	1,3%	«Вирустар» жана зыян келтируучу ПК
8	Германия	1%	Почтолук спам, банкгык белгилерди бузуу жана финансылык маалыматтарды уурдоо

Киберкылмыштуулуктардын классификациями Европа Кецеши тарабынан (2001) даярдалган Киберкылмыштуулук женунде Эл аралык Конвенция кармайт.

2001-жылдагы Конвенция - бул, киберкылмыштуулуктардын кецири классификациями берилген биринчи документ. Ал темондегу тармактарды камтыйт:

- МТ-чейресуне санкцияланбаган кируу,
- МТ-ресурстарын легалдык эмес басын алуу,
- Компьютердик системага жана маалыматтардын сактагычтарында сакталган маалыматтарга ж.б. кийлигингуу.

Конвенцияга ылайык киберкылмыштуулуктун турлеру теменкулер:

- компьютердик маалыматтардын жана системалардын жашырындуулугуна, бутундугуне жана жеткиликтуулугуне каршы кылмыштар, мыйзамсыз кируу, басып алуу - буга укугу жок болуп туруп, компьютердик маалыматтарды бузуу, жоюу, сапатын начарлатуу, езгертуу же тосмолоо алдын ала ниеттенген кылмыш катары квалификациялансын;

- Системаларды функциялаштырууга таасир этуу;
- Компьютердик технологияларды пайдалануу менен окшотуп жасоо, алдоо;

- Компьютердик система аркылуу балдар порнографиясын ондуруу, таркатуу, алуу же беруу;

- Автордук укукту жана интеллектуалдык менчик укуктарын бузуу менен байланышкан укук бузуулар.

Компьютердик системаларга же байланыштарга каршы кылмыштык аракеттер темондегулерду камтыйт: маалыматтардын жеткиликтуулугуне же бутундугуне кийлигишуу, маалыматтарды бузуу, аларды бурмалоо, кызмат керсетуулердун жеткиликтуулугуне кийлигишуу, чабуулдар, жолдо маалыматтарды басып алуу.

Компьютерлерди пайдалануу менен жасалган кылмыштар темендегулерду камтыйт: алдамчылык, парнографияны таркатуу, автордук укукту бузуу. Кылмыштарды далилдеелер компьютерде табылышы мумкун.

Эл аралык документтер жана чет элдик тажрыйба

БУУнун Генералдык ассамблеясынын жана Европалык союздун биринчи кезекте белгилоо зарыл болгон эл аралык документтери темендегулер:

- Маалыматка кируу, коомчулуктун чечимдерди кабыл алуу процессине катышуусу жана курчап турган чейроге тиешелуу маселелер боюнча сот акыйкатына кируу женунде БУУнун 1998-жылдын 25-июнундагы конвенциясы;
- Адам укуктарынын жалпы декларациясы;
- Адам укуктарын жана негизги эркиндиктерди коргоо боюнча Европа конвенциясы;
- Глобалдуу маалыматтык коомдун 2000-жылдын 22-июлундагы Окинава хартиясы;
- Эл аралык "Киберкылмыштуулук женунде конвенция" (2001).

2001-жылдагы **Киберкылмыштуулук женунде конвенцияда** темендегудей учурлардагы укук коргоо органдарынын оз ара аракеттенуу кейгейлеру сыпатгалган, киберкылмышкер жана андан жапа чеккен адам ар турдуу елкелерде болгон жана ар кандай мыйзамдарга баш ийген учурларда, окуяга кардарлардын интернет-провайдерлердин жеке маалыматын сактоо маселелери чагылдырылат, эгерде киберкылмынггы изилдеде ал талап кылынса. Киберкылмыштуулук женунде конвенция 2004-жылдын 1-июлунда кучуне кирген. Бир катар елкелер конвенцияга кошулушкан. 2005-жылдын аягында Европа Кецешинин, АКШ, Канада, Япония жана Тушгук Африка Республикасы (ТАР) сыякгуу 38 муче-мамлекеттери кол коюшкан. АКШ Сенаты 2001-жылдагы Эл аралык Конвенцияны 2006-жылы августа ратификациялаган. Украина (2008-ж.) кылмыш жасоо учун арналган компьютердик программаларды даярдоо жана пайдалануу учун кылмыш жоопкерчилигин белгилебееге езуне укук калтырган.

Россия Федерациясы [5] сайт <http://www.cnews.ru/news/line/index.shtml?2008/03/26/293790> кабарлагандай киберкылмыштуулук женунде Конвенцияга кол коюдан баш тарткан. Конвенцияга кол коюу "бир тарап экинчи тараптын макулдугусуз компьютер системасы аркылуу ез аймагында туруп, башка тараптын аймагында сакгалуучу компьютердик маалыматтарга кире алат же эгерде бул тарап компьютердик система аркылуу бул тарапка ушул маалыматтарды ачууга мыйзамдык ыйгарым укугу бар жактардын мыйзамдык жана ыктыярдуу макулдугуна ээ болгон болсо, аларды ала алат" деп айтылган жоболордун 32-ст. "Б" пунктун кайра карап чыгуу шартында Конвенцияга катышуу маселесинде аныкталуу укугун Россия езуне калтырган билдируу менен коштолууга тийиш экендиги мурда кабарланган.

бкметгук мекемелердин иштерин маалыматташтырууга азыркы талаптар, атап айтканда Евросоюздун катышуучу-елкелерунун екмтгук мекемелерине коюлган талаптар жетишээрлик катуу. Башкаруу органдарынын ортосундагы маалымат алмашуу боюнча Еврокомиссия комитетинин (Interchange of Data between Administrations, IDA) адистери панъевропалык электрондук мамлекеттик башкаруунун сервиздер системасын сыпаттаган "Европалык интероперабелдуулуктун алкактык структурасы (European Interoperability Framework, EIF)" деп аталуучу оз стандартынын сынамак божомолун иштеп чыгышты жана 2004-жылы жазында басып чыгарышты.

Коп олколор маалыматтардын сыпаттамасын стандартташтыруу, мета-маалыматтарды стандартташтыруу (e-GMS стандарт кабыл алынган), XML жана интеграциянын инфраструктурасынын негизинде документтерди стандартташтыруу тармагында Улуубританиянын тажрыйбасын пайдаланышат. Мамлекеттик системалардын биримдигин камсыз кылуунун негизги стандарттары government куруунун башталыш этабында аныкталган. "©кмтгогу ведомстволор аралык ь3 ара аракеттенуу чойросу" (Government Interoperability Framework, e-GIF) аттуу екмт тарабынан кабыл аяБшган документ бардык мамлекеттик кызматтар учун созсуз турдегу ынгайлаштырылган онлайндык мамлекеттик кызмат керсетуулерун (стандарттар) берууго негизги талаптарды камтыйт.

АКШнын мыйзамдарында томондегудей бузууларга конул бурулат:

- аталыпгын бурмаланган мазмуну - кылмыштык жана граждандык мыйзам бузуулар,
- спамдарды жонетуу учун чоочун компьютерди ээлеп алуу - кылмыштык жана оор граждандык укук бузуу,
- домендин катталган аталышы женунде бурмаланган маалыматтар - кылмыштык укук бузуу,
- жактын чыныгы эмес дарегин керсотуу - граждандык укук бузуу,
- женетменун (opt-out) жоктугу - граждандык укук бузуу,
- предметгин жалган аталышы - граждандык укук бузуу,
- дарекги алып салуу мумкундугу - оор граждандык укук бузуу,

АКШда электрондук екмтту куруунун системалуулугуна чон кенул бурулат. АКШнын "Электрондук екмт женунде" мыйзам актысы (17.12.2002, № 107-347) жол-жоболук жана уюштуруу-финансылык жацылыкгарын аныктайт. Жол-жоболук жанылыктар кептеген мамлекеттик кызматтарда процесстердин озгерушун караштырат. Уюштуруу финансылык жанылыктар аларга бюджеттик каражаттарды белуу менен жаны федералдык мекемелерди тузууну караштырат.

АКШда федералдык децгээлдеги жалпы системада 1998-жылы кабыл алынган Мамлекеттик структураларда кагаздык документ жугуртууну кыскартуу женунде мыйзам жана Маалыматты коргоону камсыз кылуу женундо мыйзам аракетгенет. АКШнын "Электрондук сан ариптик кол коюуну пайдалануу" Мыйзамы электрондук сан ариптик кол коюуну камсыз кылуу боюнча укуктук базаны толуктайт жана федералдык тастыкталган кепуренун статусун бекем-

дейт. Алардын ведомстволук ыйгарым укуктарынын алкагында маалыматташтыруу боюнча башкармалыктардын начальниктерине маалыматтык технология тармагында чыгарылган стандарттарды сактоого кезомел жургузуу иши жуктелот.

Кыргыз Республикасында маалыматташтырууну жана электрондук башкарууну укуктук камсыз кылуунун спецификасы

Маалыматташтыруу койгойлеруне туздон-туз тиешеси бар Кыргыз Республикасынын мыйзамдары женунде кыскача маалыматты келтиребиз. Негизги мыйзамдар теменкулер:

- "Кыргыз Республикасынын Гражданлык Кодексинин экинчи белугун ишке киргизуу женунде" КРнын 1998-жылдын 5-январындагы № 2 Мыйзамы,
- "Автордук укук жана чект-еш укуктар женунде" КРнын 1998-жылдын 14-январындагы № 6 Мыйзамы,
- "Эсептее машиналары жана маалымат базалары учун программаларды укуктук коргоо женунде" КРнын 1998-жылдын 3-мартындагы № 28 Мыйзамы,
- "Жарнак женунде" КРнын 1998-жылдын 24-декабрындагы № 155 Мыйзамы,
- "Маалыматташтыруу женунде" КРнын 1999-жылдын 8-октябрындагы № 107 Мыйзамы,
- "Электрондук телемдер женунде" КРнын 1999-жылдын 6-ноябрындагы № 121 Мыйзамы,
- "Электрондук сан ариптик кол коюу женунде" КРнын 2004-жылдын 17-июлундагы № 92 Мыйзамы,
- "Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарына жана жергиликтуу езун-езу башкаруу органдарына киргизууде турган, маалыматка кируу мумкундугу женунде" КРнын 2006-жылдын 28-декабрындагы № 213 Мыйзамы,
- "Жеке мунездегу маалымат женунде" КРнын 2008-жылдын 14-апрелиндеги № 58 Мыйзамы.

Жалпы алкактык мыйзамдардын катарына "Маалыматташтыруу женунде" КРнын 1999-жылдын 8-октябрындагы № 107 Мыйзамын кошууга болот. Мыйзам Кыргыз Республикасында маалыматташтыруу процессии енукуруу учун зарыл болгон негизги укуктук, экономикалык жана уюштуруу мамилелерин женге салат. "Мыйзамдын максаты болуп, Кыргыз Республикасында заманбап маалыматтык инфраструктураны калыптандыруунун, аны эл аралык маалыматтык тармакка жана системага ыцгайлаштыруунун негизинде граждандардын, мекемелердин, уюмдардын жана мамлекеттик башкаруу органдарынын маалыматтык керектеелерун канааттандыруу учун жагымдуу шарттарды тузуу эсептелет. Мыйзам заманбап маалыматтык технологиялардын каржаттары менен маалыматгарды тузуу, жыйноо, сактоо, беруу жана жайылтуу боюнча ишмердуулукту жузеге ашырууда мамлекетгин, юридикалык жана жеке жактардын мыйзамдык кызыкчылыктарын жана укуктарын коргоо шарттарын белгилейт".

"Автордук укук жана чектеш укуктар женунде" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Мыйзам чыгаруу жыйыны тарабынан 1997-жылдын 16-декабрында кабыл алынган. Андан кийин КРнын Мыйзамынын кыйла кийинки редакциялары пайда болду: 1999-жылдын 6-ноябрындагы №120, 2001-жылдын 20-июнундагы № 54, 2003-жылдын 27-февралындагы № 46, 2004-жылдын 11-майындагы №57.

Автордук укуктарды коргоо боюнча маалыматтарды Интернеттен [6] табууга болот, мисалы, <http://www.openbase.ru> сайтынан.

Мыйзамдардын айрым жоболорунан цитаталарды келтиребиз.

Кыргыз Республикасынын Граждандык Кодекси

1065-статья. Жеке максаттарда биреенун чыгармаларын кайра чыгаруу

1. Автордун макулдугусуз же автордук сый акы гелебестен жеке максаттарда жарыкка чыгарылган башка биреенун чыгармасын пайдаланууга жол берилет, эгерде муну менен чыгарманын туура пайдаланылышына зыян келтирилбесе жана автордун мыйзамдык кызыкчылыктары чектелбесе.

2. Бул статьянын биринчи пунктунун эрежелери темендегу мамилелерге колдонулбайт: имарат турундегу жана ушуга окшогон курулуштардын архитектура чыгармаларын пайдалануу боюнча;

- маалымат базаларын же алардын маанилуу белуктерун пайдалануу боюнча;

- ЭЭМ учун программаларды пайдалануу боюнча, мыйзамда караштырылган учурлардан башкасында;

- китептерди (бутундей) жана ноталык тексттерди лийра басып чыгаруу боюнча.

3. Укук ээси башка адамга белгилуу бир чектерде чыгарманы пайдаланууга уруксат (лицензия) бере алат. Уруксаттама чыгарманы банггапкы турундей эле кайра иштетилген турде, тактап айтканда котормо же аранжировка ж.б. турунде пайдалануу учун талап кылынат.

4. Чыгарманы пайдалануунун ар бир ыкмасы укук ээсинин атайын уруксатын талап кылат.

Кыргыз Республикасынын адистештирилген ченемдик укуктук акгылар (ЧУА) тобуна теменкулерду киргизууге болот.

- "Эсептее машиналары жана маалымат базалары учун программаларды укуктук коргоо женунде" КРнын 1998-жылдын 3-мартындагы № 28 Мыйзамы,

- "Электрондук сан ариптик кол коюу женунде" КРнын 2004-жылдын 17-июлундагы № 92 Мыйзамы,

- Электрондук телемдер женунде" КРнын 1999-жылдын 6-ноябрындагы № 120 Мыйзамы.

Эсептее машиналары учун программалар колдонулуп жаткан мыйзамга ылайык адабий чыгармалар катары, ал эми маалымат базалары адабий чыгармалардын жыйнактары катары корголот. Бирок практикада жагдай башкача: Кыргызстанда персоналдык компьютерлерди лицензиялык эмес коммерциялык программалык камсыз кылуу айрым баалоолор менен 2007-жылы персоналдык ком-

пьютерлерде пайдаланылган компьютердик программалардын 90%га жакынын тузууге мумкун болгон. Мунун себеби - программалардын уурулук кечурмелеруно кируунун кенири мумкундугу жана лицензиялык ЭАПК женунде системалык билимдердин дээрлик толук жоктугу. влкелер учун жагдай оор болуп эсептелет, анткени Кыргызстан Буткул дуйнлук соода уюмуна (БСУ) кирууде ылайыбауу милдетгенмелерди кабыл алган. Кыргызстанда билим беруунун енуугушу учун ЭАПК чоц артыкчылыктарды беруусу мумкун. 2007-жылы эле компьютерлердин мектептерине Linux базасындагы операциялык системалар менен массалык жеткируулер башталган. Университеттерде лицензияланган ЭАПКга кецул буруу кучеген.

Интеллектуалдык менчик концепциясынын эволюциясы: программалык камсыз кылууну патенттее жана лицензиялоо

Пайдалуу жана зыяндуу программалык камсыз кылуунун бир нече чон топторун белуп керсетууге болот. Айырмалашат:

- проприетардык коммерциялык пайдалуу (proprietary software), жабык код менен патенттее (11110),
- ачык код менен программалык камсыз кылуу (open source software),
- эркин бекер программалык камсыз кылуу (free software),
- зыяндуу ПК (программалык камсыз кылуу) (вирустар жана башка зыяндуу ПК). (ВПК).

Жабык программалык камсыз кылуу жабык лицензиялык келишимдин коммерциялык шарттарында жайылтылат. Демейде ал телее жолу аркылуу жургузулет. Бирок бекер жабык программалык камсыз кылуу (freeware) болушу дагы мумкун.

Ачык чыгуу коду бар программалык камсыз кылуу ачык кодду [7] лицензиянын шарттарына жайылтылат. Ал эркин бекер сыяктуу эле телее жолу аркылуу болушу мумкун. Эркин жана ачык программалык камсыз кылуу (ЭАПК, FOSS) эркин шарттарда, айрым бир учурларда укумдан тукумга етуучу лицензиялык келишимдин шарттарында жайылтылат.

Ошондой эле аралык туру бар: шарттуу-бекер программалык камсыз кылуу (shareware) — бекер сынак жоромол турунде жайылтылуучу, бирок телее талап кылынуучуларды жоюу учун убактылуу, функционалдык же башка чектеелеру бар жабык программалык камсыз кылуу.

Мамлекеттик бийлик органдарын программалык камсыз кылууну стандартташтыруу - бул мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу органдарында пайдаланылуучу компьютердик программалар ылайык келууге тийиш болгон ачык стандарттардын жана спецификалардын тизмесин белгилее. Ачык стандарттар жана спецификациялар белгисиз жактардын чейресу колдонуу учун кандайдыр бир чектеелерсуз жеткиликтуу болууга тийиш.

Патенттөө - бул интеллектуалдык менчикке укуктарды коргоонун маанилуу жолдорунун бири. Бирок эгерде маалыматтык технологиялардын техникалык каражаттары тармагындагы чечимдерди патенттоо каршылыктарды пайда кылбаса, анда программалык камсыз кылууга патенттер жана лицензиялар (софтвардик патенттер жана лицензиялар) адистер менен пайдалануучулардын курч талаш-тартыштарынын предмета болуп калат. Лицензияланбаган продуктуларды, контрафактылык программалык продуктуларды пайдалануу айыптоого жатат жана мыйзам боюнча куугунтукталат.

ЭАПК кыймылы билимдерди жана программалык продуктуларды эркин жайылтуу учун жана компьютердик программаларды патенттөөгө каршы чыгат. Эркин жана ачык программалык камсыз кылуу (ЭАПК) кенири белгилүү эл аралык керунуш болуп калды. ЭАПК жөнүндө кенири маалыматты Интернеттен табууга болот. ЭАПК - бул биринчиден эркин жайылтылуучу, экинчиден ачык чыгуу коду менен жеткирилуучу компьютердик программалардын эки туру учун бириктирилген аталыш. Англис тилдүү адабиятта сездердун шарттуу кыскартылышы FOSS (Free/Open Source Software) кабыл алынган. ЭАПКтын бирдиктуу борбору жок, иштеп чыгуулар бугуздей дүйнө боюнча белунгеп.

Жарыяланган макалалар, китептер, компьютердик программалар эркин болуп эсептелет, эгерде автор жарыялоодо аларды темендегудей GPL же FDL "эркин лицензия менен" коштогон болсо:

GNU General Public License (GPL) - программалык камсыз кылууга Генералдык элдик (эркин) лицензия,

GNU Free Documentation License (FDL) - Документацияга эркин лицензия. Мисал: Web-портал <http://www.orsha.linux.by/>.

ЭАПК программасына GPL лицензиясы пайдалануучуларга бардык максаттар учун программаны изилдөөгө жана колдонууга, компьютерлердин кандай СоНlina болсо да орнотууга, зарыл учурда ага езгортүүлөрдү киргизууге, баштапкы сыяктуу эле, программанын езгертулген версиясын жайылтууга укук берет. Бул маалыматташтыруунун легалдык процесстерин тездетууге, чоң коз карандысыздыкка жана маалыматтык системалардын коопсуздугуна кенилдик берет. ЭАПК кыймылынын максаттары - пайдалануучулардын кызыкчылыктарын коргоо, ар турдуу елкелердеги калктын кеңири катмары учун компьютердик программалардын жеткиликтүүлүгүнө жардам беруу, эл аралык кызматташтыкка, өз ара жакшы тунгунушууга жана маалыматтык технологиялар тармагындагы өз ара мамилелердин жаңы спецификалык маданиятын калыптандырууга жардам беруу [8]. ЭАПКтын бирдиктуу борбору жок, иштеп чыгуулар бутундей дүйнө боюнча белунген.

Кыймыл ЭАПКты иштеп чыгууга жана пайдаланууга бутундей дүйнө боюнча ыктыярдуу негизде тартылган адамдардын тобун камтыйт. Интернет географиялык белунген жамааттар иштеп чыгуучулар жана ЭАПКты пайдалануучуларды калыптандыруу учун сонун мүмкүндүктөрдү берет. ЭАПКта кабыл алынган методологиялар жана этикалык аспектилер ачыктык, натыйжалардын

кецири жеткиликтүүлүгү менен аларды патенттеесуз айкалыштырып интеллектуалдык менчик укуктарын милдеттуу түрдө сактоону талап кылат.

ЭАПКтын ар түрдүү фонддоруна 20.000 жакын ар кандай жалпы элге тушунуктуу программалары кирет. Башка дагы - 40.000 жакын программалардын маалыматтары келтирилет. ЭАПКтын ачык фонддары ар кандай арналыштагы маалыматтык системаларды, алардын ичинде темендегилерди тузуу үчүн ар түрдүү программаларды камтышат:

- Linux базасындагы операциялык системаларды, мисалы, Debian, Ubuntu, SuSE, Gentoo, RedHat жана Mandriva ж. б.;
- түйүндүк программалар, Firefox, Mozilla, Galeon, Konqueror, Opera, Nautilus ж.б. браузерлер;
- Evolution, Sylpheed-claws, Kmail!, Balsa ж.б. почтолук кардарлар;
- OpenOffice Draw, Gimp, Blender, Maya, KromModeler графиктик программалар;
- кенселик тиркемелер, OpenOffice.org документтерин иштеп чыгуу каражаттары;
- Koffice, Gnome Office ж.б. тексттерин жана тексттик процессорлорунун редакторлору;
- «Ачык кенсе» (OpenOffice.org) комплекси «Open Writer» сөздүк процессорун, «OpenCalc» электрондук таблицалардын редакторун, «OpenDraw» вектордук графиканын редакторун ж.б. камтыйт;
- маалымат базаларын башкаруу системалары;
- компьютердик программаларды иштеп чыгуу каражаттары;
- HTML - OpenOffice HTML, Quanta Plus, Bluefish, Screem ж.б. тилинин редактору;
- илимий музеедеги көптөгөн программалар.

Башкаруу органдары үчүн ЭАПКтын кадыр-баркы жана артыкчылыгы темендегилер менен аныкталат:

- маалыматташтырууда улупук коопсуздук деңгээлин жогорулатуу мумкундугу;
- ПК импортуна кез карандылыкты азайтуу;
- экономикалык жагымдуулук, баанын томондугу;
- интеллектуалдык менчик жаатындагы мыйзамдардын сакталышы;
- контрафактылык продукциянын, легалдашпаган кечурмоленун жана программалык уурулуктун келемун азайтуу.

«Вирустар» жана зыяндуу программалар эреже катары жабык коддуу проприетардык (коммерциялык) ПКга каршы багытталган, ошол учурда эркин жана ачык программалык камсыз кылууга (ЭАПК) алардын таасири байкалбайт. Экинчи жагынан ЭАПКны пайдалануу дистрибутивдерди тузууда, программаларды орнотууда жана аларды коштоп журууда белгилүү бир тобокелдиктерге байланыштуу. Программаларга эч кандай кепилдиктер жайылтылбайт. Буга карабастан эркин жана ачык программалык камсыз кылууну кецири ездоштуруу

билим берууну, илимди, мамлекеттик башкарууну легалдуу маалыматташтыруу учун жагымдуу шарттарды тузет. ЭАПК Кыргызстанда маалыматташтырууну енукуруу учун зор артыкчылыктарды бере алат. Кенири пайдаланылуучу коммерциялык проприетардык ПКнын кенчулук продуктулары учун ЭАПКтын эквиваленттуу кыйла арзан жана коопсуз программалары бар. ЭАПК Европанын, Азиянын, Американын кептеген елкелерунде улам барган сайын кецири пайдаланыла баштады. Жакшы мисал катарында жакында Филиппинде эркин ачык программалык камсыз кылууну (ЭАПК) енукурууге жана пайдаланууга жардам беруу женунде атайын Мыйзамдын, Филиппин интеллектуалдык кодексине RA8293 ондоосунун, 2007, HOUSE BILL NO. 1716 [5] кабыл алынгандыгын корсетууге болот.

Маалыматтык коопсуздукту камсыз кылуу

Компьютердик система^рга. маалыматтык ресурстарга МТ-ресурстарына легалдык эмес кийлигишууге, МТ-чейресуно сашоцысыз кирууге карты чараларды иштеп чыгууну, мамлекеттик бийлик органдары жана ишканалардын башкармалыктары учун маалыматтык алмашуу регламенттерин иштеп чыгууну, маалыматтык коопсуздук талаптарын сактоо учун кызмат адамдарынын жоопкерчилигин ченемдик чыцдоону камтыган маалыматтык коопсуздукту камсыз кылуунун ченемдик-укуктук базасын калыптандыруунун маанилуулугуне кенул буралы. Компьютердик коопсуздук учун жоопкерчилик екмекке, программалык камсыздоону жана компютерлерди ендуруучулерге, кызмат керсетуулердун провайдерлерине жана пайдалануучуларга жуктелог.

Компьютердик коопсуздукту камсыз кылуунун коп аспектилерин белуп керсетууге болот: енержай стандарттары жана дизайн, кабардар болуу жана пайдалануучулардын билими, коркунучтар, жецилээрлик учурлар женунде маалымат алмашуу, изилдеелер жана иштеп чыгуулар, граждандык укук жана кылмышгык мыйзам. Компьютердик кылмыш кейгейлерун чечуу эл аралык кызматташтыкты, кыйла жакшыртылган технологияларды жана пайдалануучулардын мыкты билимин талап кылат. Эркин жана ачык программалык камсыздоону (ЭАПК) маалыматтык коопсуздукту жогорулатуунун жана киберкылмыштуулуктун децгээлин темендетуунун куралы катары кароого болот.

Лицензияланбаган продукцияны пайдалангандыгы учун жоопкерчилик

Кен елкелордо лицензияланбаган программаларды пайдаланууга каршы курош чаралары катуулап бара жатат. Жогоруда белгиленгендей, Россияда уурулуктун децгээли жогору болсо да, анын темендее темпи боюнча ал дуйнелук лидерлердин ичинде. Ошондуктан россиялык сайттан кээ бир маалыматтарды келтиребиз. <http://openbase.ru> [5].

Биздин мезгилде иш жузунде бардыгында Интернетке кируу мумкундугуне ээ болуу менен, лицензияланбаган программаны, фильмди, оюнду же башка чыгарманы таап алууга мумкунчулук бар. Буга чон эмгектин деле кереги жок. Ошондуктан сайт бул аракетгер учун жоопкерчилик женунде актуалдуу маселеге кецул бурат.

Чыгашаны калыбына келтируу жана кылмыш жоопкерчилиги.

РФ ГКнын 1302 статьясына ылайык укук ээси чыгашаны калыбына келтирууну жана компенсация телетууну 10 000ден 1000 000 рублге чейинки елчемде же нусканын (аны пайдалануунун) наркынын эки эсе елчемунде талап кылууга укугу бар. Эгерде езгече укуктарды юридикалык жак же жеке пайдалануучу (ЖП) бузган болсо, сот юридикалык жакты жоюу же жеке пайдалануучунун (ЖП) ишмердуулугун токтотуу женунде чечим кабыл ала алат.

Андан тышкары, мыйзам тарабынан ошондой эле автордук укук объектилерин мыйзамсыз пайдалангандыгы, сактагандыгы, алгандыгы жана ташыгандыгы учун темендегудей кылмыш жазалары караштырылган:

- 200 000 рублге чейин жазапул;
- Эмгек акысы же 18 ай учун башка киреше елчемунде жазапул;
- 2 жылга чейинки меенетке эркинен ажыратуу.

Эгерде жосун адамдардын тобу тарабынан езгече чоц елчемде (наркы 50 000 миц рублден ашуун) же кызмат абалынан пайдалануу менен жасалган болсо, анда сизге 500 000 рублге чейинки елчомдегу, же уч жылга чейинки мезгил учун эмгек акысы елчемундегу жазапул менен, же алты жылга чейинки меенетке эркинен ажыратуу коркунучу турат.

Лицензияланбаган Программалык камсыздоонун (ПК) бар экендигине текшеруу (<http://openbase.ru>)

Эгерде сиз уюмдун жетекчиси болуп эсептелсециз жана силерде компьютерлер бар болсо, лицензияланбаган ПКнын бар экендигине текшеруу коркунучу турат.

Текшеруу учун негиздер.

"Милиция женунде" РФнын Федералдык мыйзамынын 11-статьясына жана "Прокуратура женунде" Федералдык мыйзамдын 21-жана 22-статьяларына ылайык ички иштер органдары жана прокуратура органдары финансылык, чарбалык, ишкерчилик жана соода ишмердуулугун женге салуучу мыйзамдарды бузуунун кылмыштык же административдик жоопкерчилигине тартуу женунде маалыматтар бар болгон учурда текшеруулерду жургузууге укуктары бар. ГКке ылайык корголо турган ПКну текшеруу ылайыкгуу административдик аймактын ИИБнын начальнигинин же анын биринчи орунбасарынын (криминалдык милициянын начальнигинин) токтотуунун негизинде жургузулет.

Бирок, интеллектуалдык менчик укуктарын сактоо децгээлин талаптарды жана жазалоо чараларын катуулатуунун эсебинен гана эмес, ЭАПКны кецири жайылтуу учун жагымдуу шарттарды тузуунун эсебинен дагы жогорулатууга болот.

Корутундулар жана сунуштар

Автордук укуктарды жана ЭАПК кыймылынын негизги принциптерин коргоодо Кыргызстанда эркин жана ачык программалык камсыздоону кеңири жайылтуу билим берууну, илимди, мамлекеттик башкарууну маалыматташтырууну, жаңы локалдык программалык камсыз кылууну иштеп чыгууну, экономиканы өнүктүрүүнүн инновациялык жолуна өтүүнү жана өлкөнүн импортко көз карандылыгын азайтууну, маалыматтык коопсуздукту жогорулатууну, киберкылмыштуулуктун деңгээлин төмөндөтүүнү легалдуу маалыматташтыруу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү. ЭАПК Кыргызстанда электрондук башкарууну өнүктүрүү үчүн зор артыкчылыктарды: тузулгон маалыматтык системалардын коопсуздук деңгээлин жогорулатуу мүмкүндүгүн бере алат,

Мыйзамдык деңгээлде мамлекеттик электрондук кызмат көрсөтүүлөрдүн жана граждандар үчүн маалыматтардын жеткиликтүүлүгүн; өкмөттүн ишмердүүлүгүн үйшүрүүнүн айкындыгын жана жоопкерчилигин, маалыматтык технологияларды, өзгөчө Интернетти пайдаланууну, граждандардын мамлекеттик башкаруу органдары менен өз ара аракеттениүүсү үчүн, мамлекеттин тескеосунде турган жеке маалыматтарды коргоону; мамлекеттик маалыматтык системалар жана порталдарды башкарууну камсыз кылуу керек.

Ченемдик-укуктук базаны жакшыртуу сан ариптик белуунун жана маалыматтык теңсиздикти жоюунун зарыл шарты болуп эсептелет. Эл аралык «Киберкылмыштуулук жөнүндө конвенцияга» (2001) кошулуу, улуттук маалыматтык коопсуздук тармагында мыйзамды өнүктүрүү, документтерди жана архивдерди сактоо, жеке жактардын кызыкчылыктарын коргоо, ЧУА (ченемдик-укуктук акт) пакетин иштеп чыгуу керек. Эркин ачык программалык камсыздоону (ЭАПК) өнүктүрүүгө жана пайдаланууга жардам беруу жөнүндө Мыйзам кабыл алуу керек.

Качан гана мыйзам түзүүчүлөр маалыматтык революциянын жаңы этабынын чыныгы турмушка шайкештигин кеңири алмайынча, «электрондук өкмөт» форманы сууруп чыгуунун, аны толтуруунун жана мамлекеттик мекемеге өзүн алып баруусунун жөнөкөй мүмкүндүгүнө алып келе бере тургандыгын белгилөө керек.

Экинчи жагынан керектуу ЧУАны кабыл алуу гана маанилүү эмес. Бардыгы тең - кайсы рангадагы болбосун чиновниктерден жана саясий лидерлерден баштап калктын эң жакынкы катмарына чейин мыйзамды сыйлоосуна бекем жана ырааттуулук менен жетишүү керек. Бай жана жашоо турмушу жакшы өлкөлөрдө граждандар мыйзамды сыйлашат. Тактап айтканда Автордук укук жана чектеш укуктар жөнүндө мыйзамды жана интеллектуалдык менчикке укуктарды коргоо боюнча башка ченемдик актыларды так аткарууну камсыз кылуу керек. Ансыз билимдердин экономикасын курууга болбойт.

Коммерциялык проприетардык программалык камсыздоолордун (ПК) көпчүлүгү үчүн эквиваленттуу кыйла арзан жана коопсуз ЭАПК программасы бар болгондуктан, ошол ЭАПКны кеңири пайдалануу экономикалык натыйжаны жана лицензиялык макулдашууларды жана маалыматтык коопсуздуктун кыйла жогорку деңгээлин сактоону жана киберкылмыштуулуктун азайтууну камсыз кылат.

Лдабияттар жана Интернеттеги булактар:

1. Живоглядов В. П. О стратегии развития сферы информационных и коммуникационных технологий в Кыргызстане. // Кыргызстан - 2025. Стратегии и сценарии развития. - Бишкек, 2005.
2. Живоглядов В.П. Электронная трансформация высшего образования. // Сб. материалов 4-ой Международной научно-технической конференции «Энергетика, телекоммуникации и высшее образование в современных условиях». - Алматы: АИЭС, 2004.
3. http://www.orsha.linux.by/index.php/Belorusskie_hakery
4. <http://news.liga.net/photonews/NP070508.html>
5. <http://www.cnews.ru/news/line/index.shtml72008/03/26/293790>
6. <http://www.openbase.ru>.
7. Intergovernmental Council for the Information for All Programme. IFAP-2008/COUNCIL.V/6 Paris, February 2008.
8. Живоглядов В.П., Вейс Л.Д. Свободное и открытое программное обеспечение в инженерном образовании / Международная научно-техническая конференция «Проблемы автоматизации, управления, экономики и подготовки кадров для современных производств», Бишкек - СПб: Филиал БГТУ «ВОЕНМЕХ», 2008.
9. Republic of the Philippines, HOUSE BILL NO. 1716
AN ACT. PROMOTING THE DEVELOPMENT AND USE OF FREE/OPEN SOURCE SOFTWARE (FOSS) IN THE PHILIPPINES, AMENDING RA 8293 OTHERWISE KNOWN AS THE "INTELLECTUAL PROPERTY CODE OF THE PHILIPPINES", PROVIDING PENALTIES THEREOF, AND FOR OTHER PURPOSES.
Short Title. - "Free/Open Source Software (FOSS) Act of 2007".
10. <http://www.openbase.ru/zakon/sub/pravo/>.

МААЛЫМДОО

Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик патент кызматынын
коллегиясынын
2008-жылдын 10 июлунда № 5
токтому менен бекитилди

**САЛТГУУ БИЛИМДЕРДИ КАТТООГО ЖАНА ПАЙДАЛАНУУГА
УКУК ВЕРҮҮ ҮҮН ӨТҮНМӨНҮ ЖАНА КАТТАЛГАН САЛТГУУ БИ-
ЛИМДЕРДИ ПАЙДАЛАНУУГА УКУК ВЕРҮҮ ҮҮН ӨТҮНМӨНҮ
ТҮЗҮҮНҮН, ВЕРҮҮНҮН ЖАНА КАРАЛ ЧЫГУУНУН**

ЭРЕЖЕЛЕРИ

Салтгуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук беруу учу^н етунмену жана катталган салтгуу билимдерди пайдаланууга укук беруу учу^н етунмену тузуунун, беруунун жана карап чыгуунун ушул эрежелери «Салтгуу билимдерди коргоо женунде» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 4-статьясына ылайык иштелип чыкты жана «Салпуу билимдерди коргоо женундо» Кыргыз Республикасынын Мыйзамын пайдалануу боюнча Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын тушундуруусун камтыйт.

Кыскартуулардын тизмеси

Эрежелер	Салтгуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук беруу учун етунмену жана катталган салтгуу билимдерди пайдаланууга укук беруу учун етунмену тузуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери
Мыйзам	«Салтгуу билимдерди коргоо женунде» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы
Мамлекеттик патент кызматы	Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы, интеллектуалдык менчик жаатындагы ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган
втунме	Салпуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук беруу учун етунме жана катталган салтгуу билимдерди пайдаланууга укук беруу учун етунме
Реестр	Кыргыз Республикасынын Салтгуу билимдеринин мамлекеттик реестри

ІВГІІҮК

САЛТТУУ БИЛИМДЕРДИ КАТТООГО ЖАНА ПАЙДАЛАНУУГА УКУК ВЕРҮҮ Ү4ҮН ӨТҮНМӨНҮ ЖАНА КАТТАЛГАН САЛТТУУ БИЛИМДЕРДИ ПАЙДАЛАНУУГА УКУК ВЕРҮҮ Ү4ҮН ӨТҮНМӨНҮ ТҮЗҮҮ ЖАНА ВЕРҮҮ

1. втунме беруу

1.1. Салттуу билимге втунме беруу жана кагтоо учун укугу бар жактар

Мыйзамдын 5-статьясына ышайыж салттуу билимге втунме берууге жана катгоого жана/же салттуу билимди пайдаланууга укук алууга твменкулор укуктуу:

- жергиликтуу коомдор;
- салттуу билимге ээ болгон Кыргыз Республикасынын юридикалык же жеке жактары;
- салттуу билимге ээ болгон чет елкелук жеке жана юридикалык жактар;
- мамлекеттик органдар жана мекемелер.

Салттуу билимдер менчик формасына карабастан салттуу билимдердин ээлери болуп эсептелинген бир же бир нече биргелешкен юридикалык же жеке жактар тарабынан катталса болот.

Мамлекеттик органдар жана мекемелер тарабынан салттуу билимдерди каттоо жана пайдалануу тартиби Кыргыз Республикасынын вкмегу тарабынан аныкталат.

1.2. Беруунун жол-жобосу

втунме Кыпгнз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына туздн-туз берилет же почта аркылуу жиберилет.

1.3. вкул аркылуу отунмв беруу

Мыйзамдын 9-статьясынын 1-белугуне ылайык втунме Кыргыз Респуб-ликасынын Мамлекеттик патент кызматына етунуучу (етунуучулвр) тарабынан вэ алдынча же ал белгилеген екул тарабынан берилет.

Мыйзамдын 6-статьясынын 1-бвлугуне ылайык салттуу билимдердин ээлеринин кызыкчылыктары ушундай уюмдун уставынын жана мамлекеттик катгоонун негизинде иштеп жаткан, белгиленген жердеги салттуу билимдердин ээлери тузуучу жеке жана/же юридикалык жактардын коомдук уюмдары тара-бынан керсетулет.

Чет елкелук юридикалык жактар же Кыргыз Республикасынын чегинен ары туруктуу жашаган жеке жактар езулерунун расмий екулдери аркылуу, эгер Кыргыз Республикасынын катышуусу менен эл аралык макулдашууда башка тартип белгиленбесе, салттуу билимди катгоого жана пайдаланууга жана/же салттуу билимди пайдаланууга укук берүүгө же катталган салттуу билимди пайдаланууга укук берүүгө байланыштуу эз ишмердуулугун ишке ашырууга укуктуу.

©кул аркылуу берилүүчү етунмеге етунуучу ага берген жана анын ыйгарым укукгарын ырастаган ишеним кат же тийиштуу турде таризделген ишеним каттын кечурмеси тиркелет.

Кыргыз Республикасында таризделуучу Мамлекеттик патент кызматынын алдында екулчулукке ишеним кат женекей жазуу турунде тузулет жана нотариалдык кубелендурууну талап кылбайт.

Кыргыз Республикасынын чегинен ары таризделуучу ишеним кат ал кайсы жерде тузулуп жатса, ошол елкенун мыйзамдары менен караштырылган тартипте жана меенетге тузулет, ал эми анын ишеним катына ишенбестик келип чыккан учурда - легалдаштыруу Кыргыз Республикасынын эл аралык келишимдеринин кучуне же эки тараптан болгон принциптин негизинде талап кылынбаган учурдан башкасында, Мамлекеттик патент кызматынын етунучу боюнча Кыргыз Республикасынын консулдук мекемесинде легалдаштырылат.

Кыргыз Республикасынын чегинен ары туруктуу жашаган жеке жактын же чет елкелук юридикалык жактын кызыкчылыктарына екулчулук кылууга ишеним кат ушул жактын езу, ошондой эле етунуучу берген тийиштуу ишеним каты бар анын екулу тарабынан берилет. Эч болбогондо айтылган ишеним каттын экее тен же тийиштуу турде таризделген алардын кечурмелери керсетулет.

Ишеним кат теменкудей шартгарга жооп беруусу зарыл:

- ишеним катка аны берген жак кол коёт;
- ишеним кат етунуучунун расмий екулу болуп эсептелинген жеке жактын атына берилет;
- ишеним катга екулдун ыйгарым укугунун келему керсетулет;
- ишеним катта анын тузулген датасы керсетулушу керек, ансыз ал анык эмес.

Эгер ишеним кат бир нече екулдерге берилсе, анда салттуу билимди каттоо жана/же салпуу билимди пайдаланууга укук алуу боюнча иштерди алардын кимиси болбосун жургузет.

©кулдун ишеним катта ыйгарым укук берилген кандай болбосун аракетин етунуучунун аракети катарында бааланат.

2. Салттуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук беруу учун втунме жана катталган салттуу билимдерди пайдаланууга укук беруу учун втунме

2.1. Салттуу билимдер

Мыйзамдын 2-статьясынын 1-белугуне ылайык салттуу билимдер - бул адам ишмердуулугунун ар турдуу тармагында колдонулуучу анын ичинде генетикалык ресурстарды пайдалануу менен билимдер, методдор жана ыкмалар, бул белгилуу тартибинде жана маанисинде бир муундан кийинки муунга берилип келууде. Бул билимдер жергиликтүү коомдордун жана салттуу билимдердин ээлеринин тигил же бул керектеелеру учун сакталып калды жана байырлаштырылды жана тиричилик аракетинин ар турдуу чейресун енукугуруу учун белгилуу баалуулугу бар.

2.2. Салттуу билимдер катарында катталган объектилер

Салттуу билимдер катарында катталган объектилер болуп негизинен теменкулер эсептелинет:

билимдер - кандайдыр маалыматка ээ болуу, иш жузундв кандайдыр ыкка, билууге ээ болуу, иш жузунде текшерилип аныктыгына жеткен жыйынтыгы, жаратылыштын, коомдун, ойдун онугуу мыйзамдары женундв маалыматтардын системасы жана у.с.;

методдвр - предметTM таанып билуу учун пайдаланылуучу ыктар, мамиле кылуулар, предметке тиешелуу болгон мыйзамдар тууралуу тушунукту тереццетуу, мисалы: таануу ыктары, жаратылыш кубулуштарын, коомдук турмушту изилдеел«р жана у.с.;

ыкмалар - аракеттерди аткаруу процесстери, аракеттердин мунезу, бир нерсени ишке ашыруу, жетуу учун методдор, бир нерсени ишке ашыруу учун шарттарды пайдалануу каражаттары.

Салттуу деп муундан муунга берилуучу, конкреттуу элге же ал жашаган аймака тийиштуу болгон жана айлана-чейренун езгерушуне ылайык узгултуксуз енугуп жаткан билимдердин турлеру эсептелет.

2.3. Салттуу билимдер катарында катталбай турган объектилер

Мыйзамдын 7-статьясынын 2-белугуне ылайык адамдын жашоосуна жана ден соолугуна, ошондой эле айлана-чейреге реалдуу же потенциалдуу зыян келтируучу салттуу билимдерге укуктук коргоо берилбейт.

2.4. бтунменун турлору

Мыйзамдын 9-статьясынын 1-белугуне ылайык:

- салттуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук беруу учун етунме;
- катталган салттуу билимдерди пайдаланууга укук беруу учун етунме болуп белунет.

2.5. втунменун курамы

Мыйзамдын 9-статьясынын 3-белугуне ылайык етунме теменкулерду камтышы керек:

1) етунуучуну керсетуу менен салттуу билимдерди каттоо жана пайдаланууга укук беруу же етунуучуну керсетуу менен катталган салттуу билимдерди пайдаланууга укук беруу женунде арыз, ошондой эле турган орду жана жашаган жери (мындан ары - арыз);

2) етунме берилуучу салттуу билимдин конкретгуу жана толук баяндоосу, теменкулерду кошкондо:

- салпуу билимдин келип чыккан жери (географиялык объекшнин чектери);
- салттуу билимдер менен ез ара байланышта пайдаланылган учурда, генетикалык ресурсту баяндоо;
- колдонуу чейресу жана жетишкен он натыйжалар;
- каттоого етунме берилип жаткан салттуу билим женунде мурун жарыланган басьшмалар тууралуу маалыматтар.

2.6. втунмеге тиркелуучу документгер

Мыйзамдын 9-статьясынын 4-белугуне ылайык етунмеге теменкулер тиркелиши керек:

1) салттуу билимдердин иш жузунде пайдаланылышын тастыктаган, компетенттуу орган тарабынан берилген расмий документ, ишмердуулуктун тигил же бул чейресунде пайдаланылганда берген он натыйжасы;

2) компетенттуу органдын (компетенттуу органдардын) етунуучу жергиликтуу коомдун мучесу болуп эсептелингени жана/же салпуу билим кирген географиялык объектиде экендиги тууралуу берген корутундусу. Салттуу билимдерди каттоого мамлекеттик органдар тарабынан етунме берилсе, керсетулген корутунду талап кылынбайт;

3) чет елкелук етунуучу учун келип чыккан елкесунде етунме берилген салпуу билимге анын укугун тастыктаган документ.

2.7. Документтерди беруу

2.7.1. втунменун тили

Мыйзамдын 9-статьясынын 2-белугуне ылайык етунмегв тиркелуучу етунме жана документтер мамлекеттик же расмий тилде берилет.

Эгер бул документтер башка тилде берилсе, етунмеге алардын мамлекеттик же расмий тилде котормосу тиркелет. Котормонун такгыгына етунуучу жооптуу.

Башка тилде берилген документгер, эгер алардын котормосу башка тилде документтердин берилген кунунен тартып, эки айдын ичинде берилсе аларды Мамлекеттик патент кызматына берген куну берилген болуп эсептелинет, болбосо документтер котормо берилген куну берилген болуп эсептелинет.

2.7.2. Нусканын саны

втунме эки нускада берилет. втунмеге тиркелуучу документтер бир нускада берилет.

втунме жана ага тиркелуучу документтер басылган турде берилет.

3. втунменун документтеринин мазмуну

Салттуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук беруу учун етунме ушул Эрежелерге карата 1-тиркемеде керсегулген форма боюнча берилет.

«втунме» деген сездун астында жайгаштырылган графаларды етунуучу толтурбайт. Эгер кандайдыр бир маалыматгарды тийиштуу графаларга толук жазып жайгаштырууга болбосо, аларды арыздын тийиштуу графасына: «кошумча барактагы тиркемени карагыла» деп керсетулуп езунче барака ошол эле форма боюнча берилет.

3.1. Арыз

(1) Графада 71 коду менен етунуучу (етунуучулер) женунде маалыматтар берилет: юридикалык жактын толук расмий аталышы (уюштуруучу документине ылайык) же жеке жактын фамилиясы, аты (атасынын аты, эгер бар болсо), мында фамилиясы атынан мурун керсетулет.

Салттуу билимди катгоону суранган жана/же салттуу билимди пайдаланууга укук берууну суранган Кыргыз Республикасынын юридикалык жагы учун вКПв коду керсетулет.

Салттуу билимди катгоону суранган жана/же салттуу билимди пайдаланууга укук берууну суранган чет елkelук юридикалык же жеке жактар учун елкенун коду, ушуга жараша Интеллектуалдык менчикгин буткул дуйнелук уюмунун (ИМБДУ) стандарты боюнча турган орду же жашаган жери керсетулет ST.3.

(2) 71 коду менен графадан кийинки графада елкенун расмий аталышын, ошондой эле телефон номурун, телексин, факсын (бар болсо) кошкондо, етунуучунун толук почта дареги (юримкалык жактын юримкалык дареги же жеке жактын жашаган жеринин дареги) керсетулет.

(3) 98 коду менен графада тез почта жеткируусунун адатгагы талаптарын канааттандыра турган (дарегинде почта индексинин керсетулунгу керек) кат алышуу учун дареги, адресатами аты же аталышы жана телефондун, телекстин, факстын (бар болсо) номуру керсетулет.

Кат алышуу учун адресат катарында етунуучу-юримкалык жактын Кыргыз Республикасында турган орду же Кыргыз Республикасында туруктуу жашаган етунуучу-жеке жактын жашаган жеринин дареги же екулунун турган ордунун дареги керсетулет.

(4) 74 коду менен графада етунуучу тарабынан екул дайындалганда толтурулат, ал женунде маалымат берилет: фамилиясы, аты (жана атасынын аты, эгер бар болсо), Кыргыз Республикасындагы турган ордунун дареги, телефондун, телекстин, факстын (бар болсо) номуру.

3.2. втунме берилуучу салпуу билимди баяндоо

3.2.1. Баяндоонун арналышы

Билдирилип жаткан салттуу билимдин баяндоосу конкреттуу болуп, билдирилип жаткан объект аны жузеге ашыруу учун жетишээрлик толук ачылып берилууге тийиш.

3.2.2. Баяндоонун структурасы

Баяндоо аталышынан баптталат жана теменкудей белуктерду камтыйт:

- салпуу билимдин келип чыккан жери (географиялык объектинин чектери);
- салпуу билимдин мааниси;
- салттуу билимдер менен ез ара байланышта пайдаланылган учурда, генетикалык ресурсту баяндоо;
- колдонуу чейресу жана жетишкен он натыйжалар;
- капоого отунме берилип жаткан салттуу билим женунде мурун жарыяланган басылмалар тууралуу маалыматгар.

3.2.3. Салттуу билимдин аталышы

Салпуу билимдин аталышы анын маанисине туура келишин жана объектинин арналышын муездешу керек. Аталышы жеке турунде колдонулбаган аталыштардан башкасы жеке турунде берилет.

3.2.4. Баяндоонун белуктврүнун мазмуну

3.2.4.1. Салттуу билимдин келип чыккан жери

Бул бвлук салпуу билимдин келип чыккан жеринин керсвтмесун камтышы керек. Салпуу билимдин келип чыккан жери географиялык объектинин чектерин керсетуу жолу менен баяндалса болот. Географиялык объектинин чектери координаталардын, ошол жердин табигый чектери - езен, тоо, келдун; административдик чектердин; кепке чейин турган курулуштардын, коммуникациялардын жардамы менен баяндалат жана у.с.

3.2.4.2. Салттуу билимдин мааниси

Бул белукте етунме берилген салттуу билим теменкудей тушундурулет: анын маани-манызын тупгунуу учун керсетулген он натыйжаларына жетууну камсыз кылууга аны ишке ашыруу учун зарыл болгон объектини мунездей турган белгилерин баяндашат.

Баяндоодон ачык эле ушул географиялык объекти учун мунездуу болгон жаратылыш шартгарынан жана/же адам факторлорунан салпуу билимдин маанисинин милдеттуу, объективдик кез каранды экендиги келип чыгат.

Баяндоо маалымапк мунезге ээ болот, негизинен тийиштуу климапк, геОЛСНЯЛЫС ж? башка жаратылыш шарпарына, салттуу билимге ээ болгон адамдардын (жамаапын) ушул географиялык объектиде келип чыккан сырьёнун болушун керсетет жана у.с.

3.2.4.3. Ал салттуу билимдер менен ез ара байланышта пайдаланылган учурда, генетикалык ресурсту баяндоо

Салпуу билим катарында капалуучу объектилер езуне кошумча турунде генетикалык ресурстарды - жер, суу жана башка жердеги бардык жаныбарлар жана есумдуктер дуйнесун камтыйт, алар ишмердуулукгун тигил же бул чейресунде белгилуу практикалык натыйжа алуу учун салттуу билим ээлери тарабынан пайдаланылат.

Салттуу билимдерге генетикалык ресурстар качан гана алар бири-бирине ебелге тузуп жана жалпы мунездемеге ээ болсо кошулат - мында ез алдынча элдердин жалпы мурасын билдирет, элдин кенчи, елкенун жана анын езунче региондорунун кенчи болуп эсептелинет.

3.2.5. Колдонуу чейресу жана жетишкен оц натыйжалар

Бул белукте салпуу билимдерди пайдалануу жааты керсетулет. Эгер мындай жаапан бир нече болсо, езгечелеру керсетулет. Мында керсетулген пайдаланылуучу жаатарда салтпуу билимдин арналышы ачык керсетулет.

Бул белукте ошондой эле салпуу билимди ишке ашырууда керсетулген он натыйжаларды алуу мумкунчулугун тастыктаган маалымапар берилет.

3.2.6. Каттоого етунме берилип жаткан салттуу билим женунде мурун жарыяланган басылмалар тууралуу маалыматтар

Бул белукте капоого етунме берилип жаткан салттуу билимдин белгилуу экендигинин булактары керсетулет, мисалы: мурун жарыяланган басылмалар тууралуу маалымапар. Ушундай маалымапар болбогон учурда белгилуу экендигин кандай болбосун анык булактары керсетулет.

3.3. Тиркелуучу документтердин тизмеси

(1) Тиркелуучу документтердин тизмеси тийиштуу клеткаларда «X» белгисин коюу жана тиркелуучу докуменпердин ар бир нускасында нусканын жана барактын санын керсетуу жолу менен толтурулат. ©тунменун формасы менен алардын туру караштырылбаган тиркелуучу документтер учун («башка документ») алардын конкреттуу арналышы керсетулет.

(2) Мыйзамдын 9-статьясынын 2-белугуне ылайык компетенттуу орган тарабынан берилген етунмеге тиркелуучу расмий документ капоого етунме берилип жаткан салттуу билимдин иш жузунде пайдаланыла тургандыгын тастыктаган капы камтышы керек.

Расмий документ ез компетенттуулутунун, адистештируусунун кучунде салттуу билимдин иш жузунде колдонула тургандыгына карата квалификациялуу корутунду берууге жендемдуу органдан берилиши жана анын тигил же бул чейреде пайдаланылышында он натыйжа алынгандыгын тастыкташы керек. Негизинен ушундай орган зарыл учурда компетенттуу адистерди тартуу менен министрлик, илимдер академиясы, адистештирилген илимий-изилдее институту жана у.с. боло алат.

(3) Мыйзамдын 9-статьясынын 2-белугуне ылайык компетенттуу орган (компетенттуу органдар) тарабынан берилген етунмеге тиркелуучу корутунду (корутундулар) етунуучу жергиликтуу коомдун мучесу болуп эсептелингендигин жана/же салпуу билим тийиштуу болгон керсетулген географиялык объектиде болгондугун тастыктаган капы камтышы керек.

Корутунду ез компетенттуулугунун, адистештируусунун кучунде етунуучу географиялык объектинин чегинде тургандыгын жана тигил же бул коомдун мучесу болуп эсептелинген тастыктаган орган тарабынан берилиши керек. Негизинен бийликтин жергиликтуу органы ушундай компетенттуу орган боло алат, ал етунуучунун турган жери жана географиялык объектинин чектер женунде корутундуну берет.

(4) Мыйзамдын 9-статьясынын 4-белугунун 3-пунктуна ылайык салпуу билим келип чыккан елкеде етунме берилген салпуу билимге чет елкелук етунуучунун укугун тастыктаган документ катарында ушул Эрежелердин 2.7.1

пунктунун шарттарын сактаган учурда белгиленген тартипте кубелендурулген тупнускада же кечурме турундв салттуу билим келип чыккан елкенун компетенттуу органы тарабынан берилген мисалы: салттуу билимди пайдаланууга берилген кубвлук же сертификат боло алат.

3.4. Кол коюу

втунменун «Кол коюу» деген акыркы графасы кол коюунун датасын корсотуу менен бардык учурда милдеттуу турде толтурулат. втунмеге етунуучу кол коёт. Юридикалык жактын атынан отунмоге анын кызмат орду корсетулуп, жетекчи кол коёт, кол коюу мвор менен кубвлвндурулот.

втунмо окул аркылуу берилгенде, екул кол коёт.

Кол коюу кол коюучу жактын фамилиясы жана аты-жону корсетулуп чеч-меленет.

втунмоде кошумча барактар болсо, аларга ушундай эле тартипте кол коюлат.

II БВЛУК

0TUNM© БОЮНЧА ИШ ЖУРГУЗУУ

4. вкулду дайындоо

втунме боюнча иш жургузуу учун етунуучу аны бергенден жана етунмену карап чьпууда ез кызыкчылыктарын керсетквнден кийин ушул Эре-желердин 1.3. пунктунда караштырылган тартипте таризделген ишеним катты беруу менен екулду дайындайт.

вкулчулукко ишеним кат етунме берилген учурда кандай берилсе, ошондой эле иш жургузуу процессинде берилет. Ишеним кат етунмеге кошулуп тир-келет.

вкулдун ага берилген ыйгарым укугунун чегинде кандай болбосун араке-ти же ага карата Мамлекеттик патент кызматынын кандай болбосун араке-ти етунуучунун же етунуучуге карата аракетинен келип чыккан натыйжага ээ болот.

вкулчулук ишеним катта керсетулген ыйгарым укуктун аракетинин меенету буткенге чейин анык болуп эсептелинет. Ишеним катта керсетулген ыйгарым укуктардын меенетунен мурда токтотулушу етунуучунун Мамлекет-тик патент кызматына тийиштуу арыз (ишеним катты токтотуу) бериши менен ишке ашырылат.

5. Мамлекеттик патент кызматы менен кат алышуу (кабарлашуу)

Кабарлашуу етунуучу же ага ыйгарым укук берилген екулу менен ар бир етунме боюнча езунче жургузулет.

втунме берилгенден кийин жиберилген материалдарда анын номуру жана етунуучунун же анын екулунун колу болушу керек.

Номуру жок етунменун материалдары эгер номуру кыйыр турунде белгиленбесе, карап чыгуусуз кайтарылып берилет.

втунме боюнча ендуруш процессинде жиберилуучу документтер Мыйзам менен белгиленген меенетте берилет. Эгер меенету «ичинде» жана меенетгун акыркы куну деген сездер менен билдирилсе, меенетунун акыркы куну болуп андан кийинки жумушчу кун эсептелинет. Эгер меенетунун акыркы куну тийиштуу саны жок болгон айга туш болсо, меенету ушул айдын акыркы кунунде бутет.

Эгер кабарлашуу боюнча етунмену етунуучунун екулу ишке ашырса, Мамлекеттик патент кызматынын корреспонденциясына байланыштуу материалдарды керсетуу меенету алардын ушул корреспонденцияны алган кунден тартып эсептелинет.

Мамлекеттик патент кызматында иш жургузуу мамлекеттик же расмий тилде жургузулет. втунуучу башка тилде берген материалдарга алардын мамлекеттик же расмий тилге котормосу тиркелет.

6. втунменун материалдары менен таанышуу

втунуучу (анын екулу) ал берген етунме жана ага тийиштуу документтер менен, алдын ала датасын жана таанышуу убактысын макулдашып, туздон-туз Мамлекеттик патент кызматында, ошондой эле етунмеге тийиштуу документтердин же алардын белуктерунун кечурмесун суроо жолу менен тааныша алат.

7. втунуучунун катышуусу менен етунмену карап чыгуу

втунуучунун (анын екулунун) катышуусу менен етунмеге байланыштуу маселелерди карап чыгуу эреже катарында, салттуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук берууге мумкунчулук алуу маселелери боюнча етунуучунун кошумча тушундуруусун алууда зарылчылык келип чыккан учурда жургузулет.

Мындай карап чыгуу ушул суроолор менен эки тарап тен таанышкандан кийин, Мамлекеттик патент кызматынын сунушу боюнча же етунуучунун етунучу боюнча жургузулет.

втунмену карап чыгуу датасы (куну) жана убактысы алдын ала макулдашылат. Жагдай езгерген учурда, белгиленген убакытта етунмену карап чыгууда катышууга мумкунчулугу болбой калган тарап бул тууралуу башка тарапка билдирет.

III БОЛУК

МАМЛЕКЕТТИК ПАТЕНТ КЫЗМАТЫНДА «ТҮНМОНУ КАРАП ЧЫГУУ»

8. Мамлекеттик патент кызматына втунменун келип тушушу

Мамлекеттик патент кызматына келип тушкен втунменун материалдары кериш немуру берилип жана келип тушкен куну датасы белгиленип кабыл алынат.

втунуучуге же анын екулуне кабыл алынган документтердин барактарынын саны жана келип тушкен датасы керсвтулуп, втунменун материалдарын кабыл алынгандыгы тууралуу тилкат берилет.

9. втунмену карап чыгуунун меемету

Мыйзамдын 10-статьясынын 1-белугуне ылайык етунмену карап чыгуу Мамлекеттик патент кызматына берген кунден тартып, уч айдын ичинде жургузулет.

10. Белгиленген талаптарга втунменун материалдары бар экендигин жана туура келгендигин текшеруу

втунмену карап чыгуунун журушундв берилген материалдарда втунменун жана ага тиркелген документтердин мазмунуна жана таризделишине ушул Эрежелердин 2.5-3.4. пункттары менен караштырылып коюлган талаптарга втунменун материалдары бар экендигин жана туура келгендигин текшеруу жургузулет:

а) етунуучу керсетулген салттуу билимдерди каттоо жана пайдаланууга укук беруу же катталган салттуу билимдерди пайдаланууга укук беруу женунде арыз, ошондой эле турган орду жана жашаган жери;

б) аталышын же етунуучунун (етулуучулврдун) атын керсетуу, анын (алардын) дареги (даректери);

в) бар болсо, екулунун аты жана дареги;

г) етунме берилген салттуу билимди баяндоо;

д) етунмену беруу жана карап чыгуу учун алымды телегендугу тууралуу документ;

е) екулге берилген ишеним кат;

ж) салпуу билимдин иш жузунде колдонула тургандыгын тастыктаган компетенттуу орган тарабынан берилген расмий документ, ишмердуулуктун тигил же бул чейресунде колдонулушундагы он натыйжа;

з) компетенттуу органдын етунуучу жергиликтүү коомдун мүчөсү болуп эсептелини жана/же салттуу билим кирген географиялык объектиде болгондугу жөнүндө корутундусу;

к) ал етунме берген салттуу билимге чет елчелук етунуучуну укугун тастыктаган документ;

л) етунмеге тиркелип берилген кыргызча же орусча эмес документтердин котормосу;

м) етунме берилген салттуу билим эгер, салттуу билим катарында катталган болсо, Реестрде камтылган маалыматтарды пайдаланууга укук беруу суралган салттуу билимдин баяндоосунун туура келиши.

Этунмену беруунун датасы ушул Эрежелердин 2.5-пункту менен белгиленген документтердин келип тушкен датасы боюнча, ал эми керсетулген документтер ар кандай убакта берилсе, анда берилген документтердин акыркысы келип тушкен датасы боюнча белгиленет.

11. Кошумча материалдарды суроо

Эгер етунмену карап чынуунун журушунда етунмопун документтери ушул Эрежелер менен белгиленген талаптарды бузуу менен таризделгени аныкталса, етунуучуге талаптарды бузгандыгын керсетуу менен сурам жана етунуучу аны алган кунден тартып, эки айдын ичинде жетишпеген же ондолгон маалыматтарды жана/же докумештерди беруу учун сунуш жиберилет.

Сурам учун негиз болуп теменкулер эсептелет:

- етунменун материалдарында ушул Эрежелердин 2.5-3.4. пункттарында керсетулген маалыматтардын жана/же документтердин жоктугу;

- катгоого жана пайдаланууга укук беруу же катталган салттуу билимдерди пайдаланууга укук беруу суралган салттуу билимди баяндоонун тактоонун зарылдыгы;

- ушул Эрежелердин 2.6-пунктунун (1), (2) пунктчасында керсетулген компетенттуу органдардын корутундуларында камтылган маалыматтарды тактоонун зарылдыгы;

- Мамлекеттик патент кызматынын белгиленген эсебине алым теленгендугу тууралуу маалыматтын документте жоктугу;

- белгиленген елчемге теленген алымдын суммасынын туура келбегендиги.

Экспертизанын сурамына жооп берилбеген учурда, жооп беруунун белгиленген меенету етунуучу тарабынан бузулганда, етунме кайра чакырып алынган болуп эсептелинет, бул тууралуу етунуучуге билдирилет.

**12. Салттуу билимди каттоо жана аны пайдаланууга
укук беруу женунде чечим. Катталган салттуу билимди
пайдаланууга укук беруу женунде чечим**

Мыйзамдын 9-статьясында белгиленген талаптарга етунменун материалдары туура келгендигин белгилегенде жана етунуучу тарабынан суранган маалыматтарды жана документгерди ез убагында берген шартында, Реестрде ушул салттуу билим катталбаган учурда, салттуу билимди каттоо жана аны пайдаланууга укук беруу женунде чечим чыгарылат.

Салттуу билимди каттоо жана аны пайдаланууга укук беруу женунде чечимде жана катталган салттуу билимди пайдаланууга укук беруу женунде чечимде теменкудей маалыматтар келтирилет:

- каттоодон еткерулуучу салттуу билимдин аталышы, ага карата пайдаланууга укук берилет же каттоодон еткерулген салттуу билимдин аталышы, ага карата пайдаланууга укук берилет;
- салттуу билимди пайдаланууга укук берилген Жак (жактар) женунде маалыматтар;
- салпуу билимди пайдаланууга укук алууда куболуктун кучунун аракетинин меенетунун башталышынын датасы болуп етунме берилген дата зсептетинет.

**13. Салттуу билимди каттоодон жана аны пайдаланууга укук
берууден баш тартуу женунде чечим. Катталган салттуу билимди
пайдаланууга укук берууден баш тартуу женунде чечим**

Мыйзамдын 9-статьясында белгиленген талаптарга етунменун материалдары туура келбегендигин белгилегенде жана эгер етунуучу тарабынан берилген жооп суралган маалыматтарды жана/же докуменперди камтыбаса, (Реестрде ушул салпуу билимдин капоосу жок болгон учурда) салпуу билимди капоодон жана аны пайдаланууга укук берууден баш тартуу женунде чечим чыгарылат.

Мыйзамдын 9-статьясында белгиленген талаптарга етунменун материалдары туура келбегендигин белгилегенде жана эгер етунуучу тарабынан берилген жооп суралган маалымапарды жана/же докуменперди камтыбаса, (Реестрде ушул салпуу билимдин капоосу бар болгон учурда) капалган салпуу билимди пайдаланууга укук берууден баш тартуу женунде чечим чыгарылат.

Салпуу билимди капоодон жана аны пайдаланууга укук берууден баш тартуу женунде чечимде жана капалган салпуу билимди пайдаланууга укук берууден баш тартуу женунде чечимде Мыйзамга жана ушул Эрежелерге негизделген салпуу билимди капоодон жана аны пайдаланууга укук берууден баш тартуунун далилдери келтирилет.

14. Салттуу билимди жана салттуу билимди пайдаланууга укук беруу женунде маалыматтарды каттоо

Салттуу билимди каттоо жана/же аны пайдаланууга укук беруу женунде чечимдин негизинде белгиленген алымды телеген шартында Мыйзамдын 11-статьясына ылайык Мамлекеттик патент кызматы салпуу билимди жана/же салттуу билимди пайдаланууга укук беруу женунде маалыматтарды Реестрде каттоодон еткерет.

Салттуу билим катталган жана/же салттуу билимди пайдаланууга укук берилген етунуучулерге белгиленген тартипте салттуу билимди пайдаланууга укук беруу кубелуктеру берилет.

Салттуу билимдердин негизинде тузулгеп объектилерди укуксуз патентгенун алдын алуу учун патенттелуучу объектилерди экспертtee жургузууде пайдаланылуучу салттуу билимдер боюнча маалымат базасы тузулет. Маалымат базасын тузуу катталган салттуу билимдер женунде маалыматтардын жана жалпыга белгилуу болуп калган салпуу билимдер женунде маалымапардын негизинде Мамлекеттик патент кызматы тарабынан ишке ашырылат.

15. Каттоо женунде маалыматтарды жарыялоо жана салттуу билимди пайдаланууга укук беруу

Салттуу билимдердин ээлеринин каалоосу боюнча Реестрге киргизилген салпуу билимдерди каттоого тийиштуу маалымапар белгиленген алымды телеген шартында Мамлекепик патент кызматы тарабынан аларды Реестрге киргизген кунден тартып, уч айдын ичинде расмий бюллетенде жарыяланат. Жарыялануучу маалымапардын келему жана мазмуну салпуу билимдердин ээлери менен макулдашуу боюнча Мамлекепик патент кызматы тарабынан аныкталат.

Салпуу билимди капоого жана пайдаланууга укук беруууге тийиштуу маалымапар Мамлекепик патент' кызматы тарабынан «Интеллектуалдык мен-чию» расмий бюллетенинде жарыяланат.

(22) Берген куну	Кириш № Келип тушкен куну	(21) Мам. каттоо №
Кыргыз Республикасында салттуу билимди каттоого жана пайдаланууга укук беруу учун 6ТҮНМ6		Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына 720021, Бишкек ш., Москва кеч. 62
АРЫЗ втунмену жана твмендвгу аталган документтерди беруу менен салттуу билимди пайдаланууга укук берууну суранам		Мекеменин коду, ОКПС боюнча ишканалар
Кыргыз Республикасында катталган салпуу билим керсетулет (71) втунуучу: (юридикалык жактын толук аталышы (тузуучу документке ышайык) же жеке жактын фамилиясы, аты, атасынын аты керсетулет)		ИМБДУнун стандарты боюнча елкенун коду ST.3
втунуучунун толук почта дареги		
Телефон: _____ Телекс: _____ Факс: _____		
(98) Кабарлашуу учун дарек (толук почта дареги, адресаттын аты же аталышы)		
Телефон: _____ Телекс: _____ Факс: _____		
втунуучунун екулу (фамилиясы, аты, атасынын аты, КРда турган ордунун дареги)		
Телефон: _____ Телекс: _____ Факс: _____		
Тиркелуучу документтердин тизмеси:	Барактардын саны	Нусканын саны
Салттуу билимдин баяндоосу	1 нуска	
«Салттуу билимдерди коргоо жөнүндө» КРнын Мыйзамынын 9-члатьясынын 4-оелугунун 1-пунктуна ышайык компетенттуу органдын корутундусу		
«Салттуу билимдерди коргоо жөнүндө» КРнын Мыйзамынын 9-статьясынын 4-белугунун 2-пунктуна ышайык компетенттуу органдын корутундусу		
етунмеге тиркелуучу документтердин кыргыз же орус тилдерине котормосу		
екулдун ыйгарым укугун тастыктаган ишеним кат		
башка документ (керсетулсун)		
Колу етунуучунун же етунуучунун екулунун колу; кол койгон куну (юридикалык жактын атынан кол койгондо жетекчинин колу меер менен кубелендурулет)		

2-тиркеме

(22) Берген куну	Кириш № Келип тушкен куну	(21) Мам. каттоо №	
Кыргыз Республикасында салттуу билимди каттоого жана пайдаланууга укук беруу учун ЕТҮНМЕ		Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына 720021, Бишкек ш., Москва кеч. 62	
АРЫЗ Отунмену жана темендегу аталган документгерди беруу менен етунмедегу керсетулген салпуу билимди каттоону жана аны пайдаланууга укук берууну суранам (71) ©тунуучу: (юридикалык жактын толук аталышы (тузуучу документке ылайык) же жеке жактын фамилиясы, аты, атасынын аты керсетулет)		Мекеменин коду, ОКПО боюнча ишканалар ИМБДУнун стандарты боюнча елкенун коду ST.3	
втунуучунун толук почта дареги			
Телефон:		Телекс:	Факс:
(98) Кабарлашуу учун дарек (толук почта дареги , адресаттын аты же аталышы)			
Телефон:		Телекс:	Факс:
втунуучунун екулу (фамилиясы, аты, атасынын аты, КРда турган ордунун дареги)			
Телефон:		Телекс:	Факс:
Тиркелуучу документтердин тизмеси:		Барактардын саны 1 нуска	Нусканын саны
Салттуу бшшмдин баяндоосу			
белгиленген влчемдвгу алымды телегендугу женунде документ «Салттуу билимдерди коргоо женунде» КРнын Мыйзамынын 9-статьясынын 4-белугунун 1-пунктуна ылайык компетенттуу оргаидын корутундусу			
«Салттуу билимдерди коргоо женунде» КРнын Мыйзамынын 9-статьясынын 4-белугунун 2-пунктуна ылайык компетенттуу органдын корутундусу			
етунмегв тиркелуучу документтердин кыргыз же орус тилдерине котормосу			
екулдун ыйгарым укугун тастыктаган ишеним кат			
башка документ (керсетулсун)			
Колу етунуучунун же етунуучунун екулунун колу; кол койгон куну (юридикалык жактын атынан кол койгондо жетекчинин колу мевр менен кубелендурулет)			

**«АВТОРДУК УКУК ЖАНА ЧЕКТЕШ УКУКТАР ЖЫНУНДУ»
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМЫНА
ТОЛУКТООЛОР КИРГИЗҮҮ ТУУРАЛУУ**

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМЫ

2008-жылдын 26-июнунда

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин тарабынан кабыл алынган

1-берене. «Автордук укук жана чектеш укуктар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына (Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин Ведомосттору, 1998-ж., № 3, 67 ст.) теменкудей өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилсин:

1.16-статьянын 2-пункту теменкудей мазмундагы абзац менен толукталсын:

«бардык адамдар чыгарма ар кандай жерден жана ар кайсы учурда эз каалоосу менен ээ боло ала турган негизде чыгарманы жалпыга маалымдоо үчүн жеткирүү керек (жалпыга жеткирүү үчүн)».

2. 37-статьянын 2-пункту теменкудей мазмундагы 6-пунктча менен толукталсын:

«б) бардык адамдар аткарылганды ар кандай жерлерден жана ар кайсы учурда эз каалоосу менен ээ боло ала турган негизде аткарылганды жалпыга маалымдоо үчүн жеткирүү керек».

3. 38-статьянын 2-пункту теменкудей мазмундагы 5-пунктча менен толукталсын:

«5) бардык адамдар фонограммага ар кандай жерден жана ар кайсы учурда эз каалоосу менен ээ боло ала турган негизде фонограмманы жалпыга маалымдоо үчүн жеткирүү керек».

2-берене. Ушул Мыйзам расмий жарыяланган күндөн тартып күчүнө кирет.

Кыргыз Республикасынын Президента

К. Бакиев

Бишкек шаары, ©кмет Уйу,
2008-жылдын 5-августу, № 197

Кыргыз Республикасынын
Экметунун 2008-жылдын
15-сентябрындагы № 517
токтому менен бекитилди

**САЛТТУУ БИЛИМДЕРДИ КАТТООГО
ЖАНА ПАЙДАЛАНУУГА УКУК БЕРУУ
УЧУН АЛЫМДАР ЖОНУНДО
ЖОБО**

ИБОЛУК

Жалпы жоболор

1. Бул Жобо «Салттуу билимдерди коргоо женунде» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы менен караштырылган салттуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук берууге байланыштуу юридикалык маанилуу иштерди жургузуу учун алымдарды телеенун тартибин, елчемун жана меенетун белгилейт.

2. Ушул Жобо менен караштырылган алымдардын елчему Кыргыз Республикасынын улупук валютасы - сом менен белгиленген.

3. Бул Жобо менен белгиленген алымдар Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын алыш-бериш эсебине тийиштуу суммаларды которуу жолу менен белгиленген тартипте теленет.

Алымды телегендугун тастыктаган документ болуп ездук эсептен нака акчалай же которуу менен телегендугу женунде банктын штампы коюлган телем тапшырманын кечурмосу же телегендугу женунде банктын квитанциясы эсептелинет.

Алымды телегендугун тастыктаган документ салпуу билимди капоого жана пайдаланууга укук берууге етунменун капоо номурун же капоодон откерулген салттуу билимди (мындан ары - салпуу билимге етунме) капоого жана пайдаланууга укук берууге етунменун номурун же салпуу билимдин каттоодон еткендугу жана пайдаланууга укук берилгендиги женунде кубелуктун номурун же капоодон еткерулген салпуу билимдин капоодон еткендугу жана пайдаланууга укук берилгендиги женунде кубелуктун (мындан ары - кубелук) номурун жана ага алым теленген юридикалык иигин аталышын камтышы керек. Салттуу билимге карата берилген етунменун капоо номуру ыйгарылбаган учурда, ага алым теленген иштин аталышы менен катар керсетулген документ салттуу билимдин аталышын жана етунуучунун атын камтышы зарыл. Керсетулген маалымапар камтылбаган документ анык эмес болуп эсептелинет.

4. Белгиленгенге карата теленген алымдын елчемунун ылайык келгендиги аны телеген кунге белгиленет.

5. Ушул Жобо менен белгиленген елчемден жогору алым теленген же ага алым теленуп, иш аткарылбай калган учурлардан тышкары, теленген алым кайтарылып берилбейт.

6. Ашыкча теленген алымдын суммасы белгиленген тартипте кайтарылып берилет же етунме беруучу жактын етунучу боюнча ушул Жободо караштырылган башка алымдарды телеенун эсебиине чегерилет, аларды телее етунме берген кунге туура келсе мумкун болот.

п велУК

Салттуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук беруу учун алымдардын елчему

№	Алымдын арналышы	Алымдын елчему сом менен
1.	Салттуу билимге етунме беруу жана апы карап чыгууну ишке ашыруу	1080,0

Алымды телегендугун тастыктаган документ Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына салттуу билимге берилген етунме менен бир убакта берилет.

№	Алымдын арналышы	Алымдын елчему сом менен
2.	Салпуу билимди капоодон егкеруу жана кубелук беруу	900

Алымды телегендугун тастыктаган документ етунуучу салпуу билимди капоо жана/же пайдаланууга укук беруу женунде чечимди алган кунден тартып эки айдын ичинде берилет.

Алымды телегендугун тастыктаган документ керсетулген эки айлык меенет еткен кунден тартып уч айдын ичинде берилсе болот. Мындай учурда алымдын елчему 50 %га кебейет.

Белгиленген елчемдегу алымды телегендугун тастыктаган документ керсетулген меенепе берилбесе, салпуу билимдерди катгоо жургузулбейт жана кубелук берилбейт.

№	Алымдын арналышы	Алымдын елчому сом менен
3.	Салпуу билим тууралуу маалымапы расмий бюллетенге жарыялоо	540,0

Расмий бюллетенге салттуу билим женуиде маалыматгы жарыялоо салттуу билимдин ээсинин каалоосу боюнча ишке ашырылат.

Алымды телегендугун тастыктаган документ Салпуу билимдердин мамлекеттик реестрине маалымапарды киргизген кунден тартып уч айдын ичинде берилет.

Белгиленген елчемдегу алымды телегендугун тастыктаган документ берилбесе, расмий бюллетенге салттуу билимдер женунде маалымапар жарыяланбайт.

№	Алымдын арналышы	Алымдын елчому сом менен
4.	Кубелуктун кучунун меенетун узартуу	863,0

Алымды телегендугун тастыктаган документ керсетулген меенетту узартуу женунде арыз менен бир убакта берилет.

Арыз менен бирге алымды телегендугун тастыктаган документ берилбесе, арыз толук берилбеген болуп эсептелет.

№	Алымдын арналышы	Алымдын елчому сом менен
5.	Кубелуктун кучунун етуп кеткен меенетун узартуу учун алты ай меенет беруу	575,0

Алымды телегендугун тастыктаган документ капоонун кучунун акыркы жылы еткен кунден тартып алты айдын ичинде узартуу женунде етунуч кат менен бир убакта берилет.

етунуч кат менен бирге белгиленген елчемде алымды телегендугун тастыктаган документ берилбесе, етунуч кат берилбеген болуп эсептелет.

№	Алымдын арналышы	Алымдын елчому сом менен
6.	Салттуу билимдердин мамлекеттик реестрине жана кубелукке етунуучунун демилгеси боюнча өзгөртүүлөрдү жана ондоолорду киргизүү	251,0

©згөртүүлөрдү киргизгендиги үчүн алымды телегендугун тастыктаган документ өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө арыз менен бир убакта берилет.

Арыз менен бирге белгиленген елчөмдөгү алымды телегендугун тастыктаган документ берилбесе, Салттуу билимдердин мамлекеттик реестрге жана кубелукке өзгөртүүлөр киргизилбейт.

№	Алымдын арналышы	Алымдын елчому сом менен
7.	Салпуу билимди пайдаланууга келишимди капоо жана Салттуу билимдердин мамлекеттик реестрине жана кубелукке өзгөртүүлөрдү киргизүү	1080,0
8.	Салттуу билимди пайдаланууга капалган келишимге өзгөртүүлөрдү киргизүү	251,0

Алымды телегендугун тастыктаган документ салттуу билимди пайдаланууга келишимди каттоо жөнүндө арыз, салттуу билимди пайдаланууга катталган келишимге өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө арыз менен бир убакта берилет.

Арыз менен бирге белгиленген елчөмдөгү алымды телегендугун тастыктаган документ берилбесе, салттуу билимди пайдаланууга келишимди каттоо жана катталган келишимге өзгөртүүлөрдү киргизүү жүргүзүлбөйт.

БУЙРУК № 287

31.10.2008

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын (Кыргызпатент) коллегиясынын 2008-жылдын 24-октябрындагы №7 токтомунун 1-10-пункттарын ишке ашыруу максатында

БУЙРУК КЫЛАМ:**I. Бекитилсин:**

- Ойлоп табууга патент алууга етунме боюнча иш кагаздарын жүргүзүүнүн тартиби;
- Пайдалуу моделге патент алууга етунме боюнча иш кагаздарын жүргүзүүнүн тартиби;
- Өнөр жай улгусуне патент алууга етунме боюнча иш кагаздарын жүргүзүүнүн тартиби;
- Товардык белгилерге, тейлөө белгилерине патент алууга етунме боюнча иш кагаздарын жүргүзүүнүн тартиби;
- Селекциялык жетишкендикке патент алууга етунме боюнча иш кагаздарын жүргүзүүнүн тартиби;
- Автордук укук объектилерин, чектеш укукгар объектилерин каттоо учун етунме боюнча иш кагаздарын жүргүзүүнүн тартиби;
- Товарлар келип чыккан жерлердин аталыштарын каттоого жана укук берүүгө етунме жана каттоодон өткөн товарлар келип чыккан жерлердин аталыштарын пайдаланууга укук берүүгө етунме боюнча иш кагаздарын жүргүзүүнүн тартиби;
- Кыргыз Республикасында рационализатордук сунуштарды каттоого етунме боюнча иш кагаздарын жүргүзүүнүн тартиби;
- Фирмалык аталыштарды каттоого етунме боюнча иш кагаздарын жүргүзүүнүн тартиби;
- Өнөр жай менчик объектилерине, селекциялык жетишкендикке коргоо документин ыктыярдуу түрдө өткөрүп берүү жөнүндө келишимди, аларды пайдаланууга укук берүү жөнүндө лицензиялык келишимди, технологияларды берүү жөнүндө келишимди карап чыгуунун жана каттоонун эрежелери.

II. Теменкулер кучун жоготту деп табылсын:

- Кыргызпатенттин директорунун 2003-ж. 14-майындагы буйругу менен бекитилген ойлоп табууга патент алууга етунме боюнча иш кагаздарын жүргүзүүнүн тартиби;
- Кыргызпатенттин директорунун 2003-ж. 14-майындагы буйругу менен бекитилген пайдалуу моделге патент алууга етунме боюнча иш кагаздарын жүргүзүүнүн тартиби;

- Кыргызпатенттин директорунун 2003-ж. 14-майындагы буйругу менен бекитилген онер жай улгусуно патент алууга втунме боюнча иш кагаздарын жургузуунун тартиби;

- Кыргызпатенттин директорунун 2003-ж. 14-майындагы буйругу менен бекитилген товардык белгилерге, тейлөө белгилерине патент алууга етунме боюнча иш кагаздарын жургузуунун тартиби;

- Кыргызпатенттин директорунун 2005-ж. 9-июнундагы буйругу менен бекитилген селекциялык жетишкендикке патент алууга етунме боюнча иш кагаздарын жургузуунун тартиби;

- Кыргызпатенттин коллегиясынын 2001-ж. 7-ноябрындагы №8 токтому менен бекитилген автордук укук жана чектеш укуктар объектилерин каттоого жана укук берууге етунме боюнча иш кагаздарын жургузуунун тартиби;

- Кыргызпатенттин директорунун 2003-ж. 14-ноябрындагы буйругу менен бекитилген товарлар келип чыккан жерлердин аталыштарын каттоого жана укук берууге етунме жана каттоодон еткен товарлар келип чыккан жерлердин аталыштарын пайдаланууга укук берууге етунме боюнча иш кагаздарын жургузуунун тартиби;

- Кыргызпатенттин коллегиясынын 2004-ж. 28-июлундагы №8 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасында рационализатордук сунуштарды каттоого етунме боюнча иш кагаздарын жургузуунун тартиби;

- Кыргызпатенттин коллегиясынын 2001-ж. 12-сентябрындагы №7 токтому менен бекитилген фирмалык аталыштарды каттоого етунме боюнча иш кагаздарын жургузуунун тартиби;

- Кыргызпатенттин коллегиясынын 1999-ж. 26-мартындагы №3 токтому менен бекитилген енер жай менчик объектилерине, селекциялык жетишкендикке коргоо документин ыктыярдуу турде еткеруп беруу женунде келишимди, аларды пайдаланууга укук беруу женунде лицензиялык келишимди, технологияларды беруу женунде келишимди карап чыгуунун жана кагшонун эрежелери.

III. Рас.мий басылмаларлм тагяруу Жйна котормо башкармалыгынын начальниги жогоруда керсетулген Тартипгерди жана Эрежелерди «Интеллектуалдык менчик» расмий бюллетенине жарыяласын.

IV. Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын бардык тузумдук белуктеру ушул буйруктун 1-пункту менен бекитилген документерди милдеттуу турде аткарышсын жана жетекчиликке алышсын.

V. Бул буйруктун аткарылышын контролдоо Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын директорунун орунбасары Т.К. Коеналиевге жуктолсун.

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик
патент кызматынын директору

У.М. Мелисбек

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК ПАТЕНТ
КЫЗМАТЫНЫН КОЛЛЕГИЯСЫ**

Бишкек шаары

2008-жылдын 24-октябры

ТОКТОМ № 7

Кун тартибиндеги материалдарды карап чыгып, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын коллегиясы

ТОКТОМ КЫЛАТ:

16. Патенттик ишенимдуу екулдукке галапкерлерди атгестациялоо учун квалификациялык сынакган етууде билууге зарыл болгон «Ченемдик укуктук актылардын тизмесинин» долбоору жактырылсын.

Коллегиянын терагасы,
Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик
патент кызматынын директору

У.М. Мелисбек

БУЙРУК № 298

05.11.2008

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын коллегиясынын 2008-жылдын 24-октябрындагы № 7 токтомунун 17-пунктун ишке ашыруу максатында

БУЙРУК КЫЛАМ:

1. Кыргыз Республикасынын бкметуне караштуу Интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агенттигин директорунун 2006-жылдын 7-мартындагы № 70 буйругуна № 3 тиркеме ез кучун жоготту деп табылсын.

2. Патенттик ишенимдуу екулдукке талапкерлерди атгестациялоо учун квалификациялык сынактан етууде билууге зарыл болгон «Ченемдик укуктук актылардын тизмеси» (тиркелет) бекитилсин.

3. Маалыматгык камсыз кылуу жана мамлекеттик реестрлар башкармалыгы ушул буйрукту тиркемеси менен Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын сайтына жайгаштырсын.

4. Расмий басылмаларды чыгаруу жана котормо башкармалыгы ушул буйрукту тиркемеси менен «Интеллектуалдык менчик» расмий бюллетенине жарыялоону камсыз кылсын.

5. Бул буйруктун аткарылышын контролдоо патенттик ишенимдуу екулдер боюнча атгестациялык комиссиянын тарагасы, Мамлекеттик фонддун аткаруучу директору А.Т.Токоевге жуктелсун.

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик
патент кызматынын директору

У.М. Мелисбек

Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик патент
кызматынын директорунун
2008-ж. « 05 » 11 № 298
буйругу менен бекитилген

**ПАТЕНТТИК ИШЕНИМДУУ ©КУЛДУКК© ТАЛАПКЕРЛЕРДИ
АТТЕСТАЦИЯЛОО УЧУН КВАЛИФИКАЦИЯЛЫК СЫНАКТАН
©ТУУД© БИЛУУГ© ЗАРЫЛ БОЛГОН
ЧЕНЕМДИК УКУКТУК АКТЫЛАРДЫН ТИЗМЕСИ**

Мыйзам актылары:

- Кыргыз Республикасынын Конституциясы;
- Кыргыз Республикасынын Жарандык кодекси;
- Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси;
- Кыргыз Республикасынын «Административдик жоопкерчилик женунде» кодекси;
- Кыргыз Республикасынын Бажы кодекси;
- Кыргыз Республикасынын Патенттик мыйзамы;
- «Товардык белгилер, тейлөө белгилери жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары женунде» мыйзам;
- «Селекциялык жетишкендиктерди укуктук коргоо женунде» Кыргыз Республикасынын мыйзамы;
- «Фирмалык аталыштар женунде» Кыргыз Республикасынын мыйзамы;
- «Кызматтык ойлоп табуулар, пайдалуу моделдер жана онер жай улгулеру женунде» Кыргыз Республикасынын мыйзамы;
- «Патенттик ишенимдуу екулдер женунде» Кыргыз Республикасынын мыйзамы;
- «Монополистик ишмердуулукке чек коюу, атаандаштыкты енукуруу жана коргоо женунде» Кыргыз Республикасынын мыйзамы;
- «Коммерциялык сыр женунде» Кыргыз Республикасынын мыйзамы.

Ченемдик укуктук актылар:

- Кыргыз Республикасынын ©кметунун 2007-жылдын 17-августундагы № 340 токтому менен бекитилген «Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы женунде» жобо;

- Кыргыз Республикасынын вкметунун 1998-жылдын 12-июнундагы № 346 токтому менен бекитилген «Ойлоп табууларды, пайдалуу моделдерди, енер жай улгулорун патенттегендиги, товардык белгилерди, тейлөө белгилерин, товар чыгарылган жерлердин аталыштарын каттагандыгы, товар чыгарылган жерлердин аталыштарын пайдалануу укугун бергендиги учун алымдар женунде» жобо;

- Кыргыз Республикасынын вкметунун 2000-жылдын 9-июнундагы № 330 токтому менен бекитилген «Фирмалык аталыштарды каттагандыгы учун алымдар женунде» жобо;

- Кыргыз Республикасынын вкметунун 1999-жылдын 14-майындагы № 259 токтому менен бекитилген «Селекциялык жетишкендиктерди патенттегендиги учун алымдар женунде» жобо;

- Кыргыз Республикасынын вкметунун 2000-жылдын 27-апрелиндеги № 242 токтому менен бекитилген «Кыргыз Республикасынын жашырын ойлоп табуулары, пайдалуу моделдери жана енер жай улгулеру женунде» жобо;

- Кыргыз Республикасынын вкметунун 2000-жылдын 24-августундагы № 520 токтому менен бекитилген «Кыргыз Республикасында жалпыга белгилуу товардык белгилер женунде» жобо;

- Кыргыз Республикасынын вкметунун 2000-жылдын 27-ноябрындагы № 694 токтому менен бекитилген «Интеллектуалдык менчиктин объектилери бар товарларга карата бажы контролдугунун тартиби женунде» жобо;

- Кыргыз Республикасынын вкметунун «Товарлар чыгарылган жерлердин аталыштарын коргоонун маселелери женунде» 2001-жылдын 28-ноябрындагы № 743 токтому;

- Кыргыз Республикасынын Кыргызпатентинин 2007-жылдын 24-декабрындагы № 413 буйругу менен бекитилген «Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына караштуу Апелляциялык кеңеш женунде» жобо;

- Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын коллегиясынын 2007-жылдын 9-ноябрьындагы № 343 токтому менен бекитилген «Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына караштуу Интеллектуалдык менчиктин мамлекеттик фондусу женунде» жобо;

- Кыргыз Республикасынын вкметуне караштуу Илим жана интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агенттигин (Кыргызпатенттин) коллегиясынын 2003-жылдын 27-мартындагы № 4 токтому менен бекитилген «Вйлоп табууларга патент алууга етунмелерду тузуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери»;

- Кыргыз Республикасынын вкметуне караштуу Илим жана интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агенттигин (Кыргызпатенттин) коллегиясынын 2003-жылдын 27-мартындагы № 4 токтому менен бекитилген «Пайдалуу моделдерге патент алууга етунмелерду тузуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери»;

- Кыргыз Республикасынын вкметуне караштуу Илим жана интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агенттигин (Кыргызпатенттин) коллегиясынын 2003-жылдын 27-мартындагы № 4 токтому менен бекитилген «внер жай улгулеруне патент алууга етунмелерду тузуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери»;

- Кыргыз Республикасынын вкметуне караштуу Илим жана интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агенттигин (Кыргызпатенттин) коллегиясынын 2003-жылдын 27-мартындагы № 4 токтому менен бекитилген «Товардык белгилерди жана тейлөө белгилерин каттоого алууга етунмелерду тузуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери»;

- Кыргыз Республикасынын вкметуне караштуу Илим жана интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агенттигин (Кыргызпатенттин) Илимий-техникалык кеңешинин 1998-жылдын 19-июнундагы № 6 чечими менен бекитилген «Товардын чыккан жеринин аталышын каттоого жана аны пайдалануу укугун берүүгө же катталган товардын чыккан жеринин аталышын пайдалануу укугун берүүгө етунмелерду тузуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери»;

- Кыргыз Республикасынын Кыргызпатентинин 2006-жылдын 23-ноябрындагы № 431 буйругу менен бекитилген «Фирмалык аталыштарды каттоо боюнча етунме тузуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери»;

- Кыргыз Республикасынын Кыргызпатентинин коллегиясынын 2003-жылдын 27-мартындагы № 4 токтому менен бекитилген «Селекциялык жетишкендикке патент алууга етунме тузуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери»;

- Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын (Кыргызпатенттин) 2007-жылдын 24-декабрындагы № 412 токтому менен бекитилген «Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына караштуу Апелляциялык кеңешке каршылык арыз беруунун жана аларды карап чыгуунун эрежелери»;

- Кыргыз Республикасынын вкметуне караштуу Интеллектуалдык менчиктин мамлекеттик агенттигинин (Кыргызпатенттин) коллегиясынын 1999-жылдын 26-мартындагы № 3 токтому менен бекитилген «внер жай менчигинин, селекциялык жетишкендиктин объектисине коргоо документин ыктыярдуну еткеруп беруу женунде келишимди, аларды пайдаланууга укук беруу тууралуу лицензиялык келишимди карап чыгуунун жана каттоонун эрежелери».

**внер жай менчигин жана селекциялык жетишкендиктерди
коргоо жаатындагы эл аралык келишимдер:**

1. Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнелук уюмун тузуучу конвенция;
2. внер жай менчигин коргоо боюнча Париж конвенциясы;
3. Патенттик кооперация женунде келишим (РСТ);
4. Белгилерди эл аралык катгоо женунде Мадрид макулдашуусу;

5. Белгилерди эл аралык каттоо женунде Мадрид макулдашуусуна Протокол;
6. Евразиялык патенттик конвенция;
7. Белгилерди каттоо учун товарларды жана кызмат керсетуулерду эл аралык классификациялоо женунде Ницца макулдашуусу;
8. бнер жай улгулерун эл аралык классификациялоону уюштуруу женунде Локарн макулдашуусу;
9. Белгилердин сурет элементтерин эл аралык классификациялоону уюштуруу женунде Вена макулдашуусу;
10. Эл аралык патенттик классификациялоо женунде Страсбург макулдашуусу;
11. Буткул дуйнелук соода уюмун уюштуруучу Марракеш макулдашуусу, тиркеме IC: Интеллектуалдык менчиктин укукгарынын соода аспектилерин боюнча макулдашуу;
12. всумдуктердун жацы сортторун коргоо боюнча эл аралык конвенция;
13. Патенттик укук женунде келишим;
14. Товардык белгилер боюнча мыйзамдар женунде келишим;
15. Патенттик жол-жоболордун максаттары учун микроорганизмдерди депонирлеену эл аралык таануу женунде Будапешт келишими;
16. Онер жай улгулерун эл аралык депонирлее женунде Гаага макулдашуусунун Гаага актысы жана внер жай улгулерун эл аралык каттоо женунде Гаага макулдашуусунун Женева актысы;
17. «Олимпиада символикасын коргоо женунде» Найроби келишими.

Окметтер аралык эки тараптуу макулдашуулар

©нер жай менчигин коргоо жаатындагы кызматташтык женунде Россия Федерациясынын, Беларусь Республикасынын, Азербайжан Республикасынын, Армения Республикасынын, Казак Республикасынын, ©збек Республикасынын, Турк Республикасынын окметтеру менен эки тараптуу макулдашуулар.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АДМИНИСТРАЦИЯЛЫК
ЖООПКЕРЧИЛИК ЖЕНУНДЕ КОДЕКСИНЕ ЕЗГЕРТУУЛЕР****ЖАНА ТОЛУКТООЛОР КИРГИЗҮҮ ТУУРАЛУУ****КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМЫ**

2008-жылдын 9-октябрында

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан кабыл алынган

1-берене. Кыргыз Республикасынын Администрациялык жоопкерчилик женунде кодексине (Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Жарчысы, 1999-ж., № 2, 77-ст.) теменкудей езгертуулер жана толуктоолор киргизилсин:

1. 340-статьяда:

статьянын аталышы теменкудей редакцияда баяндалсын:

«340-статья. Чыгармалардын же фонограммалардын нускаларын даярдоо, сатып алуу, сактоо, саюу, прокатка беруу же коммерциялык максаттарда башкача турде мыйзамсыз пайдалануу»;

1-белуктун биринчи абзацы теменкудей редакцияда баяндалсын:

«Чыгармалардын же фонограммалардын нускаларын даярдоо, сатып алуу, сактоо, сатуу, прокатка беруу же коммерциялык максаттарда башкача турде мыйзамсыз пайдалануу, темендегу учурларда:»;

3-пунктчанын биринчи абзацы «, эгерде ал аракетгер жазыктык жазалоо жосунунун белгилерин камтыбаса» деген сездер менен толукталсын.

2. 594-статьяда:

1-пункт теменкудей редакцияда баяндалсын:

«Ага карата администрациялык укук бузуу женунде иш боюнча ендуруш жузеге ашырылып жаткан адам, администрациялык укук бузуу менен дене боюнча, мулктук же моралдык зыян келтирилген жабырлануучу жогору турган органга (жогору турган кызмат адамына) же сотко датгануу бере алат.»;

2-пункт «иши боюнча ендуруштуу камсыз кылуунун чаралары колдонулган адамдын» деген создерден кийин «, ошондой эле жабырланган тараптын кызыкчылыгында» деген сездер менен толукталсын.

2-берене. Ушул Мыйзам расмий жарыяланган кунден тартып кучуне кирет.

Кыргыз Республикасынын бкмету эки айлык меенетге езунун ченемдик укуктук актыларын ушул Мыйзамга ылайык келтирсин.

Кыргыз Республикасынын Президенти

К. Бакиев

Бишкек шаары, ©кмет Уйу,
2008-жылдын 20-ноябры, № 239

Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик патент кызматынын
Коллегиясынын 24.12.2008-ж.
№ 8 токтому менен
«бекитилди»

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК ОБЪЕКТИЛЕРИ
КАМТЫЛГАН ПРОДУКТЫЛАРДЫ ЖАНА ТОВАРЛАРДЫ
ИЗИЛДЕЕ ЖАНА ЭКСПЕРТТЕЕ БАШКАРМАЛЫГЫ ЖЕҢУНДЕ
ЖОБО**

I. ЖАЛПЫ ЖОБОЛОР

1. Интеллектуалдык менчик объектилери камтылган продуктыларды жана товарларды изилдоо жана эксперттее башкармалыгы (мындан ары - Башкармалык) Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын (Кыргызпатент) тузумдук белугу болуп эсептелинет.

2. Башкармалык өз ишмердуулугунде Кыргыз Республикасынын Конституциясын, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын, Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыктарын жана буйруктарын, Кыргыз Республикасынын вкметунун токтомдорун жана буйруктарын, эл аралык келишимдерди жана макулдашууларды, Кыргызпатент жеңунде жобону, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын жетекчилигинин буйруктарын жана ушул жобону жетекчиликке алат.

3. Башкармалык контрафактуу жана жасалма продуктыларды изилдее жана эксперттее белумунен жана интеллектуалдык менчик маселелерин окутуу секторунан турат.

II. БАШКАРМАЛЫКТЫН МИЛДЕТТЕРИ

4. Башкармалыктын негизги милдеттери болуп теменкулер эсептелинет:

- интеллектуалдык менчик объектилери камтылган продуктыларды жана товарларды анын контрафактуулугун аныктоо максаты менен эксперттее жургузуу;

- изилдее жана эксперттик практикасына илимий сунупгарды, алдыккы тажрыйбаны, жачы ыкмаларды жана усулдарды табуу жана киргизуу;

- Кыргыз Республикасынын укук коргоо жана контролдоочу органдарынын кызматкерлерин интеллектуалдык менчик объектилерин укуктук коргоо маселелери боюнча квалификациясын жогорулатуу курстарын жана семинарларды откериуу жолу менен окутуу;
- интеллектуалдык менчик объектилерин укуктук коргоо маселелери боюнча аналитикалык жана маалыматтык материалдарды даярдоо;
- ез ишмердуулугу интеллектуалдык менчикке укук ээлеринин арасында тушундуруу иштерин жургузууге мунезделген мекемелердин жана уюмдардын екулдерун интеллектуалдык менчик объектилерин коргоо боюнча ишмердуулукке катышууга тартуу;
- интеллектуалдык менчик жаатында Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларын жакшыртуу боюнча сунуштарды киргизуу;
- Кыргызпатенттин башка белуктеру менен бирге интеллектуалдык менчик укуктарын коргоо жаатында эл аралык кызмагашууга катышуу;
- интеллектуалдык менчик укуктарын коргоо маселелери боюнча жакынкы жана ыраакы чет елкелердун иш тажрыйбаларын билуу;

III. БАШКАРМАЛЫКТЫН ИШ-МИЛДЕТТЕРИ

5. Башкармалык езуие жуктелген милдеттерге ылайык теменку иш-милдеттерди ишке ашырат:

- Кыргыз Республикасынын укук коргоо жана контролдоочу органдары менен интеллектуалдык менчик объектилерин укуктук коргоо маселелери боюнча биргелешип иштешуу;
- контрафактуулугун аныктоо боюнча изилдее жана экспертгеену жургузууде белгиленген тартипте материалдарды кабыл алуу жана эксперттик бутум чыгаруу жана маалымкат беруу;
- интеллектуалдык менчик жаатында укук бузууларга тыюу салуу боюнча Кыргыз Республикасынын укук коргоо жана контролдоочу органдары менен бирге ишчараларды пландаштыруу жана катышуу;
- Кыргыз Республикасында интеллектуалдык менчик жаатында каракчылык децгээлинии аналитикалык серебин жургузуу жана аны кыскартуу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу;
- интеллектуалдык менчик объектилерин коргоо маселелерин окутуу жана ушул чейредегу укук бузууларга бегет коюу максаты менен лекцияларды, практикалык жана семинардык окууларды уюштуруу жана еткеруу;
- интеллектуалдык менчик объектилерин коргоо жана ушул чейредегу укук бузууларга бегет коюу маселелери боюнча курстардын угуучуларына жардамга окуу программаларын, усулдук керсетмелерду, окуу куралдарын иштеп чыгуу;

- Кыргызпатенттин кызматкерлеринин ичинен дасыккан адистерди окутуучулук ишмердуулугуне тартуу;
- окууну ийгиликтуу бутурген укук коргоо жана контролдоочу органдардын кызматкерлеринен экзамен алуу жана белгиленген улгудегу тастыкты беруу;
- Кыргызпатенттин расмий басылмаларында жана массалык маалымат каражаттарында интеллектуалдык менчик объектилерин коргоо маселелери боюнча материалдарды даярдоо;
- интеллектуалдык менчик жаатындагы мыйзамдарды колдонуунун практикасын жалпылоо;
- Башкармалыктын кызматкерлеринин квалификациясын жана профессионалдуулугун жогорулатуу боюнча системалык иш жүргүзүү;
- интеллектуалдык менчик укуктарын коргоо маселелери боюнча семинарларды, тегерек столдорду, коргезмолорду жана сынактарды уюштуруу боюнча иш жүргүзүү;

IV. БАШКАРМАЛЫКТЫН УКУКТАРЫ

6. Башкармалык:

- Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын жана интеллектуалдык менчик жаатындагы мыйзамдуу ченемдик укуктук актыларды жакшыртуу боюнча сунуштарды киргизууге;
- Кыргызпатенттин жетекчилигине Башкармалыктын ендуруштук ишмердуулугун жакшыртуу боюнча сунуштарды киргизууге;
- интеллектуалдык менчик объектилерин коргоо маселелери боюнча ишчараларды уюштурууга жана откорууге катышууга;
- Кыргызпатенттин тузумдук болукторунун иш учун зарыл болгон докуменперди, маалымаларды жана материалдарды суроого жана алууга;
- Кыргызпатенттин жетекчилигине иштелген иш тууралуу отчеттук документацияны берууге;
- Кыргызпатенттин атынан же анын екулдерунун курамында интеллектуалдык менчик объектилерин коргоо маселелери боюнча конференцияларга, семинарларга, симпозиумдарга, кеңешмелерге, комиссияларга катышууга, ошондой эле семинарларды, коргезмолорду, конференцияларды жана тегерек столдорду уюштурууга;
- Кыргызпатенттин Коллегиясынын отурумдарында сунуштарды карап чыгууга даярдоого укуктуу.

V. БАШКАРМАЛЫКТЫН ИШИН УЮШТУРУУ

7. Башкармалыктын ишин Кыргызпатенттин директору кызмат ордуна дайындаган начальник жетектейт.

8. Башкармалыктын начальниги:

- Башкармалыктын ишин пландаштырат жана уюштурат;
- кун еайын Башкармалыкка келип тушкен материалдарды карап чыгат, аларды кызматкерлерге белуп берет;
- Кыргызпатенттин жетекчилигине Башкармалыктын кызматкерлерин сыйлоо жана тартип бузгандыгы учун чара керуу тууралуу сунуштарды киргизет;
- Башкармалыктын ишин жакшыртуу боюнча сунуштарды киргизет.

9. Башкармалыктын начальниги болбогон учурда анын милдеттерин белум башчысы аткарат.

VI. ЖООПКЕРЧИЛИК

10. Башкармалыктын ишин кечиктирип жана сапатсыз аткаргандыгы учун Башкармалыктын начальниги жоопкерчиликтуу болот.

11. Башкармалыктын кызматкерлери ез милдеттерин сапатсыз аткаргандыгы учун Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жоопкерчиликке тартылат.

Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик патент кызматынын
Коллегиясынын 24.12.2008-ж.
№ 8 токтому менен
«бекитилди»

САЛТТУУ БИЛИМДЕРДИ ЭКСПЕРТТӨВ СЕКТОРУ ЖҮНУНДО ЖОБО

I. ЖАЛПЫ ЖОБОЛОР

1. Өнөр жай менчигин жана селекциялык жетишкендиктерди эксперттөө башкармалыгынын (мындан ары - Башкармалык) Салттуу билимдерди эксперттөө сектору (мындан ары - сектор) Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын (мындан ары - Кыргызпатент) тузумдук белугу болуп эсептелет.

2. Сектор өз ишмердүүлүгүндө Кыргызпатент жөнүндө жобону, Башкармалык жөнүндө жобону, ушул Жобону жана Кыргыз Республикасынын башка ченемдик укуктук актыларын жетекчиликке алат.

II. СЕКТОРДУН МИЛДЕТТЕРИ

3. Сектордун негизги милдеттери болуп теменкулер эсептелет:

- салттуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук берүү үчүн етунмелерду карап чыгуу;
- салттуу билимдер боюнча маалымат базасын тузуу;
- салттуу билимдерди укуктук коргоо жаатында мыйзамдарды колдонууда ата мекендик жана чет ел келүү иш тажрыйбаны жалпылоо;
- салттуу билимдерди укуктук коргоо жаатындагы ченемдик укуктук актыларды жакшыртуу боюнча сунуштарды киргизүү;
- салттуу билимдерди укуктук коргоо жаатында маалыматтык-усулдук ишти уюштурууда жардам көрсөтүү;
- салттуу билимдердин объектилерин коргоо жаатындагы эл аралык кызматташууда Кыргызпатенттин башка белуктеру менен биргелешип катышуу;

III. СЕКТОРДУН ИШ-МИЛДЕТТЕРИ

4. Сектор өзүнө жүктөлгөн милдеттерге ылайык, теменкудей иш-милдеттерди аткарат:

- салттуу билимдерди каттоого жана пайдаланууга укук берүү үчүн етунмелерду кабыл алат, ошондой эле каттоодон өткөрүлгөн салттуу билимдерди пайдаланууга укук берет (мындан ары - салттуу билимдерди каттоого етунмелер);
- салттуу билимдерди каттоо үчүн етунмелерду карап чыгат;
- салттуу билимдерди каттоого етунмелер боюнча чечим чыгарат;

- каттоодон еткерулген салпуу билимдер женунде маалымапардын жана жалпыга белгилуу болгон салпуу билимдер женунде маалымапардын негизинде маалымапар базасын тузет жана жакшыртат;
- салпуу билимдерди капоого жана пайдаланууга укук беруу учун етунмелер боюнча етунуучулер жана/же алардын ыйгарым укуктуу екулдеру менен кабарлашып турат;
- Кыргызпатенпин расмий бюллетенине алар тууралуу маалыматтарды жарыялоо учун салттуу билимдер боюнча керектуу материалдарды даярдайт (салттуу билимдердин ээсинин макулдугу боюнча);
- салпуу билимдер женунде Кыргыз Республикасынын жана чет елкелердун мыйзамдарын колдонууда жалпылоонун жана талдоонун негизинде ушул жаапагы ченемдик укуктук актыларды жакшыртуу боюнча сунуштарды киргизуу боюнча иш жургузет;
- енер жай менчик объектилерин коргоо чейресунде кергезмелерду жана сынактарды уюштуруу боюнча иштерге катышат;
- салттуу билимдердин объектилерин коргоо жаатындагы эл аралык кызмапашууда Кыргызпатенпин башка белуктеру менен биргелешип катышат;
- Кыргызпатенпин жетекчилигине ай сайын, квартал сайын жана жылына берилуучу отчёпук документацияны даярдайт жана берет;
- сектордун кызматкерлерин салпуу билимдерди коргоо жаатындагы квалификациясын жогорулатуу боюнча зарыл чараларды керет;

IV. СЕКТОРДУН УКУКТАРЫ

5. Сектор езуне жуктелген милдеперди аткаруу максатында теменкелерге укуктуу:
- салттуу билимдерди укуктук коргоо жаатындагы ченемдик укуктук актыларды жакшыртуу боюнча сунуштарды киргизет;
 - салпуу билимдерди капоого жана салпуу билимдерди пайдаланууга укук беруу учун етунмелер боюнча дапанууларды жана келишпестиктерди карап чыгууга катышат;
 - патенпик алымдардын елчемун езгертуу маселелери боюнча сунуштарды киргизет;
 - алардын компетенциясына тийиштуу маселелер боюнча белуктер жана уюмдар менен кабарлашып турат;
 - министрликтерден, ведомстволордон, ишканалардан жана уюмдардан иштееге зарыл болгон салпуу билимдерди укуктук коргоо жаатындагы материалдарды алат;
 - Кыргызпатенпин атынан же анын екулдерунун курамында салттуу билимдерди коргоо жаатындагы мамлекепик кзыкчылыктарды коргоо максатында ар турдуу кецешмелерге, комиссияларга, делегацияга катышат;
 - енер жай менчик объектилерин коргоо чейресунде семинарларды, кергезмелерду жана сынактарды уюштурууга катышат;

- сектордун материалдык-техникалык жабдылышын жакшыртуу боюнча сунуштарды киргизет.

V. СЕКТОРДУН КЫЗМАТКЕРЛЕРИ

6. Сектордун кызматкерлерин кызмат ордуна Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык, Кыргызпатенттин директору дайындайт.

7. Сектордун кызматкерлери Кыргызпатент женунде Жободо, Башкармалык женунде жободо, ушул жободо жана Кызматтык нускамада белгиленген иш-милдеттерди аткарышат.

8. Сектордун кызматкерлери Кыргызпатент женунде Жобо, ушул Жобо жана Кызматтык нускама жана Кыргызпатенттин жетекчилигинин керсетмеси менен белгиленген компетенциянын чегинде бардык мамлекеттик жана башка органдар лсана уюмдар, ошондой эле жарандар менен мамиле тузууде Кыргызпатенттин екулдеру болуп эсептелинет.

9. Сектордун кызматкерлери зарыл учурда бири-биринин ордуна иштеши керек.

VI. СЕКТОРДУН ИШИН УЮШТУРУУ

10. Сектордун ишин кызмат ордуна Кыргызпатенттин директору дайындаган сектор башчысы жетектейт.

11. Сектор башчысы:

- сектордун ишин пландаштырат жана уюштурат;
- Башкармалыктын начальнигине сектордун ишин керсетет;
- сектордун кызматкерлери учун милдеттерин аныктайт;
- кун сайын секторго тушкен тапшырмаларды карап чыгат, аларды кызматкерлерге белуштуруп берет;
- сектордун кызматкерлерин сыйлоо жана аларды жазалоо чараларын керуу боюнча сунуштарды киргизет;
- сектордун кызматкерлерине аларга милдеттуу турде мунездуу болгон иш ендурушу боюнча зарыл керсетмелерду берет (алардын кызматтык милдеттери менен байланыштуу эмес);
- сектордун ишин жакшыртуу боюнча сунуштарды киргизет.

VII. СЕКТОРДУН КЫЗМАТКЕРЛЕРИНИН ЖООПКЕРЧИЛИГИ

12. Сектордун иши убагында бутпегендугу жана сапаттуу эмес аткарылгандыгы учун сектор башчысы жооп берет.

13. Сектордун кызматкерлери ез милдеттерин сапатсыз аткаргандыгы учун Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жооп беришет.

БУЙРУК №350

26.12.2008

1. «Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын экспертгеесуне келип тушкен продуктыларды жана товарларды кабыл алуунун, сактоонун жана кайтарып беруунун тартиби женунде» нускама бекитилсин жана ушул буйрукка (тиркелген) кол коюлган кунден тартып кучуне кирген болуп эсептелисин.

2. Маалыматтык камсыздоо жана мамлекеттик реестрлер башкармалыгы Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын веб-сайтына ушул буйрукту тиркемеси менен жайгаштырсын.

3. Расмий басылмаларды чыгаруу жана котормо башкармалыгы ушул буйрукту тиркемеси менен Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын расмий басылмаларында жарыяланышын камсыз кылсын.

Негиз: ИМ объектилери камтылган продуктыларды жана товарларды изилдее жана экспертизалоо башкармалыгынын начальниги Т.М. Адиловдун кызматгык каты.

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик
патент кызматынын директору

У.М. Мелисбек

Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик патент кызматынын
директорунун
«26» 12.2008-ж.
№350 буйругу менен
«бекитилди»

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК ПАТЕНТ
КЫЗМАТЫНЫН ЭКСПЕРТТЕЕСУНЕ КЕЛИП ТУШКЕН
ПРОДУКТЫЛАРДЫ ЖАНА ТОВАРЛАРДЫ КАБЫЛ АЛУУНУН,
САКTOOНУН ЖАНА КАЙТАРЫП БЕРУУНУН ТАРТИБИ ЖОНУНДО**

НУСКАМА

I. ЖАЛПЫ ЖОБОЛОР

1.1. Бул Нускама Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматына (мындан алы - Кыргызпатент) изилдеге жана эксперттеге келип тушкен интеллектуалдык менчик объектилери камтылган продуктыларды жана товарларды (мындан ары - Продуктылар) кабыл алуунун, сактоонун жана кайтарып беруунун тартибин аныктайт.

1.2. Андагы камтылган эрежелер интеллектуалдык менчик объектилери камтылган продуктыларына жана салыштырып изилдее учун улгу катарында жазык, административдик жана жарандык иштер боюнча келип тушкен документтерге же изилденуучу объектилерге жана эксперттее предметине тийиштуу маалымат камтылгандарга (чыгарып таштоо жана башка тергеечу иштердин протоколдору, фотосуреттер жана у.с.), ошондой эле изилдееге башка жеке жана юридикалык жактардан берилген кошо жиберилуучу документтерге (лицензиялык келишимдер, сублицензиялар, коштомо кагаздар, келишимдер, кайра еткеруп беруу жана у.с.) жайылтылган.

1.3. Ушул нускама менен белгиленген эрежелер ишмердуулугу продуктыларды изилдее жана эксперттее маселелери менен байланыштуу Кыргызпатенттин кызматкерлер жана экспертизага бере турган жактар тарабынан милдеттуу турде аткарылышы керек.

1.4. Продуктыларды сактоо жана алар менен иштее Кыргызпатенттин коопсуздук техникасы боюнча ишин уюштуруу эрежелерин сактоо менен жургузулет.

II. ПРОДУКТЫЛАРДЫ КАБЫЛ АЛУУНУН ЖАНА КАТТООНУН ТАРТИБИ

2.1 Кыргызпатентке изилдееге жана эксперттоого жибериле турган продуктылар жана материалдар экспертизалоого беруучу жактын езу же анын ишенимдуу екулу тарабынан берилет.

2.2. Унаа менен алынып келинбеген объектилерди изилдееге Кыргызпатенттин эксперти менен бирге алардын турган ордуна барып, экспертгееге беруучу жак тарабынан ишке ашырылат.

2.3. Кыргызпатентке изилдееге жана экспертгееге жиберилген продуктыларды жана материалдарды эксперт езу кабыл алат, ал тууралуу анын толук баяндамасы менен (саны, тацгактоонун туру жана у.с.) продуктыны откоруп алуу акты тузулет. Ошондой эле зарыл учурда токтомдун биринчи нускасы белгиленет.

Материалдарды кабыл алганда продуктыны ачып керууге болбойт, эгер ал бузулса тацгактын туру жана абалы гана белгиленет.

Эгер, экспертгее еткоруу учун конгтомо кат, токтом же аныктама продукты менен бир тацгакта болсо, аны экспертгееге беруучу жактын катышуусунда гана ачууга болот. Изилдееге жана экспертгееге женетуу учун продуктыларды тангактоочу жактарга керсетулген документтерди устунку жагына жайгаштырууларын сунуш кылынат.

Экспертгееуу белгилее женунде токтомдун (аныкгаманын), коштомо каттын экинчи нускасында материалдардын келип тушкен куну жана продуктыны кабыл алган жак (эксперт) керсетулет. Изилденуучу материал келип тушкенге чейин езунче келип тушкен материал изилденбейт.

Каттоодон еткенден кийин материалдар Кыргызпатентгин жетекчисине (директорго же анын орунбасарына) карап чыгууга берилет.

2.4. Кыргызпатентгин жетекчилиги карап чыккандан кийин алар кадрлар жана иш кагаздарын жургузуу белуму тарабынан аларды тийиштуу экспертке бере турган тузумдук белуктун жетекчисине тилкат аркылуу берилет.

2.5. Изилдееге жана экспертгееге келип тушкен материалдар Экспертгееуу жургузуу учун келип тушкен материалдар каттоо китебинде катталат жана ушул экспертгее жургузуу тапшырылган экспертке тилкат аркылуу берилет. Бул материалдарды алгандан кийин, эксперт продуктынын тангагын ачат, изилдее жана экспертгее жургузуу учун материалдарды даярдоонун ережелеринин сакталышын жана тацгактагы предметгердин жана документтердин туура экендигин, изилдееуу жана экспертгееуу белгилее женунде токтомдогу же аныктамадагы алардын тизмесин текшерет.

2.6. Тацгакты ачканда, керсетулген токтомдо же аныкгамада объектилерди экспертгееуу белгилее болбосо же экспертгееге жиберилген баяндамага же предметгердин саны туура келбесе, Кыргызпатентгин изилдееге тапшырылган белумдун башчысы, эксперт, кадрлар жана иш кагаздарын жургузуу белумунун екулунен турган курамдагы комиссия акт тузет. Анда теменкудей маалыматтар керсетулунгу керек: продукция кимден, кандай иш боюнча, качан, кандай

тацгакта женетулгену, алардын тизмеси, токтомдо же аныктамада керсетулген предуктылардын кандай туру жиберилген эмес.

2.7. Изилдееге жана экспертгееге жиберилген материалдардын эрежелери сакталбаса, алар толук берилбесе жана кенулге толбосо, эксперттеену белгиле жөнүндө токтомдо же аныктамада керсетулген боюнча жиберилген объектилердин ичинде айрым предметтер жана документтер жок болсо, башкармалыктын жетекчиси 3 күн меенетгун ичинде бул тууралуу экспертгееге жиберген органга билдирет. Эгер акыркысы бир айдын ичинде керсетулген жетишпестиктерин оцдобосо, материалдарын кайтарып беруунун себептери керсетулуп, кайтарылып берилет.

Материалдар аларды кошумча турунде таризделишине чейин келип тушсе, жалпы тартипте каттоодон еткерулет, ал эми буга кетирилген убакыт эксперттеену жургузуу меенетуне киргизилбейт.

III. ПРОДУКТЫНЫ САКТОО

3.1. Экспертгееге жиберилген предуктылардын жана материалдардын сакталгандыгы учун изилдееге жана экспертизалоо жургузуучу эксперттер жоопкерчиликтуу болот.

3.2. Изилдееге кабыл алынган эксперттердин жоопкерчилигиндеги предуктылар жана материалдар жалпы сактоо эрежелерин сактоо менен сейфтерде, кулпуланган шкафтарда алардын тышкы туру жана касиети езгорулбей сакталып турат. Алзрга изилдее жургузуучу эксперттер гана мумкунчулук алышат.

IV. ПРОДУКТЫЛАРДЫ ЖАНА ДОКУМЕНТТЕРДИ ГТКОРҮИ БЕРУУ

4.1. Изилдееге жана экспертгееге келип тушкен предуктыларды жана материалдарды белумдун ичиндеги башка экспертке еткеруп беруу Башкармалыктын начальнигинин керсетмесе боюнча Эксперттеену жургузуу учун материалдарды каттоо китебине тилкат жаздырылып, еткерулуп берилет.

4.2. Зарыл учурда предуктыларды жана материалдарды башка эксперттик мекемеге еткеруп беруу белгиленген тартипте, эксперттеену белгилеген органга предуктыларды жана материалдарды еткеруп беруу жолу менен жургузулет жана копггомо кат менен таризделет.

4.3. Изилдее жана эксперттее буткенден кийин, документтер (маалымкат, бутум, токтом, аныктама, коштомо кат) изилдее жана эксперттеену жургузген эксперттер тарабынан ез белум башчысына Эксперттее жургузуу учун материалдарды каттоо китебине тилкат жаздырылып, еткерулуп берилет.

**V. ПРОДУКТЫЛАРДЫ ЖАНА ДОКУМЕНТТЕРДИ
КАЙТАРЫП БЕРУУ**

5.1. Эксперттеену белгилеген жакка же анын ишенимдуу екулуне продуктысыз бутумду берууге (женетууге) болбойт.

5.2. Изилденген продуктыны эксперттеену жургузген эксперт тангактайт.

5.3. Эксперттеенун материалдары эксперттеену белгилеген жакка же анын ишенимдуу екулуне берилет. Мында эксперттеену жургузуу учун материалдарды каттоо китебине аты, фамилиясы, атасынын аты, кириш жана чыгыш №, иштеген жери, алуучунун кызмат орду, ишеним каттын номуру, экспертгееге келип тушкен продуктылардын жана материалдардын саны жана аталышы жазылат. Мындан тышкары, «езу алды», «ишеним кат боюнча берилди» деп белгиленет жана эксперттеенун материалдары кайтарылып берилген куну белгиленет.

5.4. Экспертгееге келип тушкен материалдардын каттоо китеби кектелет, нумурланат жана Кыргызпатенттин Атайын секторунда меер басылат.

**КЫРГЫЗПАТЕНТТИН КАБАРЛАРЫ:
ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧЖТИН
МАСЕЛЕЛЕРИ**

Илимий-практикалык журнал

№ 2, 2008

Чыгышына жооптуу: А. Ч. Чекиров
Компьютердик калыпка салган: З. Т. Козубаева
Которгондор: З. Т. Исакова (5-36; 47-55; 61-65; 68-72; 120-145)
С. К. Кубатова (37-46; 56-60; 66-67; 73-101; 103-119)
Графикалык диза*ндын автору: А, КунакуноЕ

Журналдын оригинал макети Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы тарабынан даярдалды. Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматынын Расмий басылмаларды чыгаруу жана котормо башкармалыгынын полиграфия белумунде басылды.

Терууге берилди 26.01.2009
влчему 70x 108 1/16
Кагазы Хероx Business
Заказ № 369
Нускасы 50

Басууга кол коюлду 11.03.2009-ж.
Басылды 16.03.2009-ж.
Басма келему 12,0 б.т.
Баасы эркин белгиленет

Редакциянын дарегин: 720021, Бишкек ш., Москва кечесу 62,
Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик патент кызматы
тел.: 68-08-19,68-16-98,68-16-41,61-45-29,61-54-16